

તાને યોગ્ય મળે છે. યોગવિદ્યા જાહેર કરે છે કે અસૌકીક નેત્રું ક્યુ છેજ નહિ; પણ પ્રકૃતિનાં સ્પૂગ અને સૂક્ષ્મ એવાં બે સ્વરૂપ છે. સૂક્ષ્મ એ કારણ છે અને સ્પૂગ એ કાર્ય છે. પંચ ઇન્દ્રિયવડે સ્પૂગનીજ પ્રતીતિ માત્ર થાય છે; સૂક્ષ્મની યથા શક્તી નથી. રાજ્યોચ્ચના અભ્યાસથી એ સૂક્ષ્મ જગતનો અનુભવ કરવાનું સામર્થ્ય પણ મનુષ્યમાં પેદા થાય છે.

ભારતવર્ષમાં વેદમતને આધારે જો જો દર્શનશાસ્ત્રો રચાયાં છે તેમનું સર્વનું એકજ સ્વરૂપ છે કે મનુષ્ય પૂર્ણતાને પામીને મુક્ત થાય; અને તેના ઉપાય તરીકે યોગનો આશ્રય લેવાનું તે કહે કે યોગ શબ્દ યજ્ઞોજ વ્યાપક છે. સાંખ્ય અને વૈદ્યન એકે યોગનાજ જૂદા જૂદા સ્વરૂપનું મતર્થન કરે છે.

યોગના અનેક પ્રકાર છે. આ પુસ્તકમાં તે રીતના યોગ્યોચ્ચનો વિષય મર્યોનો છે. રાજ્યોચ્ચના નવપદમ પદજ્ઞસિ મુનિનાં સુનાં એ શાસ્ત્રીય અને અતિ પ્રામાણિક પ્રથમ મતાય છે. માત્ર કેટલાક દાર્શનિકો કેઈ કેઈ તાત્વિક ખાતલમાં પદજ્ઞસિથી જૂદા અભિપ્રાય દર્શાવે છે નો પણ તેણે જનાયેશ સાધન માર્યોનો નો નવકાએ એક મનુષ્યો રીતે સ્ત્રી કર કરે છે. આ પુસ્તકના પ્રથમખંડ પ્રથકાંડ નાનાં નવકાંડે ન્યૂયોર્ક નગરના સિન્ધમકા આશ્રમ નાજકાવન. વિવિધમાં જાણનાં આખ્યાં દર્શાવે તેનાં સમાવેશ કરવામાં આવીને નાનાં નાનાં માત્રાં સૂક્ષ્મ પદજ્ઞસિનાં સૂચનાં મર્યુ ન વિવેચન માદકા નાનાં નાનાં આવીને આજનો છે. દર્શનશાસ્ત્રના દર્શન પારિવારિક સંસ્કાર કરવાનો તથા આદર્શને પણ મનુષ્ય પદજ્ઞસિનાં પ્રથમખંડ નાનાં પ્રથમ ખંડમાં સાધકને ઉપયોગની થઈ પડે, એમ નાનાં નાનાં વિવેચન આપ્યો છે પણ પ્રત્યેક આવકને ખાસ ચેતવણી આપવામાં આવે છે કે યોગની કેદસીક સાધારણ હિયા નિવાય આવીની નવે યોગિક હિયાઓ નિધિ ને મિદ્ધ કરવી હાય નો નુરના તામિલ યની ખાસ જરૂર છે. સામાન્ય વાતચીતના રૂપમાં આપ્યાં આપ્યાં ઉદાહરણો આ વિષયમાં આવી વધારે પ્રવર્તિ કરવાની જરૂરના જોઈએ છેકાંડનાં હાથનાં થઈ કહે નો પ્રવર્તનથી તેને વડની નવાવ જગત મળી આવતોજ

પાનંતરદર્શન સાંખ્ય મત ઉપર રચાયેલું છે. એ મેટ્ર મત વચ્ચે
જૂઝ ઝિન્નત છે. કમવાન પનંતરિ આદિ દુરાચાર સુચુક ઈશ્વરો
રહીમા હો છે, અને સાંખ્યમતવાળા એમ માને છે કે સમજાવ પૂર્ણતાને
૪૫૦૦ ૧૫૫ આદિ ઉપર અમુક કાપ દરમ્યાન જાનના નિવરનની જવા-
બદારી મુદ્દાવહી છે, અને તેમ ઈશ્વર છે. ખોત્રે જેદ એ છે કે રોમ-
વિદ્યામાં મનને આંખાનો માફકમ માર્ગઆપી મળેલું છે અને સાંખ્ય
મતવાળા તેમ માનના નહીં મંવેશ્નાં (રવાખી સી વિવેકાનંદ)

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	પાકિન	અમુદ	શુદ્ધ
૪	૧૬	માર્ગઆમિ	માર્ગઆમિ
૫	૨૦	માજન્યશાળી	માજન્યશાળી
૧૧	૧૧	ખાદ	ખોદ
૧૧	૨૫	હરીરને.	હરીરના
૨૨	૨૬	સાધી	સોધી
૨૪	૬	ધર્મી	ધર્મી
૫૬	૧૬	મદનાવાળા	મદનાવાળા
૫૭	૨	મદનાવાળા	મદનાવાળા
૬૮	૭	અસાધિ	અસાધિ
૧૦૬	૧૨	દામ	દોમ
૧૪૪	૧૭	ખાજ	ખજ
૧૬૮	૧૭	નિવિચાર	નિવિચાર
૧૮૮	૧૨	જામ્યાંની	જામ્યાંની
૨૦૮	૨૪	ગાજ	ગોજ
૨૨૧	૨૦	એને	એને
૨૨૭	૨	ખાજ	ખાજ
૨૩૬	૨૪	ત્યાર	ત્યારપછી

અનુક્રમણિકા

રાજયોગ

અધ્યાય	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	શ્લો. પ્રવેશિકા	૧
૨	શ્લો. માપનનું પદ્યું પમણીયું	૧૨
૩	શ્લો. પ્રાણુ	૩૪
૪	શ્લો. પ્રાણનું આધ્યાત્મિક કૃત્ય	૫૬
૫	શ્લો. પ્રાણનો નયમ	૬૬
૬	શ્લો. નવાહાર અને પારખા	૭૬
૭	શ્લો. ખાન અને મમાપિ	૮૬
૮	શ્લો. રાજયોગનો મહિમ સાર	૧૦૪

પાતંજલ યોગસૂત્ર

	કૃપકચરિત્રા	૧૧૩
૧	શ્લો. નમ્યાપિપદ	૧૨૨
૨	શ્લો. નાપનપદ	૧૭૩
૩	શ્લો. વિમુનિપદ	૨૨૪
૪	શ્લો. દૈવમ્પદ	૨૪૬
	પરિશિષ્ટ	૨૬૬

રોહ અનુભવ લેવા અદ્યાય છે. એમ માન્ય ત્યારેજ વેદો કહે છે તેમને માન્ય દર્શી જાય; અંધકારનું આવરણ છિન્ન જિન્ન થઈ જાય; અને તમાં ક્યાં જ્યાં વકતા દેખાતી હોય ત્યાં ત્યાં સરજતા અને મધુરતાનો ભવ માય.

મિથ્યે હૃદયપ્રાપ્તિદિહ્યન્તે સર્વસંશયાઃ ।

સીયન્તે વાસ્ય કર્માણિ દૃષ્ટ પવાત્મનીશ્વરે ॥

ભાવાર્થ:-“ઈશ્વર૫ આત્માનો સાક્ષાત્કાર મતાં હૃદયની મયી જાય છે, સર્વે સંશયો નિવૃત્ત થઈ જાય છે અને કર્મો નાશ પામે. શૃણ્વન્તુ વિશ્વે અમૃતસ્ય પુત્રા આવે ધામાનિ દિવ્યાનિ તાં વેદાદમેતં પુરુષં મહાન્તમ્ આદિત્યવર્ણં તમસઃ પરસ્ત્વ તમેવ ચિદિત્યાતિમૃત્યુમેતિ નાન્યઃ પન્થા વિષ્યતેડયનાય ॥

ભાવાર્થ:-“હે અમૃતનાં સંતાનો ! દિવ્યધામનિવાસીઓ ! સર્જકો અજ્ઞાનરૂપ અંધકારમાંથી પ્રકાશનો પંથ લાખ લાગ્યો છે. જે સમસ્ત કારથી પર છે તેને જાણ્યાથીજ અંધકારથી મુક્ત થવાય છે. એ મુક્ત થવાનો બીજો માર્ગ નથી.”

સાતની પ્રાપ્તિનો સર્વાંશ અવહારોપયોગી અને શાસ્ત્રોપમાર્ગે જ જાતિને બતાવી દેવાનું કામ “ રાજ્યોચ ” વિદ્યાનું છે. પ્રથમ એ વાત બાર સમજી લેવી જોઈએ કે દરેક વિદ્યાને પોતપોતાની સ્વતંત્ર અનુસંધાન પદ્ધતિ હોય છે. પારો કે તમારે જ્યોતિષી થવું છે, પણ એક જગ્યાએ તમે “ જ્યોતિષ્, જ્યોતિષ ” એવા પોઝાર કર્યા કરો તો તેથી કંઈ જ જ્યોતિષવિદ્યા આવડી જાય નહિ. રસાયનશાસ્ત્રનું પણ એમજ સમજી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો હોય તો તેની ચોક્કસ પદ્ધતિપ્રમાણેજ કરવો જોઈએ. પ્રયોગશાસ્ત્રમાં જઈ જુદાં જુદાં દ્રવ્યોને અનુક્રમશઃ મિશ્રિત કરીને પ્રયોગ કરતાં કરતાંજ રસાયનશાસ્ત્રી થવાય. ખરેખરેજેતા હોય તો વેદશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કહી દરમિનવડે મહેનતું અવલોકન કરી, એવિ જગ્યાઈ સમધી જે જે મજૂરીઓ કરવી પડે તે કરતાં શીખીએ

કયનનું રહસ્ય તમાગ અંતરમાં વધારે પ્રવેશ કરી સફળે
માનવજાતિએ અત્યાગ મુશીબા ને કાંઈ જાન મેળવ્યું છે તે મનની
એકાગ્રતા મિત્રાત્મ બીજા કોઈ સાધનથી મળ્યું નથી. પ્રકૃતિ મૈયાને બારણે
દોરો મારગો એટલે તે પોતાનું સર્વ રહસ્ય તમારી આગળ ખુલ્લું કરી
દેશે એ દોકોંગ માગવાની શક્તિ અને અધિકાર તમને એકાગ્રતાવડે જ પ્રાપ્ત
થશે. મનુષ્યના મનની શક્તિ અમાપ છે. તે જેમ જેમ એકાગ્ર થતી જાય
અને એક જ વિષય ઉપર ઝાંટતી જાય, તેમ તેમ તેની શક્તિનો અમત્સર
વધતો જાય છે.

મનને તેના પોતાઉપર સ્થિર કરવા કરતાં કોઈ બાહ્ય વિષય ઉપર
સ્થિર કરવાનું કામ વિશેષ સહેલું છે. કેમકે સ્વભાવથી જ તે બહિર્મુખ છે.
પણ અહીં મુશ્કેલી એ હતી યાવ છે કે મર્મ, મનોવિજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાનના
વિષયમાં ખોય અને ધ્યાતા-જાણુવાનો વિગય અને જાણુનાર એ બન્ને એક જ
વસ્તુ છે. મનનું જ અન્વેષણ કરવાનું છે અને અન્વેષણ કરનાર પણ મન જ
છે. આપણે આ વાત તો સારી રીતે જાણીએ છીએ કે મનમાં એટલું બધું
સામર્થ્ય રહેલું છે કે તેની પોતાની અંદર શી શી ક્રિયાઓ યાવ છે, તે પણ
તે સામર્થ્ય વડે જોઈ શકાય છે. હું તમારી સાથે વાત કરી રહ્યો છું પણ
તેમાં એ જ વખતે હું જાણું છું કોઈ બીજા જ વ્યક્તિ દેહ ઉપર મારી મનને
ઉભેલી જોઈ હું; અને જાણું છું કોઈ બીજા જ માણસ બોલતો દેહ તો મ
પોતાનું બોલતું સાંભળી રહ્યો છું. તમે પણ એક જ વખતે કામ પણ કરી રહ્યા
અને તેના ઉપર વિચાર પણ કરી રહ્યા છો તમારા મનનો એક ભાગ તમ
તમારાથી અલગ રહીને તમે ને ને નિ - દો ને ને જોઈ રહે છે. મ
તમામ શક્તિઓને એક કેન્દ્રમાં નિ - ૧ ઉપર જ એકાગ્રી
જોઈએ. જેમ સૂર્યના પ્રખર
પણ સૂર્ય રહસ્ય ઉપર પડી જાય
એવે પ્રતાપે મનના એકાગ્રતા
તેમ મર્મના આ

અસર ઉપજતી હોય છે એટલું જો આપણને માન્ય હોય, તો પછી સરીર થત
 ઉપર પણ અસર ઉપજતી હોય છે, એ વાત પણ કદાચ રાખતી પડશે.
 સરીર અસ્વચ્છ થતાં મન પણ અસ્વચ્છ થઈ જાય છે અને સરીર સાફ હોય
 તો મન પણ સ્વચ્છ અને સતેજ રહે છે. જ્યારે કોઈ માણસને ક્રોધ થાય છે
 ત્યારે તેનું મન પણ અસ્થિર થઈ જાય છે; અને જ્યારે મન અસ્થિર થાય છે
 ત્યારે સરીરની સ્વચ્છતા પણ અંતર્ગત અંગે જગતી જાય છે. ધજાખરા
 ધોળાનું મન તેમના સરીરને તાણે વધારે હોય છે. તેમના મનોજગતે ધજાખ
 આપ પ્રમાણમાં વિશ્રામ થએલો હોય છે. તેઓ મને હાથા કાળે પણ-
 ઉત્તમિત્યા માર્ગમાં પશુ કરતાં જલ્દી યોગ આગળ જવામાં હોય છે એટલું જ
 નહિ પણ ધજાખરા મનુષ્યની સવચ્છતા પશુપક્ષીનાં કરતાં પણ એટલી
 દેવતાના પ્રમાણે મનને હાથમાં રાખવાનાં આપણે માનવી અંગે અત્ય
 દેવતાના પ્રમાણે મેળવવામાં છે અને તેથી જ આ મન કેવળ આવી
 નહિ પણ મનના જમાવણીમાં કેટલાક ગાળા મનને પણ જોડે છે કે જે
 જ્યાં જ્યાં પૂર્ણ કરીને શુદ્ધ થાય અને આપણા કામમાં આવી જાય
 ન તો વિશાળતા આપણી મનને જગતમાં ફેરવી દેતો કે જેને કામમાં જાય
 નહિ પણ આપણે આપણા કામમાં આવી જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં
 જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં આવી જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં
 જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં આવી જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં
 જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં આવી જાય તો જોડે છે કે જેને કામમાં

કર્તવ્ય ઉદ્દેશ સોમી માને છે તે પોતાને જોડી ગિચનિર્મિત પદોમાં છે.
ન્યાય કુશલતા કાપડા તેના ઉપર કાપડાનું પરિપૂરક થવાની કામગીરી નથી તે
પરિ કુશલતા અનાની મર્યાદા પદો નીચી જાય છે. જ્યારે ગિચનિર્મિત પ્રા
મન. તે કાલ તેમજ આગળનાં પ્રકાર ઉપર પોતાનો અધિકાર નેમ નિ
કરે. અનુચિતતાની ઉત્તરિ અતે અનુચિત પ્રકારને વશ કાપડાની
નેમની મર્યાદા ઉપર આગળ નેમ છે.

[illegible]

1. $\mathcal{L}(\mathbf{y}|\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^n \log p(y_i|\mathbf{x})$
 2. $\mathcal{L}(\mathbf{y}|\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^n \log p(y_i|\mathbf{x})$
 3. $\mathcal{L}(\mathbf{y}|\mathbf{x}) = \sum_{i=1}^n \log p(y_i|\mathbf{x})$

આંતરજ્ઞવત્ વિશે જ્ઞાન મેળવવું અને પછી તેની મદદ લઈને આંતર અને
 બાહ્ય પ્રાણને મનુષ્યમાં સાવધી થવું, પ્રાચીનકાળથી આ કિસ્સામાં પ્રયત્ન થઈ
 આવ્યો છે. બીજી પ્રજાઓએ પણ આવા પ્રયત્નો કર્યા છે; પરંતુ કમન-
 જાકી પ્રજાનું તેા આ એક સંપૂર્ણગત વચ્ચળું મિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. પશ્ચિમના
 દેશમાં આ વિદ્યાવિશે સૌકિમાંએથી માન્યતા હતી કે તે અત્યંત મૂઠ અને
 નેત્રી વિષય છે. અને જેઓ નેત્રી અંગવામ કરના તેમને ઓળે જાદુચર અને
 મેથી વિજ્ઞાના પ્રયોગો કરનારા ગણાવે છતાં જાણી મૂકતા. અમવા બીજી જોઈ
 હું મને તેમના પ્રાણ સેવામાં આવ્યા. અનેકરિષ કારણેને લઈને આ વિદ્યા
 જાનના આ પાત્ર આવા વાક્યમત્વના વચ્ચમાં નહ મળે. મજા નેત્રી કું
 ૧૫ ૧૦૬ ૧૧ કાળ ૧૨૪ ૧૩ ૧૪ અને ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦

અરેલી વાતો ચોક્કિદામાં ધુમાડી ટીપી છે. આ રીતે જેના જેના હાથમાં
આ વિદ્યા ગ્રંથ તેમણે પોતાનાજ હાથમાં જાડી સતા અને પ્રતિજ્ઞા રાખ-
વાના હેતુથી, તેને અત્યંત બેદઅરેલી અને ગુમ રાખવાજેવી બનાવી
રૂપી: અને તેના ઉપર હુદિનો પૂર્ણ પ્રમાણ પડતો અટકાવ્યો.

હું તમને આરંભમાં જ કહી ચયો છું કે હું જે હાંધ તમારી આમળ
હું છું તેમાં ગુમ અને બેદઅરેહુ કયું ઉખ નહિ હું જે હાંધ ચાંદ
પણ જાણું છું તે હું તમને સમજાવીશ તકથી, દર્શાવતી જેટલુ મારાથી
સમજાવી શકાય તેટલુ હું સમજાવી દશક પશુ જે બાજતો હું પોને
પૂરેપૂરી નહિ સમજ્યો દોહિં તેથી બાજતો હશેની વખતે હું તમને કહી
દશક કે, ' શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે કહેલું છે. " અપરજ્ઞા રાખવી એ
બાજખી નથી. પોતની વિચારશક્તિ અને તુલનાશક્તિનો પણ તમારે
ઉપયોગ કરવો જોઈએ. શાસ્ત્ર જે હાંધ કહે છે તે મત્ત છે કે નહિ તેની
તમારે પ્રયેમ કરીને અનુભવસિદ્ધ ખાતરી કરી લેવી. પદાર્થવિજ્ઞા-
નને, અનુભવ નમે જે રીતે કોનો છે તેજ કોને તમારે - મ - વિજ્ઞા-
નને, અનુભવ કહેવો તમે એ બાજતમા પ્રથમ બાજાપણુ બાજરત
માંજાતો છે. અને પછી પ્રયોગના દામ જલ્દ નિમળ કોની પદાર્થ નમાણે
તેવાન કરી જાણે છે તે - વિદ્યામાં ગુમ રાખવાજેવું કે અરજેવ
હાંધ છેજ નહિ જે કે મત્ત છે તેના સવ ગાનપણ, વિજ્ઞા-
નને નદેએ જ નય - પંચ જોઈએ અનુક્રમિક પ્રેરણે અનુભવ કરી-
પડકાર પાળી નાખવા કરીજ વિપતિ અગા પડે છે

પાસન કર્યું પડે છે. જેનાથી મનની પવિત્રતા સચવાય એવોજ ખોરાક ભેગો જોઈએ. ખોરાક અને મનનો કેવો નિકટ સંબંધ છે, તે પશુ-સાગામાં જાણે જુદાં જુદાં પશુઓનો આહાર અને તેમના સ્વભાવની સરખામણી કર્યાથી સમજાઈ જશે. હાથી એક પ્રયંત્ર જનનવર છે, તોપણ તેનો સ્વભાવ ધણેજ સાંત છે; પશુ તમ સિંહ કે વાવના પાંજરા આગળ જાણે ઉભા રહેશે તો તે કેવા ચંચળ વૃત્તિના છે તે તરત જણાઈ આવશે. ખોરાકની સ્વભાવ ઉપર કેવી પ્રબળ અસર થાય છે તેનું મેં તમને આ એક દર્શાવ આપ્યું. આપણા શરીરમાં જે જે શક્તિઓ કામ કરી રહી છે, તેની ઉત્પત્તિ આહારમાંથી થાય છે એ તો આપણે દરરોજ જોઈ શકીએ છીએ. એટલામાટે સાધક અવસ્થામાં ખોરાકની બાબતમાં બહુજ કાળજી રાખવાની જરૂર છે. યોગાશ્રમામમાં પણ આગળ વધી મયા પછી બહુ માવધાનતા ન રાખીએ તો કદાચ આવી શકે. જાડ નાનું હોય ત્યાંસુધી તો તેને આસપાસ વાડ કરીને જાળવી રાખવું પડે છે, નહિ તો દાર ઉંઝડી નાખીને ખાઈ જાય. ખોદુ મયા પછી તો એવા અનેક ઉપદ્રવ સદન કરવાની તેનામાં શક્તિ આવે છે.

અત્યંત વિશ્વાસ અને અત્યંત દેહદમન એ એકેનો યોગશ્રમાનીએ ત્યાગ કરવા જોઈએ. યોગીને મનરંગીનામઃ ઉપદેશ આપ્યો. તે કે શરીરને વિનાશકારણુ દુ.ખ ઉપજો એ. કામ તેણે કદિ કર્યું નહિ.

નાત્યશનસ્તુ યોગોઽસ્તિ ન ચૈકાન્તમનઃશતઃ ।

ન ચાતિસ્વપ્નશીલસ્ય જાગ્રતો નૈવ ચાકુંત ॥

યુક્તાદારાવિહારમ્પ યુક્તચેષ્ટમ્પ કમમ્સુ ।

યુક્તમ્પ્રાવશોધમ્પ યોગો ભવતિ દુઃસહા ॥

ગીતા અ. ૧૧. ૧ તા. ૧૧. ૨૫

અર્થાત્-અતિ આહાર કરનાર અતિ ઉપવાસ કરનાર અતિ નિદ્રા કરનાર, અતિ ઉત્તરગમે કરનાર નાત્ય નમ જાગ્રતો અને અત્યંત નિદ્રાથી-એમનો કેટલો મગાશનામઃ પ્રયોગ કરી શકે તે નહિ.

અધ્યાય ૨ જો-સાધનનું પહેલું પગથીયું

રાજયોત્તરના આઠ અંગ મનાય છે. (૧) યમ, એમાં અદિંસા, સત્ય, અસ્તેષ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહનો સમાવેશ થાય છે. (૨) નિયમ, એમાં યોગ, સતોષ તપશ્ચર્યા, સ્વાધ્યાય અને ઈશ્વરપ્રજ્ઞાધાન અથવા ઈશ્વરને આત્મસમર્પણ. (૩) આરામ, એટલે ધ્યાન પરવામાં યોગ્ય બેઠા. (૪) પ્રાણાયામ, એટલે પ્રાણો ઉપર કાબુ બેસાડવો. (૫) પ્રત્યાહાર, એટલે મનને અંતર્મુખ કરવાની ક્રિયા. (૬) ધ્યાન, એટલે ચિત્તની એકાગ્રતા. (૭) ધ્યાન. (૮) સમાધિ, એટલે જ્ઞાનાત્મક અવસ્થા. યોગના ઉપર જણાવેલા આઠ અંગો પૈકી પહેલાં બે અંગ ઉત્તમ પ્રકારનું ચારિત્ર્ય ધરાવનાં સાધન છે. ચારિત્ર્યથી પાપો મુક્ત થઈ વચર યોગસાધનાની સિદ્ધિ થઈ શકતી નથી. યમ અને નિયમ એ બે અંગ સિદ્ધ થઈ વચર યોગાભ્યાસનું લેશમાત્ર પણ રૂળ મળી શકતું નથી જન, વચન અને કર્મથી યોગીએ સંપૂર્ણ અદિંસાનું પાલન કરતું જરૂરનું છે. આ અદિંસાભાવ એટલા મનુષ્યપ્રતિજ્ઞ નહિ, પણ પ્રાણીમાત્ર તરફ દોષો જોઈએ યોગીએ સંપૂર્ણ નિર્વેર અને નિર્દોષ રહેવું જોઈએ. તેની કથા માત્ર મનુષ્યને જ નહિ પણ આખા જગતને પાતાની અંદર સમાવી લે એવી વિશ્વઆપી થવી જોઈએ.

યમનિયમ પછી યોગીએ આસનનો વિચાર કરવાનો છે. 'કાષ્ઠ પ્રથમ કરી કે આસન સિદ્ધ કરવાનો રીઝ ઉદેશ હશે' ત્યાંસુધી જોઈએ તેવી ઉચ્ચ અવસ્થા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધી નિર્જન રીતે સાધન કર્યા જ કરવું જોઈએ. આ સાધનમાં કેટલીક સારીરિક નેમજ માનસિક બેઠ નરેદની ક્રિયાઓ જરૂરની મનાય છે. ત્યાંસુધી એકના એક આમને વચર આસનને લાંબા વખતસુધી બેસી શકાય, ત્યાંસુધી આસન સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેને જે આસને બેસવાનું હાય તેને

આસન સિદ્ધ કર્યા પછી નાડીઓ અને ચરિતે શુદ્ધ કરવા જોઈએ
 એવાં પણ કેટલાક યોગીઓનો જ્ઞાનપ્રાપ્ત છે. કેટલાક એને રાજયોગની
 ભૂદ્ધારનો વિષય ગણીને રાજયોગના અભ્યાસક્રમમાં એને સ્થાન આપવા
 નથી. પણ શંકરાચાર્યજીવા બાબતે એની અગત્ય સ્વીકારી છે, એટલે
 તત્સંજયે ઉદ્દેશ્ય કરવાની મને પણ નિરૂપણ છે. હું જેવાં પત્ર
 ઉપનિષદના આશ્વમાંથી એ સંજયી શંકરાચાર્યનો જ્ઞાનપ્રાપ્ત કાર્ત્ત્વું છું.
 “પ્રાણુવામની વિવાનંદે એ મન મનરુદિત ચક્ર દોષ તેજ બ્રહ્મ
 મંત્રમે શ્રુત સ્તોત્ર છે. એટલામાટેજ દાસ્તમાં પ્રાણુવામની વિવા જાત
 વચ્ચેમાં આવી છે. પ્રથમ નાડી શુદ્ધ કર્યા પછી પ્રાણુવામ કરવાની
 વૈભવના પ્રાપ્ત થાય છે. અમુકાવડે જન્મનું તસરોફ જાણ કરીને ધ્યાન
 નમરોરુદાન વાક્યનું વધાનજિ મેળવજી કરવું પછી રત્ન વિષયે ધ્યાન
 નમરોરુદાન જાણ કરીને અમુકા નમરોરુદાન વાક્યનું વધાનજિ પીરજીથી
 નમરોરુદાન નાડી પાડી પાડી જન્મજી નમરોરુદાન વાક્યને અર્થ
 નમરોરુદાન નાડી પાડી પાડી જન્મજી નમરોરુદાન વાક્યને અર્થ
 નમરોરુદાન નાડી પાડી પાડી જન્મજી નમરોરુદાન વાક્યને અર્થ

જલિલા સાધન કરતા નમને અનુભવ થતો કે તમે બીજાના મનના વિચારો
 નહીં છો. હો, તમારા વિચારો તમારી આમળા સાકાર મૂર્તિ રૂપે પ્રત્યક્ષ
 થઈ શકે છે. મનને એકાગ્ર કરીને સ્વામીના પ્રવચન કાઢો તો તે પોષાઈ
 રહે. પરંતુ ૧૨ થી ૧૫ નામ માત્રની શરૂઆતથી આ અનુભવ
 નમને અતિ અલ્પ પ્રમાણમાં મળવા માંડે છે. પરંતુ તે કોઈ નુપારી શકા
 થતો નથી અને આત્માના પશ્ચો રૂપમાં થઈ જાય છે. તમે તમારી
 નામિકતા અમ તમારું પૃથક ચિત્ત વિચર કરવાની અવધાન પાડો, તો શોધ
 ની વિશિષ્ટતા તમ કોઈ દિવસ મુખ પડી નાકમ પડવા દો અને અનુભવ થવા
 ની રીત અતિ સૂચકી તમને નમનાની કે આત્માના મન કે - તમારે જે
 નામિકતા તમે તમારે અમ તમારું પૃથક ચિત્ત વિચર કરવાની અવધાન પાડો, તો શોધ
 ની વિશિષ્ટતા તમ કોઈ દિવસ મુખ પડી નાકમ પડવા દો અને અનુભવ થવા
 ની રીત અતિ સૂચકી તમને નમનાની કે આત્માના મન કે - તમારે જે
 નામિકતા તમે તમારે અમ તમારું પૃથક ચિત્ત વિચર કરવાની અવધાન પાડો, તો શોધ
 ની વિશિષ્ટતા તમ કોઈ દિવસ મુખ પડી નાકમ પડવા દો અને અનુભવ થવા
 ની રીત અતિ સૂચકી તમને નમનાની કે આત્માના મન કે - તમારે જે

દશે. પણ ચોક્કસ કિંમતમાં તેને ખર્ચ પડી ગયું કે મનોહતિ તો અનેક પ્રકારની છે. કોઈ વાર મનમાં પવિત્ર વિચારો ઉદ્ભવે છે તો કોઈ વાર અપવિત્ર વિચારો પણ આવી જાય છે. આટલું બધું અસ્થિર હતિ-વાળું મન તે કદિ આત્મા દોષ રોકે નહિ. તે કીક વાર ગુરુપામે જલ્દને પાછા સાંભો કે " મન એજ આત્મા છે એ વાત તો માણસો માની ચકાતી નથી. હું આપનો ઉપદેશ એવો છે ? " ગુરુએ જવાબ દીધો, " વત્સ્યમસિ । એનું રક્ષણ તારી મેળેજ શોધી કંદાક. " વળી પાછો તે શિષ્ય ઘેર ગયો અને વિચાર કરતાં તેને સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ ગઈ કે " હું તમામ મનોહતિથી પર આત્મા છું; હું એક અદિતીય છું; મારે જન્મ-મરણ નથી, મને સર્વો હેડી રાજના નથી, મને કાલુ જોડા સંકો નથી મને પાપની જાળની સંકુ નથી. હું અનાદિ જન્મ-મરિદન અચળ અપ્રપન્ચ મરતી અને મરતીકામતી જન્મ-આત્મા; હું આત્મા નરીઃ નથી મન નથી પ્રાણ નથી આત્મા એ મર્ત્યથી

હે કે આખી સૃષ્ટિમાં મનુષ્યજન્મ સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. પશુપક્ષી આદિ પ્રાણીઓની રચના તમોગુણમયી થએલી હોવાથી તેમની હુદ્દિ અને રચૂળ છે. તેઓ કદિ પણ ઉચ્ચ વિચાર કરી શકતાં નથી. મનુષ્યની આધ્યાત્મિક હિન્નતિનો સામાન્ય રીતે વિચાર કરતાં અતિશય સમૃદ્ધિ અને અતિશય દારિદ્ર્ય એ બેઠે હિન્નતિના માર્ગમાં બાધક છે. જમતમાં જે જે મહાત્મા પુરુષો થઈ ગયા છે તેમાંના ધણાખરા મધ્યમ વર્ગમાં જન્મ્યા હોય છે; કેમકે મધ્યમ વર્ગમાં સર્વ શક્તિઓ મમતોલપણે વહેંચા-એલી હોય છે.

હવે પાછા આપણે મૂળ વિષય ઉપર આવી જઈએ. નાડીઓની શુદ્ધિ કર્યા પછી સાધકને પ્રાણાયામ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાણાયામ સંજોગી હવે આપણે કાંઈક વિચાર કરીએ. ચિત્ત-શક્તિના નિરોધ માથે પ્રાણાયામનો કેન્દ્ર સંગઘ છે તે મમજી લેળે. કેન્દ્ર એન્જીનમાં એક મોટું ચક્ર હોય છે. તે પ્રથમ ગતિમાં આવે છે અને તે બીજા બધાં ચક્રોને ગતિમાં મોકલે છે અને તેમનું નિયમન કરે છે. એ ચક્રને આસન ચક્ર કહે છે. આમપ્રધામ એ દેહનિવાસનું આસનચક્ર છે. આસનપ્રધામ-ચક્રે સરીગતાં તમામ સ્થાનોમાં જ્યાં જેટલી શક્તિ જોઈએ તેટલી શક્તિ ત્યાં કામે લાગે છે અને તેનું નિયમન થાય છે એ ઉપરથી હવે તમને મમજીને કે એ આમપ્રધામને કાજુમાં આવવાથી સરીગતાં બીજાં ચક્રો પણ આપોઆપ કાજુમાં આવતાં જાય છે.

પ્રાચ્ય એક નામને પ્રધાન કહેતાં. નમુક કામજુમર નામના તેના ઉપર દત્તનાથ મહા. રાજ્યએ તેને કિલ્લાની ઉચામા ઉંચી ઓગડીમાં ૧૬ રાખવાનો હુકમ કર્યો. તે હુકમનું નકાત પાલન થયું અને પ્રધાન ગિચારો મન્દીરાન જતોને મરણનાં મહાં એવાં બાન્યો. તેના સ્ત્રી વગીજ પતિ-પત્નિયજી હની તે ગાનાના બધીના વિરગિના વાન માલશીને ગાંઠ પેલા ઓગડાની દિવાલ આગળ આવ્યાં હતાં અને મે.લા. ' હુ તમને કેદખાનમાંથી છોડીને છે.હ.તુ ને મને પાવા. ' પ્રધાને ખારી બહાર ડાકું

રચનાનું ખરૂં જ્ઞાન મળી શકેલું નથી. આપણા પોતાનાં શરીરમાં ચાલતાં યંત્રવિષે આપણને કંઈજ જ્ઞાન નથી; તેનું કારણ એ છે કે શરીરની અંદર ચાલી રહેલી અતિ સૂક્ષ્મ હીલચાલોનો આપણે અનુભવ કરી શકીએ તેટલા પૂરતી મનની એકમતા આપણે કરી શકતાં નથી. આ કાર્યમાં માનસિક નિરીક્ષણશક્તિની ખૂબ જરૂર છે. મનને એટલી તાલીમ આપ્યા વગર શરીરનાં અત્યંત ગૂઢ અવયવોમાં તે પેલી શક્તિ નથી; માત્ર જડ પદાર્થોનાજ સાંધા વખતસુધી અભ્યાસ કરવાની આપણને ટેવ પડેલી હોવાથી આપણા મનમાં પણ ઘણી જડતા આવી ગયેલી છે. તેને દરીયા ચૈતન્યરૂપ બનાવી દેવું એ આપણું પહેલું કાર્ય છે. સૂક્ષ્મ અનુભવો ઝીલવાની ચોગ્યતા મેળવવા માટે પ્રથમ સ્થળે સાચીજોનાના અનુભવથી શરૂઆત કરવી પડે છે. જે બળવાન માનવ-ચક્રના જોરથી આપણા શરીરરૂપી આખું એકજન ગતિમાં આવી જાય છે, તે પ્રાણને કાણુમાં લાવશે એ આપણું અંતિમ લક્ષ્ય હોવું જોઈએ. પ્રાણ તો અત્યંત સૂક્ષ્મ પદાર્થ છે. આસપ્રઆસ તો તેનું પ્રત્યક્ અવયવ જડ સ્વરૂપજ છે. એ જડ આસપ્રઆસનું નિયમન કરવાથી પ્રાણને કાણુમાં લાવવાનું કામ થઈ શકેલું થઈ જાય છે. આસનું ચોખ્ખીતે નિયમન કરવાથી મનને ચેતના મળે છે અને તેથી કરીને તે શરીરના અત્યંત ગૂઢ ભાગમાં પ્રવેશ કરવાને માટે ચોખ્ખ બનવાને લીધે શરીરની અંદર ચાલી રહેલી, સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ તથા જ્ઞાન-તંત્રોનો મારફતે વહન કરતા શક્તિપ્રવાહવિષે જ્ઞાન મેળવવાનું તેનામાં સામર્થ્ય આવી જાય છે. આપણે એ શક્તિપ્રવાહને જોઈએ અને અનુભવી શકીએ એટલે તેને કાણુમાં લાવવાનું કાર્ય પણ સરલ થઈ જાય છે. એ શક્તિપ્રવાહ આપણા કાણુમાં આવી જતાં મન અને શરીર બેઉ આપણને સર્વાંગે આધીન બની જાય છે. આપણી દરેક આગ્રા પ્રમાણે અમલ કરે છે. જ્ઞાન એ શક્તિસ્વરૂપ છે. એ શક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એ આપણો હેતુ છે. અત્યારે તો આપણે મન અને શરી-

રક્તપાત્ર ખાં ઘાત મેળી કાઢું નથી. આપણા પોતાના કરીરમાં આવી
તાં રક્તનિર્ણે આપણને કાંઈજ ઘાત નથી; તેનું કારણ એ છે કે
કરીરની અંદર ચાલી રહેલી અતિ સૂક્ષ્મ ક્રીડાઓનો આપણે અનુભવ
મી કદાએ તેટલા પૂરતી મનની એકમતતા આપણે કરી કાઢી નથી.
જ્યાં કર્મના જ્ઞાનમાં નિરીક્ષણશક્તિની મદદ જરૂર છે, મનને એકી
તાલીમ આપ્યા વગર કરીરનાં અર્થતંત્રનું અવલોકનમાં તે પેટી કાઢું
નથી; માત્ર જ્યાં પદ્મધેનિભાવ સાંભળી વખતસુધી અભ્યાસ કરવાની
આપણને રૂઝ પડેલી રીવાજી આપણા મનમાં પશુ ધણી જડતા જાતી
મળેલી છે. તેને હરીયા મેન-શાપ મનાવી તેનું એ આપણું પડેલું કામ
છે. સૂક્ષ્મ અનુભવો ક્રીડાવાની રીતના મેળવવા માટે પ્રથમ રક્ત
કાળીએના અનુભવની કાળજી કરવી પડે છે. જે મનવાન શાંતન-
વના જોડેથી આપણા કરીરમાં આપણું એકાગ્ર ચિત્તમાં જાતી ભવ
છે, તે પ્રાણને કાળુમાં કાચવા એ આપણું અતિમ સરવર હોવું એકાગ્ર
પ્રાણ લે જાવત સૂક્ષ્મ પદાર્થ છે. શાંતપ્રજ્વાલ તો તેનું પ્રત્યક્ષ
અવસ્થા જ્યાં ત્યજાવ છે. એ જ્યાં શાંતપ્રજ્વાલનું નિવસન કરવાથી
પ્રાણને કાળુમાં કાચવાનું કામ જવું પડેલું થઈ ભવ છે. શાંતનું
રોજબરોજ નિવસન કરવાથી મનને ચેતના મળે છે અને તેથી
હિંમતે તે કરીરના જીવનનું નુકસાનમાં પ્રવેશ કરવાને માટે થોડા
જાગરને હાથે હરીયા અંદર ચાલી રહેલો, સૂક્ષ્મ વિચારો તથા કાંઈ
નુસંગે જાગરને વધતી જાય. હિંમતવદારિને ઘાત મેળવવાનું તેમજ
સૂક્ષ્મ જાતી ભવ છે. આપણે એ હિંમતવદારો નેત્રાંતે જો
અનુભવી હઈએ એટલે તેને કાળુમાં કાચવાનું કામ જવું કરવા થઈ
ભવ છે. એ હિંમતવદાર આપણું કાળુમાં જાતી જાતી થઈ જાય
હારિને જે આપણને વંદે છે જાતી થઈ ભવ છે. આપણી રીત
આપણે કાળુમાં જાવત છે. ઘાત એ હિંમતવદાર છે. એ હિંમત
જ્યાં જાતી એ આપણી હિંમત છે જાગરને તે આપણું થઈ જાય

છે. જેઓ ઈશ્વરના અસ્તિત્વને માનવા હોય તેમણે શાન અને સત્ત્વના પ્રકાશને માટે તેની પ્રાર્થના કરવી. પ્રાર્થનામાં કોઈ પણ વિનાશી પદ-
 થને માટે માગણી કરી પણ ન કરવી. કેમકે તેની માગણી અજ્ઞાનપૂર્ણ
 અને સ્વાર્થી છે. આટલું ક્યાં પછી તમારા પોતાના દેહનો વિચાર કરો.
 તે નિરોગી છે જગત્તાન છે, વજ જેવો દંડ છે એવી કલ્પના કરો. તમે
 દરખો હો તો તે થતા આવે છે એવી દંડ ભાવના કરો. તેણે શરીરની
 નર્તિ તમારા મન આશ્રય ખાટી કના અને તેમાં થોડીશાંત સુખીત-મન
 થઈ જાય. મનનાં માગણને તરીકે જગત્તાન માટે લાગીર એ અજ્ઞાનપૂર્ણ સાધન
 કે જેના વિચાર કરો તમારા તમારું નિર્જગતાન ક્યાં છે નિર્જગ
 મન ન ક્યાં પણ મુક્તિ નહિ મળે તો તમે જાણો કે તુ જગત્તાન
 કે જગત્તાન મન ન ક્યાં છે ? જગત્તાન મન ન ક્યાં અને મન ઉપર
 જગત્તાન મન ન ક્યાં છે ? જગત્તાન મન ન ક્યાં અને મન ઉપર
 જગત્તાન મન ન ક્યાં છે ? જગત્તાન મન ન ક્યાં અને મન ઉપર

અધ્યાય ૩ જો-પ્રાણ

પાછી એ પ્રાણના અતંત જાંઘરમાંથી વ્યક્ત થવા મડિ છે. પદાર્થમાત્રમ રહેલી ગુરુત્વાકર્ષણ શક્તિ, લોહચુંબકમાં રહેલી ચુંબકાકર્ષણશક્તિ એ બધી શક્તિઓ પ્રાણનાંજ વ્યક્ત સ્વરૂપ છે. તેજ પ્રમાણે શરીરની નાડીઓ તથા ચક્રોમાં વ્યાપી રહેલો શક્તિપ્રવાહ, તેમજ સંકલ્પમાં રહેલું બળ એ પણ પ્રાણનાંજ વ્યક્ત સ્વરૂપ છે. આપણા પગની આંગળાએ કાંઈ પણ પ્રાર્થના કરે તેની આપણા મગજને તરતજ ખબર થઈ જાય છે. આખા શરીરમાં જાનતંત્રુની જાળ પથરાયેલી છે. મગજને ખબર પહોંચાડતી અને મગજને સુક્રમ શરીરના અવયવોને પહોંચાડતો એ કામ જાનતંત્રુ છે. જાનતંત્રુ આકાશતત્ત્વના અનેકા દોવાવાં નેમાં વ્યાપી મોટી શક્તિ પ્રાણમાયી ઉત્પન્ન થયેલી દોરી જેવું છે. જેવી રીતે આકાશને અનેકવિધ સર્વ દરમ પદાર્થોનું રૂપ ધારણ થયું છે તેવી રીતે પ્રાણે અનેક પ્રકારની મલ શક્તિઓનાં રૂપ ધારણ કર્યા છે. વિદ્યા-શક્તિથી માંડીને જનનમા જ્ઞાનની અતિ સામાન્ય દૈનિકશક્તિપ્રવેલની તમામ શક્તિઓ એ પ્રાણ પ્રાણનોજ વિકાસ છે. આખા જનનની માનસિક, સૂક્ષ્મ અને ગ્રામ્ય શક્તિઓનાં મન્દ તેના જો અમલ અન્યમ્લ સ્વરૂપમાંથી છે. મન્દ છે અને તત્કાલે જોમા તથા પામી જાય છે તેનું નામ રૂપ કહેવાય છે. જો રૂપને અગ્નિ-માત્રિ એટલે સંપૂર્ણ દરમ સ્વરૂપ તરફ, જો વેગો મલ મલ અપકાન પથનાંમોડનો તે રૂપને એકલ અકાનજ નિર્ધારમા રહ્યું અને એકાકી નિર્ગદિત રહ્યું તે રૂપને પ્રાણની ખાલ મનિનો અવરૂપ કહેવાય છે. તેના જો અન્યમ્લ દત્તે પણ તેનું અગ્નિનિર્ગતી દત્તજ અપુનિક વિગત પણ અમલ કરે છે. જનન તથા જન શક્તિઓનાં જનન મન્દ-રૂપોનાં તેના જનન રહે છે. માત્ર નિર્ગત અન્ય રૂપને નિર્ગત રહે છે અન્યમ્લ થાય છે અને શરીરની સંપૂર્ણ આખા થતા એનાં એનાં નાં પાછી નિર્ગત ન્ય-ન ની જનન છે. તેના જનન થવાનાં નાંકાંકરેપર કામ કરનાં નામ દ શક્તિ અને આકાશને સંપૂર્ણ થતા આખી નિર્ગત ન્ય-ન અન્યમ્લ વિવરમ્લ સમે છે. તેનાં નેરનુ જનન કરે છે થમામ જે નામ છે તે

લક્ષ દેખાવે છે. વેદમાં એકનો એક પ્રમ વારંવાર પૂજવામાં આવ્યો છે. "એવી કપી વસ્તુ છે કે જેને જાણવા પછી કરુણ જાણવાનું બાકી રહે નહિ ?" આ પ્રમાણે આપણા દેશનાં તમામ સામી, તમામ દર્શનો તે એક જ વસ્તુને શોધવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે, કે જેને જાણવા પછી બીજું કંઈ પણ જાણવાનું રહે નહિ. જગત અનંત પદાર્થોથી ભરેલું છે. દરેક પદાર્થનો જુદો જુદો અભ્યાસ કરીને આખા જગતનું જ્ઞાન મેળવવાનો કોઈ પ્રયત્ન કરે તો અનંત જન્મે પણ પાર આવે નહિ. એટલે એ રીતે જો તો જ્ઞાન મેળવવું જ અશક્ય છે. ત્યારે શું સર્વજ્ઞ થવાનો કોઈ ઉપાય નહિ હોય ? આ પ્રશ્નનો યોગવિદ્યા સંતોષકારક જવાબ આપે છે કે અનંત-વિશેષરૂપે દરમિયાન થતા જગતની અંદર એક સામાન્ય-નિર્વિશેષ તત્ત્વ રહેલું છે. અનંતરૂપે દેખાતી સમગ્ર શક્તિઓની અંદર, તેમજ અનંત વિચારપર પરાઓની અંદર સર્વ જ એક જ સામાન્ય શક્તિ, એક જ સામાન્ય તત્ત્વ રહેલું છે એ એકને ઓળખવાની તજવીજ કરો. એ એકને બોલે ઓળખ્યો તેણે 'અધુ' જાણવાનું જાણી લીધું. દરમિયાનમાં અનેક કામ કારણની પરપરાની અંદર જે એક કવચ તત્ત્વ અચળ અસ્તિત્વ રહેલું છે તે વેદોએ આપી કહ્યું છે. જો એ અસ્તિત્વના સ્વરૂપને જાણી લઈશ તોને આખા જગતનું જ્ઞાન થયું મમજવું. આ રીતે વિચાર કરતા જગતમા દેખાતી તમામ શક્તિઓને પ્રાણરૂપી સામાન્ય શક્તિમા ફેરવી શકાય એટલે જેને પ્રાણને પોતાના કાષ્ઠમા આપ્યો, તેણે જગતની તમામ ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિઓને પોતાની કરી કહેવાય. તેણે પોતાનું મન અને પોતાનું શરીર તામે કયું છે એટલું જ નહિ, પણ મર્વના મન અને મર્વના શરીર આપોઆપ તેને તામે થતાં છે કારણ કે પ્રાણ એજ મમમ નિર્મિતોની સમષ્ટિ છે.

હવે એ પ્રાણનું નિયમન કવી રીતે કરવું એ પ્રાણાયામના વિધિમાં બતાવવું રહ્યું. પ્રાણાયામમ, અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ અને માધ્યમપ્રણાલિઓનો સમાવેશ થાય છે પણ તે સર્વનો ઉદ્દેશ તો એક જ છે કે પ્રાણનું

દાઘ આવી જાય, તેમ તેઓને અકસ્માત્ રીતે આ શક્તિનો કાંઈક ઉપ-
યોગ આવડી ગયો છે; અને તેનું ખરૂં તત્ત્વ જાણવા વચરજ તેની પરિ-
ચાક્ષ્ય કરીને તેઓ કેટલેક અંશે સફળતા મેળવે છે. યોગવિદ્યામાં જે
કિંચ પ્રાણાયામની સંતાથી ઓળખાય છે, તેના એક અંગનો અગતિય-
ઓર્માં ઉપયોગ થાય છે અને તેમાં ચમત્કાર માત્ર પ્રાણની શક્તિનોજ છે.

પ્રત્યેક પ્રાણીની અંદર રહેલી જીવન-શક્તિ એ પ્રાણનું જાણ સ્વરૂપ
છે. વિચારશક્તિ એ પ્રાણનું અતિ મુક્ત અને સર્વશ્રેષ્ઠ કાર્ય છે.
જેને આપણે સાધારણ જાણમાં " વિચાર " કહીએ છીએ તે " વિચાર-
ર " ની અંદર પ્રકૃત વિચારશક્તિનાં સપનાં અંગોનો મમાવેશ થતો
નથી. જેને આપણે " મદગતશાન " અથવા પુરેલી પ્રેરણા કહીએ
છીએ, તે તો વિચારશક્તિના અનેક અંગોમાંનું નીચામાં નીચું એક
અંગ છે. જેને કેટલેક જ્ઞાનરસિન માણસો " ચિત્તગતિ " એવું નામ
પણ આપે છે. એ જીવિવરોજ દરેક પ્રાણી પોતાનું રક્ષણ કરે છે. એ
કિંચ કળી વખતે હું અમુક કિંચ કહે ખુ એવું જ્ઞાન તે પ્રાણીને હોતું
નથી, પણ સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી તે કિંચ થઈ જાય છે. જેમી આપ-
જુને મનહર કરે; તો આપણો દાઘ પોતાની મેળેજ તેને મારણ ઉઘો
થાય છે. આપજુને તે જાતની જાતર પણ હોતી નથી, પરંતુ આ
પણ વિચારશક્તિનુંજ એક અંગ છે. નરીરની અંદર જ્ઞાનરસિન માણસી
પ્રતિનિધિઓનો પણ એવાજ મમાવેશ થાય છે.

એના કળા વચાર ઉચ્ચ વેળાના એક બીજા ચિત્તગતિ છે જેને
જ્ઞાનપૂર્વકી ગતિ કહે છે. આપણે વિચાર કરીએ પુણ્ય કરીએ, કાવ
કાવજુ દોષી કહીએ અને દરેક જાનનનું નથી જાણુએથી અવધોજન
કરીને વિચાર કરીએ નેટસાધીજ કંઈ અથવા વિચારશક્તિ પામ થતી
નથી. વિચારશક્તિના પ્રદેશ જાણી પણ પાત્ર વિલીજુ છે નક શક્તિ
અને પુણ્યશક્તિનાં નામો કેટલી ન કહી છે તે તો જો, જાણે છે. એ
શક્તિનો તો અમુક હદનુસાર કામ કરી શકે છે અને ત્ય. મજને ન

જગજ્ઞાન જ્ઞાને સ્વસ્થ હો. તો તમારી સાથે સમાગમમાં આવનારાઓને પણ ધીમે ધીમે તમારા ઝોન/સુની અંતર થશે, અને તે પણ તમારું જેવીજ રીતિમાં આવવા સામશે. એથી ઉલટું જો તમે નિર્જન, નિર્મોહજેવા અને માંદા હો તો તમારી સાથે સાંભો વખત રહેનાર વ્યક્તિ જો સાવધ નહિ રહે, તમારા શરીરમાંથી ઝરતાં પ્રાણુનાં મનદ અસિ-સનેમાંથી પોતાને સુરક્ષિત રાખવાની કળા જો તે નહિ જાણતો હોય તો તે પણ ધ્યાનજન વખતમાં તમારાજ જેવો મદિ અને દુર્ભજ થઈ જવાનો. એક માણસ જ્યારે ઓપહિનો ઉપયોગ કર્યો વચર કેવળ મનો-જગથીજ બીજાનો વ્યાપિ મટાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે, ત્યારે તે પોતાના શરીરના સ્વાસ્થ્યનો બીજાના શરીરમાં સંચાર કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. માનવમમાજની છેક શરૂઆતની રીતિમાં રોગ મટાડવાની આ જ પદ્ધતિ ચાલતી હતી. પાણીવાર આપણે અગ્નિપૂર્ણેજ એક બીજાના શરી-રમાં આગે, જ્વનો મ ચાર કરી દઈએ છીએ. કેમકે પાણીજ જગજ્ઞાન માણસ એકાદ નિર્જન માણસના સાથેનો સાથે ન્દે તો પેલો નિર્જન માણસ પેટલેક અને તમારા જનનોજ સામવાનો.

[illegible]

મધ્ય ક્ષય છે. પ્રાચીન સંસ્કૃતમાં એવી સંસ્કૃતિ થઈ હતી છે. એ સંસ્કૃતિને
 મદદ કરતી અને તેના માર્ગમાં જે કંઈ અવરોધ આવેતો તેને તે
 અવરોધને પારાસર કરે, કે જોઈએ તેટલું જાણવું અથવા કલ્પના
 કરવાનું. આ કાળે એકપક્ષ માત્ર સાચું વેળ છે પ્રાચીન ક્ષય છે.
 પાશ્વર્ય કે પોતાના માર્ગમાં વિવિધતા કે કોઈપણ, તો તેમ કેમકે પ્રાચીન
 કાળે એકમાત્ર જ એક જ કાળે કાળે જોઈએ એવી વિવિધતા છે કે
 તે કાળે. આ કાળે સાંસ્કૃતિક કાળે કાળે કાળે. આ કાળે એક
 કે, એક જ કાળે. આ કાળે કાળે કાળે. આ કાળે કાળે કાળે. આ કાળે
 આ કાળે કાળે. આ કાળે કાળે કાળે. આ કાળે કાળે કાળે. આ કાળે

સિદ્ધ થતા બીજાં પણ પાંચ સાત વર્ષ વીતી જાય । ઉન્નતિના વેગમાં વધારે કર્યાથી આ સમયને અવસ્થા દૂંઠાવી શકાય છે. રીનસર સાધન કરવાથી ૭ વર્ષમાં તો શું પણ ૭ મહિનામાં પણ સિદ્ધિ કેમ ન થશે ? વિચાર કરતાં સમજાશે કે આ સ્થિતિએ પડેલોયવા માટે અમુક સમય તો જામ-વેજ જોઈએ, એવો જોઈ નિયમ નથી. સાબણ તરીકે એક એન્જનમાં અમુક રત્ન કોથણ નાખીએ તો તે કાઠકના જે માઈસિના વેગથી ચાલી શકે છે. હવે જો તેને આપણે વધારે મોઢું, મજબૂત બનાવીએ તેમાં વધારે કોથણ પૂરીએ તો વધારે ઝડપથી તે ચા માટે ન ચાલે ! એવી રીતે આપણે પણ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવા માટે અત્યંત તીવ્ર હઠ્ઠાથી સખન પરિશ્રમ કરીએ, તો આ ને આ જગતમાં મુકન થઈ શકીએ એમાં કોઈ જ સંદેહ નથી. અસખત, આખરે વહેલી મોડી તો મનુષ્યમાત્રને મુક્તિ મળવાનીજ; પણ ત્યાં સુધી આપણે યોગ્યતુંજ ચા માટે / ફાલનાજ મનુષ્યદેહમાં આપણે મુકન કેમ ન થવું / અનત જ્ઞાન અને અનંત સામર્થ્યના મોકના આપણે અન્ધારેજ ચા માટે ન શકીએ !

આત્માની ઉન્નતિનો વેગ વધારીને કેવી રીતે પાળ્યા શોધાઈ સમ-
 થમા મુક્તિના અધિધારી થઈ જાવું એ રંગપોગનું નુષ્ઠ કલ્પ અને
 ઉદ્દેશ છે સકલિતા ન્યત્ર જાણેદારમાથી સન્નિતુ અકલ્પ્ય કરવાની
 સકિત કેમ કેળવવા અને વધારવા, તથા એક એક માણુમ મુકત થઈ
 જાય ત્યાં મુખી ગદ શેરા વચન કપાટાગત કેલ રીતે આશળી આશ્મ
 ગતુ, એ સીધવવા માત્ર વર્મારશ્ચાએ ઉત્તર ન જાતના ન મહાકુપો,
 અને, નિદપુર્ણ પચગતદે-એમજા નુ કલ્પ છે મન એકજ રામમર્મ
 તેએા માનવમતિના આના રેક નમ પમાન રી મર છે માધ્યમ્ય
 મનુ પે. કોણ વપો મુખી અનેક જનમ મદલ્ય જન કરતે એ એ જાવ
 ત્યાંએમથી રમાન એક થતને જગત થવ ન સદ, તેએા એકજ
 જનમમા કર્તે પાન ઉતરી નવ ન જાવ નમેશાના માહમા ન
 એમલ ૧૦ અણુન વિગતોના ન મ જાને મદિ આના મમદરી

આરોગ્યની કપાયમાન થતો દોષ, તેમને આપણે નજર જેઠા સહીએ, પ્રકાશ પણ એક વિશેષ પ્રકારના આરોગ્યમય આકાશનું જ સ્વરૂપ છે. એક મેક-ડર્મ આકાશમાં અમુક સંખ્યાનાં આરોગ્યના આપણા સ્પર્શીને તેના પ્રભાસ તીવ્રતાની આપણી નેત્રામાં સ્પર્શિ છે. તે કરતાં આરોગ્યની મન્યા વધી જાય એટલે પ્રકાશની ઉત્પત્તિ અમુક દુર કરતાં વધી જાય. અને તેથી તે પ્રકાશને આપણે જેઠા સહી નથી; પણ જે યોગી જુદા જાણીએ દોષ કે જેમના અમુકોમાં એ પ્રકાશને તીવ્રતા જેટલો માનવ દોષ, તે તેના ને નજર જેઠા સહી. જ્યાં એથી ઉત્તર ૧૨૦ આરોગ્ય અમુક સંખ્યા કરતાં યોગી દોષ તે તેમાંથી જુદા-પણ થતાં વગર અદર્શી મન થતું જાય છે કે તેને પણ આપણે જેઠા નથી જાણતા. આમ જુદા જુદા વિવેકી રૂપ નિશાચર પ્રાણીઓ એ મન પ્રકાશ થતાં જાય છે. આમ જુદા જુદા પ્રકારના આરોગ્યના પ્રકાશ આપણે તેમાંથી કપાય

છે. જે મૂળ પદાર્થ-પ્રાણનાં આપણાં શરીર અનેકાં છે તેજ પ્રાણનાં
 તેમનાં શરીર પણ અનેકાં છે. એકજ અનંત પ્રાણ-સમુદય આપણે
 અને તેઓ જુદી જુદી ધનતાવાળા અરોહ છીએ. ફરક માત્ર અદિ-
 સનતા વેગનો છે. દરે જો હું મારા મનને વધારે વેગવાળાં અદિસનથી
 ઠંપાપમાન કરી શકું, તો પછી હાલ હું જે મરમાં છું ત્યાં રહી શકું
 નહિ. હું નમને જોઈ ન શકું. તમે મારી નજર અદ્યત્તથી અદ્યત્ત થઈ
 જતો અને જેમનાં અદિસન મારા નેટમાં જ હોય તેઓજ મારી નજરે
 દેખાય. આવા બનાવને તમારામાંના ઝાંઝા ઝાંઝાને અનુભવ પણ થશે.
 દશે. આ રીતે પાતાના મનને ઉચામા ઉચા અદિસનવાળા સ્થિતિમાં
 સર્વ જવાની કિમ્મતે યોગગામ્ય એકજ સમદમા "સમાપ્તિ" કહે છે.
 એ સમાપ્તિની અમુક ક્ષતિ પ્રકારની નિષાંધિય પદ્ધતિનાં મામાન્ય મનુ-
 વને અદ્યત્ત તોય એવા જુદા જુદા તથા તેમની ગિરિતિનું દેહન થઈ

ગુરુદી છે. તે એ છે કે જ્ઞાનતંત્રનું જે કેન્દ્ર આસપ્રસતની પ્રતિષ્ઠા નિવર્તન કરે છે, તેની સત્તા જ્ઞાનતંત્રના મધ્યમ તંત્ર ઉપર પાછી પ્રત્યક્ષ છે. તે જોમાંની ચતિને અવરિષ્ઠ રાખે છે અને તદુપરાંત જ્ઞાનતંત્રની તમામ પેઠી ઉપર કબ્જા મરાવે છે.

પ્રાજ્ઞાપાત્ર કરતી વખતે આસપ્રસાદને ત્યાં મારે અભ્યાસ કરાવવું હતું છે તેનું કાચુ દો નમે કળી શકેલા પ્રથમ તો નિવર્તિત રીતે પાત્રોપાગ્રહ સેવાનો અભ્યાસ પાડવો જોઈએ. તેમ થાય એટલે શરીરનાં તમામ પરમાત્માની ગતિ પણ નિર્વાહિત મીને એક સરખી આજ્ઞા થાયે. આપણું મન પણ ત્યારે અનેક વિષયોમાં ન શકેલાં એકાદ મંત્ર જાણ ત્યારે તે ૬૬ હસ્તાક્રિયા ૧૫ પારણ કરે છે. તેમ થતાં શરીરના મધ્યમ જ્ઞાનતંત્રોનો પ્રવાહ વિદ્યુતના પ્રવાહની માફક એક સરખી ચતિએ વદન કરેલા થાયે છે. પદાર્થવિજ્ઞાનની પ્રયોગશાળામાં સ્થાપિત ચર્ક ચુક્રુ છે કે જ્ઞાનતંત્રોમાં વિદ્યુતપ્રવાહની અમરણી વિવર્તનના જનન થવા જાયે છે આ રીતની રૂપિત માન છે કે ત્યારે જ્ઞાનતંત્રોને પ્રવાહ ૬૬ હસ્તાક્રિયા ૧૫માં પરિણતિ થાયે છે ત્યારે તેમનું સ્વરૂપ જિજ્ઞાસી જોઈ શકે. પદાર્થના એવું થા. જાણ છે. શરીરની તમામ રૂપિઓ ત્યારે સપૂર્ણ રીતે એકરૂપ થઈ જાય, એકમ વિસ્તારસિદ્ધ થતાં જાય ત્યારે તેમાંથી હસ્તાક્રિયાની એક પ્રવાહ શરીર ઉપર થાય છે આ પ્રવાહનું રૂપિત જનને તેના કળા કરી શકીનું કહેવા જાયે છે. આસપ્રસાદની રીતે જાણનાં અગ્રણી નથી અગ્રણી છે તેનાં પ્રવેશન આ રીતે રૂપિતનાં થઈ શકે. અગ્રણી અગ્રણી છે તેનાં પ્રવેશન નહિ થાય. જોઈએ ન. શરીરમાં એક પ્રવાહની અર્થવિધિની રીતે રૂપિત થઈ શકે અને આસપ્રસાદને તમામ આજ્ઞાને માફે સત્ત્વ પર ૫૬૬ હસ્તાક્રિયા ૧૫માં જનને તેના કળા કરી શકીનું કહેવા જાયે છે. આપણું મન ૬૬ હસ્તાક્રિયા ત્યારે ત્યારે રૂપિત અગ્રણી થઈ શકે. જોઈએ રૂપિત રૂપિતે તમામ પ્રવાહ થઈ શકે. અગ્રણી અગ્રણી છે.

યતો અનુભવ કરીએ છીએ તે વખતે આપણા યાનકેન્દ્ર ઉપર આધાર
 કરનાર કોઈ ખરેખરો પદાર્થ તો હોતો નથી. આ ઉપર વિચારે કરી
 નેતાં સમજતી કે નેત્રી રીતે ગણાત્મક ક્રિયા કરવાની શક્તિ સરીરનાં
 જુદાં જુદાં કેન્દ્રોમાં રહેલી છે, તેવીજ રીતે સરીરના અમુક અમુક ભાગમાં
 જ્ઞાનાત્મક ક્રિયા કરવાની શક્તિ પણ જરૂર અવ્યક્તમાત્રે રહેલી હોવી
 જોઈએ. દાખલા તરીકે, પારો કે ડું એક સહેર જોઈ હું, નગર નામનો
 જે જાણ પદાર્થ છે, તેનું સ્વરૂપ મારાં નેત્રો ઉપર પડતાં મારા મન ઉપર
 એક પ્રકારનો આધાર થાય છે. તેના પ્રત્યાધાર રૂપે મારા મનમાં એક ક્રિયા
 ઉત્પન્ન થાય છે. તેના પરિણામે મને સહેરના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન થાય
 છે. એનું તાત્પર્ય એ છે કે જાણ વિષયદ્વારા આપણા યાનતંત્રુઓ
 ઉપર જે અસર પેદા થાય છે, તેના પરિણામે મગજની અંદર એક ક્રિયા
 આસવા લાગે છે અને તેથી કરીને મગજનાં તમામ પરમાણુઓને ગતિ
 મળે છે. દરે આ વાતને ધણા દિવસ થઈ જ્યમ તોપણ એ સહેરનું ચિત્ર
 મારા સ્મરણ-પટ ઉપર આલેખાએલું રહેશે. સ્મૃતિ અને સ્વપ્ન બેઉ
 ઉપર વર્ણવી તેવીજ માનસિક ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાનું પરિણામ છે, પણ તેમાં
 યાનતંત્રુની ક્રિયાની ગતિ કાંઈક મન્દ છે એટલુંજ. તોપણ મગજની
 અંદર સાધારણ વેગથી અશિલ્પન ઉત્પન્ન કરનાર, આધાર કરનાર કોણ!
 એ સવાલ તો દષ્ટિ જેવો ને તેવોજ રહ્યો. જાણ પદાર્થનું પ્રથમ જ્ઞાન
 ઉત્પન્ન કરાવનાર સાચીનું આ કામ છે એમ તો કહી શકાયજ નહિ.
 ત્યારે આ ઉપરથી આપણે એવું અનુમાન બાંધી શકીએ કે જાણ પદાર્થ
 ના યાનથી ઉત્પન્ન થએલા સરકાર સરીરના કોઈને કોઈ સ્થાનમાં
 સચિત થતા હોવા જોઈએ. તેમના દ્વારાજ સરીરનાં જુદાં જુદાં કેન્દ્રો
 ઉપર પ્રતિક્રિયા થવાથી સ્મૃતિ અને સ્વપ્નનો અનુભવ, જે મુગજાન કરતાં
 ઓછો સ્પષ્ટ હોય છે તેની ઉત્પત્તિ થાય છે. જે સ્થાનમાં અનુભવના
 સચિત થએલા સરકાર પડી રહે છે તેને મૂળાધાર કહે છે અને ત્યાં
 આમજ જે ક્રિયાશક્તિ મૂંઝણ વગીને પડેલી છે તેને કુંડલિની કહેવામાં

આ ઉપાધી તમને સમજાવું હશે કે કુંડલિનીને જાગ્રત કરી મેળ તત્ત્વજ્ઞાન, હિન્દીવાલીત જ્ઞાન અને આત્માનુભૂતિને પ્રાપ્ત કરવાનો સાધ્ય અને અભેદ્ય ઉપાય છે. તેને જાગ્રત કરવાની અનેક ક્રિયાઓ છે. તેમાં ઉચિતભક્તિનાજ નજરથી ડેટલાકની કુંડલિની જાગ્રત થઈ જાય છે. ડેટલાકની સિદ્ધ મહાભાગ્યોની કૃપાથી અને ડેટલાકની માત્ર તત્ત્વ વિચારથીજ એ રિશતિ આવી જાય છે. આ જગતમાં જેમાં પણ અસાધ્ય જ્ઞાન અને સામર્થ્યનો અમરકાર જોવામાં આવે, ત્યાં એ કુંડલિની સક્રિય થાય અથવા પણ પ્રમાણમાં સુખખ્યામાં મચેલી હોયજ નોંધજો. એવા અસાધ્ય પણ ખરા પુરોમાં તેમની જાણ વચરે પણ તેમની અનુજ્ઞા હાન કિવા અઘાત સાધનાના નજરથી, તેમની કુંડલિનીસક્રિય થઈ અમે પણ છીએ થઈને સુખખ્યામાં પ્રવિષ્ટ થએલી હોય છે. અહિં કરતાં કરતાં પણ જાણે અજાણ્યે કુંડલિનીની જાગ્રતિ થઈ જાય છે. ત્યારે જાણે હશે કે આશ્ચર્ય પ્રાર્થનાનો જવાબ મળે છે ત્યારે તેઓને ખબર નથી કે તેમણે પ્રાર્થનાથી મનોવૃત્તિના નજરથી પોતાનાજ શરીરમાં રહેલી અનુભૂતિના એક વિન્દુને જાગ્રત કરી લીધું છે તેથીજ એ પશ્ચિ જ્ઞાન આપ્યું છે. થાડે જ્ઞાન પ્રદુષ્ટો જેની કાવ અને અપતાપૂર્વક અવગણના કરે છે, તે વરદાવિની સર્વ મનઃકામના પૂર્ણ કરવાની મહા-સક્રિય તેમજ શરીરમાંજ રહેલી છે એમ ચેતવિયા નવરે કરે છે. તેની નજરે જોઈ ગમે જનુ અત્યુજ્ઞ હોયો વેચાની જાણ છે એટલા થાડે ગામવેચ થઈને અમેના વિજ્ઞાન છે. અહિં, ઉપાસના પ્રાર્થના અને અન્ય સર્વ પ્રકારના સાધનમાર્ગ અને અપારાધ અમેના વૈજ્ઞાનિક નજર ને પ્રજ્ઞ ગમે નમજારી રે છે

ત્યારે પણ ધ્યાન કરવાનાં ફાંદાં મારે છે, ત્યારે તે કામ ન થતાં હોય તમે પોતાની જાતને તુકસાનજ પડોંચાડો છે. જાતી, ડાક અને માણુ એ ત્રણે ભાગ જરાજર સીધી લીડીમાં રહેવાં જોઈએ. યોગ્યક અભ્યાસથી તમને આ દબે બેસવાનો મહાવરો પડી જતાં શાસપ્રશાસના જોવું એ સહેજું અને સ્વાભાવિક થઈ પડશે. ત્યારપછી તમારે જ્ઞાનતંતુઓને તમારા કાણુમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવાનો છે. હું તમને શરૂઆતમાં કહી ગયો છું કે જો જ્ઞાનતંતુનું કેન્દ્ર ફેફસાંની અંતિનું નિયમન કરે છે, તે શરીરના બીજા જ્ઞાનતંતુઓને પણ કાણુમાં રાખે છે. એટલાજ માટે શાસ અને ઉચ્છ્વાસની ક્રિયા કાળના મુકરર માપસરજ એટલે તાલજથ થયી જોઈએ. આપણે શાસપ્રશાસની ક્રિયા તો સદા કર્યાજ કરીએ છીએ પરંતુ તે બિસફુલ બેતાલી અને અનિયમિત હોય છે. વળી એ પણ તમારે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે સ્ત્રી અને પુરુષની અસનક્રિયામાં પણ સ્વાભાવિક રીતે ફેર છે.

પ્રાણવાયમનો પહેલો પાઠ એ છે કે અમુક પ્રમાણમાં અને અમુક વખતમાં શાસ અંદર લેવો અને બહાર કઢાડવો એમ કરવાથી શરીર-યંત્રમાં સખજે એકનાનતા આપી જશે. આવા પ્રકારનો અભ્યાસ યોગ દિવસ આઠ રાખ્યા પછી શાસ લેતામક્કા હૈંકાર અથવા બીજા કેાઈ ઇશિરવાચક પવિત્ર શબ્દનો ઉચ્ચાર કરતા જવું. એ શબ્દનો ધ્વનિ તમારા શાસની સાથે શરીરની અદર ગળથ અને પ્રશાસની સાથે નિયમિત રીતે તાલસદિત બહાર નીકળી ગળથ એવો પ્રયત્ન કરવો એથી કરીને તમારા સમગ્ર શરીરમાં એકનાનતા અને સખતા આપી જવ. હોય એવો તમને અનુભવ થવા માડશે. ખરેખરે આગમ કોને કહે છે તેનો તમને ત્યાજજ ખ્યાલ આવશે. આ પ્રાણવાયમથી ગરીબને જો આરામ અને નાજખી મળે છે, તેની આજળ ઉપ કયા દિસાનમા નથી. આવા પ્રકારની વિમાનિ લીધાથી તમાગ અત્યંત અમિત થએલા જ્ઞાન-તંતુઓને અપૂર્વ સદત મળમે અને તમને એમજ થશે કે ખરેખરી

[illegible]

વિષે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ ત્રણે નાડીઓ પ્રાણીમાત્રમાં રહેલી છે. પરંતુ યોગવિદ્યા કહે છે કે સામાન્ય પ્રાણીઓમાં સુષુમ્ણાનું નીચતું દાર બંધ હોઇને માત્ર ઇંદ્ર અને પિંગલા નાડીઓદ્વારા શરીરના જુદા જુદા ભાગમાં સક્રિયનું વહન કરવાની ક્રિયાજ તેમના શરીરમાં ચાલી હોય છે. સુષુમ્ણાનું દાર તેા માત્ર યોગીઓનાજ શરીરમાં ઉઘડેનું હોય છે. ત્યારે એ સુષુમ્ણામાં ચઢને ઘાતતંત્રની સક્રિયતા પ્રવાહ વહેવા લાગે, એ રસ્તે હંમે ચડતો જળ; અને ચિતની ક્રિયા એની અંદરજ ચાલ્યા માંડે એટલે આપણે અતીન્દ્રિય પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીએ છીએ. તે વખતે મન અતીન્દ્રિય, ઘાનાતીન તથા પૂર્ણ ચૈતન્યમય અવસ્થાનો અનુભવ કરે છે; તે વખતે આપણે જુદીની પેલી મેરના પ્રદેશમાં-જ્યાં જુદી અને તર્ક પહેંચી સકતાંજ નથી ત્યાં પહેંચી જઇએ છીએ. એ સુષુમ્ણાના દારને કોઇ પણ રીતે ઉઘાડવા તરફજ યોગી ખામ લણે છે. જે સક્રિયકેન્દ્રો વિષે કુ પહેલાં કહી ગયો છું તે બધાનાં સ્થાન આ સુષુમ્ણાના માર્ગમાં આવેલાં છે. એ કેન્દ્રોને યોગીઓ નેમની રખા બાળામાં ચક્ર અથવા પદ્મ કહે છે. એમાંનું મૌયી નીચેનું ચક્ર સુષુમ્ણાના છેક નીચલા ભાગ આવગળ છે. તેને મૂલાધાર ચક્ર કહે છે. ત્યારપછી સ્વાધિષ્ઠાન, મણિપુર, અનાહત, વિશુદ્ધ, આહા અને સૌમ્ય ઉપરનું બાપ-રીની ડેચ આવગળ આવેલું સદસાર અથવા સદસદસપદ્મ કહેવાય છે. એમાંથી અત્યારે આપણને માત્ર એનું જ કામ છે. એક મૌયી નીચેનું મૂલાધાર અને બીજું મૌયી ઉપરનું સદસાર નક્કિતો બહાર જે મૌયી નીચેના ચક્ર આવગળ પડી રહેલા છે તેને બચાવે મૌયી ઉચેના સદ સાર ચક્રમુખી લઇ જવાને છે. યોગીઓને અભિપ્રાય એવો છે કે મનુષ્યના શરીરમાં જે જે પ્રકારની સક્રિયતા રહેલી છે તેમાં સૌથી એક શક્તિ આજસુ છે. એ એકજનનું સ્થાન મત્તિષ્ઠમાં છે અને દરકેષ મનુષ્યના માથામાં આજસુનો સમુદાય જેમ વધારે તેમ તે વિશેષ જુદીમાન, પ્રતિભારાહી તથા આત્મચળથી પુજા

હાથ લાગી ગયો છે. ત્યારે ત્યારે પણ તેઓ દુઃખ, કષેણ ઇ. ઇ. ઇ. નહિ એવી ભાવના કરાવીને દુઃખ ઇ. ઇ. કરવામાં સફળતા મેળવે છે, ત્યારે તેઓ ખરી રીતે એક પ્રકારનો પ્રત્યાહારજ શીખવે છે; કારણ કે તેઓ પોતાના વિધેયના મનને એટલે સુધી સખગ જનાવી દે છે કે ઇન્દ્રિયો દુઃખ, કષેણ પ્રત્યાદિનું સ્વયં કરે તોપણ મન તે સ્વયંઓને મદજુજ કરતું નથી. વસીકરણ વિદ્યાનો પ્રયોગ કરનારા (ડિપોટિકમ કરનારા) પણ ઉપર કશું તેજ પ્રમાણે તેમની આત્માઓના જગરો પોતાના વિધેયમાં એક જાતનો અસ્વાભાવિક અને નુકસાનકારક પ્રત્યાહાર ઉત્પન્ન કરે છે. વસીકરણ કરનારાઓની આત્માનો પ્રભાવ માત્ર રોમી સરીર અને નિર્માળ મનવાજાં મનુષ્યો ઉપરજ પડે છે; અને તેમાં પણ * સિયર દષ્ટિ અમર્યા એવા કોઈ ઉપરવડે વિધેયના મનને વશ કરીને તેને કેવળ જડ, નિર્ગિય ન જનાવી દેવામાં આવે ત્યાં સુધી વિધેયના મન ઉપર વિધાયકની આત્માની કશી અસર થતી નથી.

તેઓ વસીકરણ કરે છે અમર્યા અદાવડ આધિન નિયંત્રણ કરે છે, તેઓ થોડા વખતને માટે પોતાના વિધેયના સક્રિયોન્દ્રોને વશ કરી લે છે. એ કાર્ય અત્યંત નિરસ્તરને પાત્ર છે; કારણ કે પરિણામે વિધેયની પાવમાલી માથ છે. પોતાનાજ મનુષ્યના જગથી સક્રિયોન્દ્રોને

* જનક કેપર પ્રાણવિનિમય કરના પ્રયાન કરવામાં આવે તે

* આ વિધાનુ રહસ્ય નીચે પ્રમાણે

વિધાયક-પ્રયોગ કરનાર વિચરતે તે તાની સામે બેસાડી તેની નજર પાતાની આત્મા સામે રિયર કરવાનું કહે છે ત્યારપછી તેને સિધ્ધિ થવાની એટલે પોતાના સરીર તથા મનને વડન લીધું જનાવવાની આજ્ઞા કરે છે આજ્ઞા ઇશ્વરિયા વિધેય આવી તર એટલે વિધાયકની આત્મા આત્માને મદજુ કરે છે વિધાયક કહેશે કે ' આ નવાવ છે તરવા માટે ' મદજુ વિધેય જમતને પાછી જુમ છે અને જમતવ- હાથપથ પસી રવાના રેવાવ કરે છે. વિધેયના નવન નિર્ગિય કરીને તે પોતાની આત્માને વશવાની કરતું કે આ વિધાનુ રહસ્ય છે

અનુવાદક.

શ્વાસ સામી ગયો છે. ત્યારે ત્યારે પણ તેઓ દુઃખ, ક્ષેય ઇ. ઇ. ઇ. નદિ એવી બાવન કરાગિને દુઃખ ઇ. ઇ. કરવામાં સફળતા મેળવે છે, ત્યારે તેઓ ખરી રીતે એક પ્રકારનો પ્રત્યાહારજ શીખવે છે; કારણ કે તેઓ પોતાના વિધેયના મનને એટલે સુધી સળગાવવાની દે છે કે ઇન્દ્રિયો દુઃખ, ક્ષેય પ્રત્યાહારિનું મૂલ્ય કરે તોપણ મન તે મૂલ્યથીને મદબુજ કરતું નથી. વશીકરણ વિદ્યાનો પ્રયોગ કરનારા (દિપેટિક્ક કરનારા) પણ ઉપર કશું તેજ પ્રમાણે તેમની આત્માઓના મગરો પોતાના વિધેયમાં એક જતનો અસ્વાભાવિક અને નુકમાનકારક પ્રત્યાહાર ઉત્પન્ન કરે છે. વશીકરણ કરનારાઓની આત્માનો પ્રભાવ માત્ર શરીર અને નિર્જળ મનવાળાં મનુષ્યો ઉપરજ પડે છે, અને તેમાં પણ ' રિયર દટ્ટિ અથવા એવા કોઈ ઉપાયવડ વિધેયના મનને વશ કરીને તેને કેવળ જડ, નિર્વિષ ન બનાવી દેવામાં આવે ત્યાં સુધી વિધેયના મન ઉપર વિધાયકની આગ્રહની કરી અસર થતી નથી.

જેઓ વશીકરણ કરે છે અથવા બ્રહ્મવડ આધિનુ નિયમજ કરે છે, તેઓ થોડા સમયને માટે પોતાના વિધેયના સંકલિત્ત્વોને વશ કરી લે છે. એ કાર્ય અન્ય ન નિન્દકારને પાત્ર છે કારણ કે પરિણામે વિધેયની પાલમાલી થાય છે. પોતાનાજ સંકલ્પના અગતી સંકલિત્ત્વોને

+ જેના ઉપર પ્રાણવિનિયમ ન હોય તેવા કરવામાં આવે તે

* આ વિદ્યાનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે

વિધાયક-પ્રયોગ કરનાર વિનયન ન હોય ત્યાં અસાધ્ય તેની નજર પોતાની આત્મા સાથે રિયર કરવાનું નદે કે બારણી તેને સંવિધ થવાની એટલે પોતાના શરીર તથા મનના નજર વળાવવાની આગ્રહ કરે છે આથી રિયલિટી રિયલ આત્મા નહીં બને વિધાયકની આત્માના તે મદબુજ કરે છે વિધાયક કહેશે કે ' આ તમારો તરવા માટે ' એટલે વિધેય જમીનને પાણી જુલુએ છે અને જમીનપર હાથપગ ધસી તરવાનો દેખાવ કરે છે. વિધેયના મનન નિર્વિષ કરીને તે પોતાની આત્માને વશાવતી કરે છે આ વિદ્યાનું સ્વરૂપ છે

અનુષાદક.

તેના વખતનો એક આશ, તેમની સાંકળોનો એક જોડો જા કિયેથી
 છુટ્યો વધે છે, નેટલામરો કું તમને મેનનું જુ કે તમે કહી પશુ બીજની
 ક્ષમ્ભરજિને તમે ન થતા; અથવા તે અત્યુપજ્ઞામાં તમારી ક્ષમ્ભ-
 રજિનું જગ ખીલ ઉપર અત્યુપજ્ઞાને તેની પાશમાંથી તમારે દાવેજ ન
 કરના. અવગમ, એ વાત ખરી છે કે મજા લેવાના મનને સારે રસ્તે
 નાજીને તેમને થોડા વખતને માટે મ.મ આવી રહ્યા છે; પણ બીજના
 ઉપર પાતાની રજિનો પ્રયોગ કરવાથી અત્યુપજ્ઞાને કેટલાંએ બીજુઓના
 મનની રિધિનિ જડ નિર્લિપ્ત જેવી જતી મઠ છે; જાણે તેમના અત્યુપ-
 જ્ઞાનના મુખ મધ્ય મધ્ય દેવા ને નિષ્ક્રિય જતી થયા છે. એટલા
 માટે કું તમને મેનનું જુ કે જે જે જોડો લેવાને અવગમના રાખવાનો ઉપ-
 રેસ આપે છે અથવા પાતાની ક્ષમ્ભરજિના અગાથી લેવાને વચ કરીને
 પાતાની પાડળા પમડ છે ને નાતજાપજા માનવગતિને એક મેટામાં
 મોટું નુકસાન પડે. ચાલે છે.

એટલા માટે તમે તમારો પાતાનો જુદિના જન મનોજગતો ઉપ-
 યોગ કરો તમારા મન તથા રાગિને તમે પાતેજ વચ કરજો. એક રાગ
 તમેજા શાક નાજાને કે તમે જ્ઞાનુપી ત્યાધિમરત ન દો ત્યાનુપી તમારો
 સિવાય ખીલ કે ન પણ માનવના મનોજગતી તમારો ઉપર અસર નહિ
 મઠ રહે જા તમને અવગમના રાખવાનું કહેનારે અમે તેજો મહા-
 પુરુષ અથવા માધુર્યરિત કહેવાતો દેવાય તોપણ તેનાથી દૂરજ
 રહેજો. કુનિયામા અથા દેશેજા નાવનાના દૂરનાગ અને બરાડ પાક
 નાના લોકોના સમ્રાજ્ય જેવામા આવે છે તેઓ જાત અને ગીત સાથે
 આખવાન કરીને ખીલવેમામાં એક પ્રકારનો અપ દલાવી દે છે. આવા
 લોકો પણ એક રીતે વચકિરજની મેલી વિદ્યાના પ્રયોગ કરનારાના જેવા
 જ છે. તીવ સામજીવાળા માણના ઉપર થોડા વખતને માટે તેઓ
 આવવકાગકે કાણુ મેળવા લે છે અને પશુજા અહસોસની વાત છે કે
 પરિણામે તેઓ અનેક માનવ જીવિઓનું અવગમન કરે છે. થોડું પણ

—

—

તેને મુજબ કરીને તેને અંદર વાગા મેવું. આટલું ડાહ્ય કરી શકે છે તે ખરેખરો આરિમ્પત્તન ખતી શકે અને મુક્તિના માર્ગમાં તેણે પછી કંઈ મનસ દાખી કહેવાય. તેમ ન કરીએ ત્યાંમુખી આપણામાં અને સંસારમાં કશી ભેદ નથી.

મનને વશ કરવાનું કામ પશ્ચાંજ મુશ્કેલ છે. મનને માંદા વાંદરાની સાથે સરખાવવામાં આવ્યું છે. ડાહ્ય એક વાંદરો દરો. વાંદરાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેનો સ્વભાવ ધણેજ સંયમગ દતો. એની સંયમતામાં ભણે ડાહ્યને ઇજા પામી દોષ તેમ ડાહ્યએ તેને દારૂ પામેલ. એટલે તે તેની સંયમતામાં કાંઈ મજા ન રહી. એવી રીતિમાં તેને વીંછી કરાચો માણુમને વીંછી કરડે છે તે તે આખો દિવસ પજામ મામાં કરે છે ત્યારે આ વાંદરાની દાસતનુ તે પૂછુજ શું ? અને આટલેથી ન અડકતાં તેના દુઃખમાં કાંઈ બાકી રચું દોષ તે તે પૂરે કરવા તેના કરી-રમાં ભૂતે પ્રવેશ કર્યો. દવે એ વાંદરાની બધાનક સમયતાનું વર્ણન મારે કયા શબ્દોમાં કરવું ? ઉપર કયા તેવા વાંદરાની સંયમતાની સાથે મનુષ્યના મનની સમયતાની સરખામણી કરવામાં આવે છે. સ્વામાચિ રીતેજ તે દમોશાં સમયગ દોષ છે. તેમાં તેને રાત્ર-નૃશ્ચારપી મદિરાને નિશ્ચય કરે છે એટલે તેની અરિધરનામાં ધણો વધારો થાય છે. રાત્રનો અધિકાર તેના ઉપર પરપૂરો જાન્યા પછી બીજાએનુ સુખ જોઈને ઉત્પન્ન થતા દુઃખ-અદેખાણપી વીંછી તેને કરડે છે અને પછી અલંકારપી ભૂત તેનામાં પ્રવેશ કરે છે. એટલે તે પોતાને ધણેજ મોટો માણસ ધારે છે. આવું સંયમગ મન-રેને વશ કરવાનું કામ કેટલું કઠણ દરો તેનો તમે વિચાર કરો.

માટે મનનો સંયમ કરના દિખવાનો પહેલો પાડ એ છે કે મોટી-વાર સુધી સુપજી પકડીને બેસી રહેવું અને મન ન્યાં બઢો ત્યાં તેને બઢકવા દેવું. એ તો વાંદરાના જેવું છે એટલે કુદારૂદ કર્યાજ કરવાનું; માટે એ જેટલું કુદે તેટલું તેને કુદવા દેવું. તમે માત્ર ધીરજથી એની

તો ઠોઠ પશુ જાતનો અવાજ આપણે કાને ન પડે. આવા પ્રકારનો જો
મનનો સંયમ તેલું નામ પ્રત્યાહાર છે. આ કામ એક દિવસમાં સાધ
યક જાપ એવું નથી. કદાચ વરસોમુધી પશુ તેની પાછળ પીરબંધી
રોજ અભ્યાસ કરવો પડે.

પ્રત્યાહાર સિદ્ધ થયા પછી “ પારણા ” કરવાનો સાધન તત્ત્વ આવે છે.
પ્રત્યાહારની ક્રિયા સંપૂર્ણ રીતે કરવાની શક્તિ આવે ત્યારપછી પાર
ણનો અભ્યાસ શરૂ કરવો. “ પારણા ” એટલે મનને શરીરની અંદરના
અમુક જાગમાં અથવા જહાજના ઠોઠ પદાર્થમાં પારણ કરવું. અર્થાત્
સ્થાપિત કરવું. શરીરની અંદરના અમુક જાગમાં સ્થાપિત કરવું એનો
અર્થ એ છે કે, મનને શરીરનાં બીજાં તમામ સ્થાનમાંથી અલગ કરીને
જગપૂર્વક શરીરના ચોક્કસ જાગમાં જ સ્થિર કરી રાખવું. જાગમાં તરતી
કું મારા મનને મારા હાથમાં સ્થિર કરું તો તે વખતે તે શરીરના
બીજા ઠોઠ પશુ જાગમાં જવું ન જોઈએ. તે વખતે મને એકલા હાથ
તું જ જાન રહે. આ પ્રમાણે ચિત્ત એટલે મનોશક્તિ ઠોઠ મુકરર સ્થાન
માં જ સ્થિર થઈ રહે એવી સ્થિતિને પારણા કહે છે. પારણાના અનેક
પ્રકાર છે. પારણાનો અભ્યાસ કરતી વખતે કષ્ણની પશુ મારા હાથમાં
લાગે માથે છે. પારો કે હાથના મધ્ય જાગમાં એક ચિન્હની ઉપર
આપણે મનને પારણ કરવાનું છે. હવે આ ક્રિયા પછી અમી કહેવાય
એ સિદ્ધ કરવાનો સરેલો ઉપાય એ છે કે, હાથની ઉપર એક તેલના
કમળ છે એવી કષ્ણા કરો, અને પછી ત્યાં અમળ મનને સ્થિર કરો.
અથવા મસ્તિષ્કમાં જે સદસદૃશ કમળ છે તેને અત્યંત તેજસ્વી કાપીને
ત્યાં પારણા કરો. અથવા અમળ આપણે કરી ગયા તે સુખ્યાના
માથમાં જે ચક્રો છે, તેમને તેજસ્વી કાપીને ત્યાં મનને સ્થિર કરો.

ચોખ્ખી જગની કષ્ણ રાખવારે સાધનતત્ત્વ અભ્યાસ તો કરતા જ
રહેવું જોઈએ. બની કો ત્યાંમુધી તેણે એકાંત સ્થાનમાં રહેવું.
સુતી સુતી પ્રકૃતિના માણસોના સદાચરણની મનની અસ્થિરતા થઈ છે.

એકામતા પણ વધતી ચાલે, એવી રીતની ધીમી પ્રગતિ કરવાની જેમની હિમ્મત હોય, તેમણે પણ અતિ આધાર તો નજ કરવો.

યોગાભ્યાસમાં સારી પ્રગતિ થવા પછી સરીરનું બધારણ એક સૂક્ષ્મ બની જાય છે કે, આધારમાં નહિ જેવી અનિવચિતતાથી પણ આખા સરીરની સ્વરચનામાં જાંઝ માય છે. માટે જેમને આ દિશામાં જલદી પ્રગતિ કરવી હોય તેમણે યોગાની બાજતમાં બહુજ સાવધાન રહેવું. મન હિંચર સંપૂર્ણ થાય આવી થયો ન હોય ત્યાંમુધી એક કોણીઓ પણ વધારે ખસાઇ જવાથી આખા સરીરવંચમાં જાનપટ મચી રહે છે. તમે અનુભવથી જોઇ શકો છો કે જ્યારે તમે મનને એકામ કરવાનો આરંભ કરો, ત્યારે એક ટાંકણી જેવી નાણી ચીજ પડે તો પણ જાણે મોટો ધમકો થયો હોય એવું મગજમાં થવા લાગશે જેમ જેમ હિન્દીયોની સદ્ગતતા વધતી જશે તેમ તેમ સૂક્ષ્મ અને તેજશીલ સૂક્ષ્મ અનુભવે થવા લાગશે. આ બધી અવસ્થાઓમાંથી યોગવિદ્યાના અભ્યાસીએ પસાર થવાનું છે, અને જે કોઇ ખંત રાખીને સતત પ્રયત્ન કર્યા કરશે તેને અવરમ તેમાં સફળતા મળશે. વાદવિવાદ અને બીજા જે જે પ્રવૃત્તિથી ચિત્ત વ્યગ્ર થાય, તે સર્વનો તેમણે સર્વથા ત્યાગ કરશે તેમજ પાણી સુદ્ધિનીજ સાકારી થવા કરવાથી તો બહુદુ નુકસાનજ માય છે; ચિત્તની સાન્નિદ્યો એથી ભય માય છે અને મનની ચચળતા વધી પડે છે. માટે મિ'યા જગ્ગાદ છોડીજ દેવો પુસ્તકો પણ જેમણે આત્મસાક્ષાત્કારે દર્શો હોય એવા પુન્યપાનાંજ વાંચવાં.

બહુ માહતીના જેવા મ એા દિશામાં એક સુદર સાકાર થાકેલાય છે કે, સ્થિતિ નહવમાં જ્યારે રમકાદ પડે છે ત્યારે વરમાડના પાણીનું એકાદ ટીકુ ઠાકુ માહતીના સરીરમાં પ્રવય જ છે અને તેનું મોતી બધાય છે. કહ્યુ માહતીને આ ચાલની ખબર દેાય તેમ તે પણ સ્થિતિ નહવ જેમ્સે એકાદ પાણીની સપા' ઉપર આવ છે અને વરમાડનું ટીકુ ઠાકી લેવાની અનુરુપપૂરક રાદ જુએ છે મોઢામાં ઝટક એક ટીકુ

11

ભોજ બની ગય. એ મિત્રાચના ખીજ તમામ વિચારોને તમરસ થવ-
 માંથી કાઢી નાખે. સિદ્ધિ મેળવવાનો આ એકજ ઉપાય છે; અને જે
 મહાત્માઓ, માધુ પુરુષો થઈ ગયા છે તે એ રીતેજ થયા છે. જગતમાં
 કામેદોશની માફક વાંચેયું અને સાંભળેયું મોટેથી બોલી જવાય
 પણ છે. આપણે જો પૂનાર્થજ થયું હોય અને ખીજબોનો પણ
 હૃદયે પ્રવેશ હોય, તો એવી ઉપસદ્ગીઆ બાંધનો અને રીતે
 છાંટી દબને સાત્યની શોધમાં એકનિષ્ઠાથી ઉઠા ઉતરી જવું જોઈએ.
 આ રસને આમજ વધવાનું પરેયુજ પમથીયું એ છે કે, મનને જગ
 પણ બધ ન થયા હેતુ, અને જેમની સાથે વાનચીત કરવાથી અને
 જેમના મમાત્રમથી મન ચમગ અને અગ્ર યાવ એમ દોઢ, તેમને મંચે
 ઝાટી દેવા અમુક માંબુઓ, અમુક જાંબાઓ અને અમુક બેંગાલ તરૂં
 સ્વાખાવિઃ મિતેજ આપા અજમામીને અજુમમા આવે છે અને તેને
 ને મરંનો ત્યાગ કરવા જેમને ઉચામા ઉગી વિમિતિ પ્રાપ્ત કરવાની કોઈ
 દેવ તેમજે નો માનવમમાગની મમનનો ત્યાગ કરીને કેવળ એક-
 દાગ દેવું જોઈએ. મુખ કાગ પરિચય કરે અને તાપન ના માર્ગમાં
 અવગ ને અવગ રખા જાંબા પરિણામની પળા ન કરેતા. જા નરે
 દિગ્મનને દહવાથી મહત્ત્વ નથી નો ક મદિતામ પણ ન હજી નોય
 નિદિ પ્રાપ્ત કરીને જગાય થઈ જાયો પણ જેમનું તાપન અતિ અગ્ર
 છે અને વગ્રીમ અદી અને કામ ના દિગ્મન એમ જોએ રજવા
 મન કરે છે તેમજ ક્રિડા પણ ક્રિડા નથી દહવા નથી મન ક્રિડાતર
 ન જગા. કાદમી ક્રિડા તા જગા તમામજીવી જગત છે. તાપન
 છે અમનું છે જમનું મન અગ્ર જાગવા નથી થઈ દહવા નથી
 જેમ વાંચના જાગવા ના ન જગા કરે છે અમનું ના દિગ્મન
 પણ ના ન જગા થઈ નો જમ અને ન જગા થઈ અમનું
 નાજો પણ જાગ જાગવા નથી. જાગ વાંચના જાગવા ના નથી
 તમામ અમનું જાગવા ના દહવા નથી થઈ એકજ વિદ્યાર્થ

ઉંઘવા પહેલાં તેનામાં જેટલું જ્ઞાન હતું તેટલું ને તેટલુંજ જાગવા પડી પશુ જોવામાં આવે છે. એના જ્ઞાનમાં કશોજ વધારો થએલો જણાતો નથી. પ્રકાશ જોવામાં નથી આવતો; ત્યારે સમાધિરૂપ મનુષ્ય સમાધિ-પ્રવેશની પૂર્વે અજ્ઞાની હોય છે, તે સમાધિમાંથી ઉત્થાન થતા પડી મહાજ્ઞાની બની રહે છે.

હવે એ બેઉ અવસ્થાઓ વચ્ચે આટલો બધો તફાવત હોયતું કારણ શું ? એક સ્થિતિમાંથી મનુષ્ય જેવો હતો તેવો ને તેવોજ પાડો આવે છે અને બીજી સ્થિતિમાંથી તે જ્ઞાનનો પૂર્ણ પ્રકાશ પામીને મહા સાધુ, પપમંજર અથવા સિદ્ધ પુરૂષ બનીને બહાર નીકળે છે. તેના સ્વભાવમાં ભારે પરિવર્તન થએલું હોય છે. તેના જીવન ઉપર નીતન પ્રકાશ પડ્યો હોય છે અને તે નવીન સ્વરૂપજ ધારણ કરે છે. બેઉ સ્થિતિના પરિણામમાં આટલું મોટું અંતર છે. પરિણામ જુદાં હોય તો તેનાં કારણ પણ જુદાંજ હોવાં જોઈએ. જે જ્ઞાનના પ્રકાશનો અનુભવ પેલા મનુષ્યને સમાધિમાં થયો, તે જ્ઞાન, જ્ઞાન-બુદ્ધિમાં મન-બુદ્ધિવડે ગ્રાપ્ત થતા જ્ઞાન કરતાં ઘણા ઉંચા પ્રકારનું છે. એ જ્ઞાન જે જ્ઞાનાતીત બુદ્ધિમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે તેનું બીજું નામ સમાધિ છે.

આ પ્રમાણે મેં તમને સમાધિનું સ્વરૂપ સહેપમા સમજાવ્યું. હવે આપણા જીવનમાં એ સમાધિની ઉપયોગિતા શી છે ? તેનો વિચાર કરીએ. આપણું મન, જે જે કામ જ્ઞાનપૂર્વક કરે છે તેનું અર્થાત આપણી જુદિનું કાર્યક્ષેત્ર બહુજ સાંકડું છે. મનુષ્યની જુદિ એક કુદ્દ કુંડળામાંજ મતિ કરી શકે છે એ સીમાની પેલી મેઝ તે જાણ સહી નથી તે છતાં જે પગમ તરવને મનુષ્ય ધણજ મૂઝવવાન માને છે તેનું સ્થાન જુદિના એ સાંકડા કુંડળાની પેલી બાજુએ છે. આત્મા અવિનાશી છે કે નહિ, હિમરનું અસ્તિત્વ સાનું છે કે મિથ્યા, આ અખિલ વિશ્વનો નિર્મતા, પગમજનસ્વરૂપ યાદ છે કે નહિ, એવા એવા અનેક મહાપ્રશ્નો જુદિથી આપેરા પ્રશ્નના છે. મનુષ્યની જુદિ એના જીવન

રોડ વનર આવી રાખો ! અમુક મુલ્ય સારું છે કે નહીં, તે મારે જાણીને જાણવું ! મારામાં રહેલી સુખ મેળવવાની વાસનાથી હું કામ કરતો ટ્રેડર છું. એ વાસનાથી ટ્રેડરને તેને તૂમ કરવાના ઉપાય શોધું છું. એ મારો સ્વભાવ છે. આથી વધારે હું કંઈ જાણતો નથી અને અનુભવિતાપણો છે. મારે તેને નુષ્ઠ કરવી છે. તેમાં ખીખતે શું ? ખીખતે તેમાં શામાટે કરકન કરે ? મનુષ્યશ્રવણને સચનાં મદાનુ સંપો, જેમની નીતિ, આત્માનુ અમરત્વ, ક્રમિર, પ્રેમ, અધુભાવ, સાધુના અને એ સર્વ ઉપરાંત નિસ્વાર્થપરાયણતા એ જ્યાં મદાસત્ત્વો આપણને ક્યાંથી પ્રાપ્ત થઈ ?

મમમ નીનિચાલ મનુષ્યના તમામ કામો અને વિચારમુદ્ધિ એકજ બાવનાના પાયા ઉપર અવરતથી ન્દેસા છે, અને તે બાવના નિસ્વાર્થ-પરાયણતા છે. મનુષ્યશ્રવણની સાથે મનુષ્ય પરાયણી તમામ બાવનાઓને નિસ્વાર્થપરાયણતા" એટલા એક લાન્કમાળ દેવાની રાકાય છે. કોઈ રહી કે " મારે નિસ્વાર્થ થવું જોઈએ નુ કારણુ શુ " નિસ્વાર્થતાન પ્રયોજન નુ છે. અથવા મારે નિસ્વાર્થ થવું હોય તે નેટુ મનોમજ, આધ્યાત્મિક જગ મારે કોની પાસેથી પ્રાપ્ત કરવું ' તમે કહેા છે કે ' અમે ઉપવાસવાદ નાન ' અમ બુદ્ધિવાન ખોમે: " પણ તમારા ઉપવાસવાદ મન મનોમજનક કારણુ નહિ બતાવો કો તે હું કહીશ કે તમે બુદ્ધિવાન નથી પણ તમા વિપરીત એ મારે સ્વાર્થી શા માટે ન થવું તેનું મને કારણુ બતાવો. અત્યંત નિસ્વાર્થતાની બાવના કવિતાની દૃષ્ટિએ જહુ મુદ્દ છે પણ કવિતા એ કંઈ દલીલ નથી મારે તે નુ કારણુ જોઈએ શામાટે માન નિસ્વાર્થી થવું ' શામાટે માર સાધુચારિત થવું અમુક સાધુના કહે છે માટે અમ કરવું જોઈએ એવી દલીલ મારી આમળ નહિ ચાલે હું નિસ્વાર્થી થાઉં એમા મને શાજ શેા ' ઉપવાસવાદ એટલું નજામા માવુ દિત, તેા હું કહીશ કે મારે પણમા થવુ દિત અથવા સુખ નો મારો સ્વાર્થ સાધવામાં છે.

Age Group	No opinion	Not a problem	Problem	Big problem	Very big problem
18-24	18%	32%	25%	15%	10%
25-34	15%	30%	28%	18%	10%
35-44	12%	28%	30%	22%	8%
45-54	10%	25%	32%	25%	8%
55-64	8%	22%	35%	28%	7%
65+	5%	20%	38%	30%	7%

સિદ્ધાંત આપજો તારતી શકીએ છીએ કે, તેમને આ જ્ઞાન એકલી શુદ્ધિ-વડે વિચાર કરતાં કરતાં મળ્યું નથી, પણ જન્મતથી પેલી પારના અતીન્દ્રિય પ્રદેશમાંથી પ્રાપ્ત થયું છે.

હવે એ વિશે યોગશાસ્ત્ર શું કહે છે તે જોઈએ. યોગશાસ્ત્ર કહે છે કે આ જ્ઞાન શુદ્ધિથી પેલી પારના પ્રદેશમાંથી મળ્યું, એમ જે પેશ મહાત્માઓ કહી ચલા છે એ વાત સાચ છે; પણ સાથે એટલું પણ ઉમેરે છે કે એ જ્ઞાન ખીન્ને કોઈ કોઈએથી નહિ પણ તેમની અંદરથીજ પ્રાપ્ત થયેલું છે.

યોગશિષ્યા કહે છે કે અતઃકરણની પોતાનીજ એક ચોક્કસ ઉચ્ચ અવસ્થા છે કે જે અવસ્થામાં તે શુદ્ધિ અને અદ્વૈતાવની પેલી પાર હિન્દિયાતીત પ્રદેશમાં ચાલ્યું મળેલું હોય છે. એ ઉચ્ચ જૂમિષ્ઠામાં જ્યારે તે પહોંચી જાય છે ત્યારે, જે જ્ઞાનને એકલી શુદ્ધિ મદદ કરી શકતી નથી તે જ્ઞાન તે મનુષ્યને પ્રાપ્ત કરી આપે છે. એવી સિતિમાં ખરેખર પારમાર્થિક જ્ઞાન-હિન્દિયાતીત જ્ઞાન કરતાં વિશેષ હિંચા પ્રકારનું જ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત થાય છે; કે જે જ્ઞાન મન-શુદ્ધિથી પણ મળ્યું નથી, ત્યાં તકે અને વિચારની મનિ પહોંચી શકતી નથી તે જ્ઞાન તો અમુક કોઈની મનુષ્યોને કોઈ કોઈ વાર હિંચા કોઈકે એક તેમ આપોઆપ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. એ અતીન્દ્રિય જ્ઞાન કે જે રીતે પ્રાપ્ત કરવું તેની વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ વિશે એ મનુષ્યો કશું જાણતા હોતા નથી; પણ તેથી કરીને તેમને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં કોઈ જાતની ઉજ્યપ આવતી નથી. આથી કરીને એ લોકો મામાન્ય રીતે એમજ માની લે છે કે એ જ્ઞાન કોઈ બહારના પ્રદેશમાંથી આવતું હશે. આ પારમાર્થિક જ્ઞાન જેને હિંચાપ્રેરિત જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે તે જ્યાં દેશોમાં એકનું એકજ હોવા છતાં તેનો પ્રાપ્તિ સંજોગો જુદી જુદી વાનો ત્યાં કારણથી પ્રચલિત થઈ હશે તે આ ઉપરથી સમજાવવા જશે. કોઈ મહાત્માને અમુક દેવમંત્રે આપીને જ્ઞાન આપ્યું, કોઈને સ્વયં ભગવાનેજ દર્શન આપીને ઉપદેશ કર્યો, એવા એવી અનેક કથાઓ

1

2

જેવું છે. તેમાંથી મત્વનું, સમતાનું તારણ કહાડવું હોય તો જુદી અને તર્કના પ્રદેશની પાર ગયા વગર છટકા નથી. પણ એ કામ પીરેધીરે, પદ્ધતિસર સાધના કરીને, વૈજ્ઞાનિક ઉપાયોદારા થવું પડે છે; અને સર્વ પ્રકારના વહેમ અને ભ્રમભ્રુઓથી મનને સંપૂર્ણ રીતે મુક્ત રાખવાની જરૂર છે. જેમ વિજ્ઞાનને સમતા કોઇ પણ એક વિષયનો અભ્યાસ કરતી વખતે તે વિષયને માટે વિદ્યાનોએ મુકરર કરેલી પદ્ધતિનું અનુસરણ કરવું પડે છે; તેમ યોગવિજ્ઞાના અભ્યાસને માટે મુકરર કરેલી પદ્ધતિજ મક્કલ કરવી જોઇએ. રાજ્યાતમાં જુદિનો આધાર સધનેજ યોગમાર્ગમાં પ્રચલિત કરવી જુદિ આપણને ન્યાસિધી સહ નામ ત્યાસિધી જવું. એમ કરતાં કરતાં એકવાર આપણે એવી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરીશું કે, ન્યાં જુદિ આપણી સાથે નહિ આવી શકે ત્યાં આગળ જુદિથી પર, હન્દિયાતીત સર્વોચ્ચ પ્રદેશમાં જવાનો માર્ગ આપણી જુદિજ આપણને દૂર રહી રહી જનારી દેશે કોઇ પણ માણસ આપણી આગળ આવીને કહે કે તું ધિરીય ભાવથી આવિષ્ટ થએલો છું. અને વાત કરનાં કરતાં જુદિને રમે નહિ એવી વાતો કહેવા માંડે, તો તેવું કશું માનતા નહિ. એમ કરવાનું કારણ એ છે કે જે તણ અવસ્થાઓની કુ તમને હમણાં વાત કરી મયો-જેમો પ્રાણીઓમાં જેવામાં આવતું સદગત જ્ઞાન, વિચારપૂર્વક જ્ઞાન અને જ્ઞાનાતીત અવસ્થા-એ તણેમાં એકજુ એકજ મન રહેલું હોય છે. મનુષ્યને તણ મન નથી પણ એકજ મનની જુદી જુદી અવસ્થાઓ છે. એક અવસ્થામાંથી બીજી અવસ્થામાં મનની ઉત્ક્રાન્તિ થતી નામ છે, તેમ તેમ તે ઉચેની જૂમિકામાં પ્રવેશ કરવા લાગે છે. સદગત જ્ઞાન માંથી વિચારપૂર્વક જ્ઞાનનો ઉદ્ભવ થાય છે અને વિચારપૂર્વક જ્ઞાન માંથી જ્ઞાનાતીત અવસ્થા તેને પ્રાપ્ત થાય છે. આ તણે અવસ્થાઓ એક બીજાની વિરોધી નથી. એક અવસ્થામાં જે જ્ઞાન મળ્યું હોય તેવું બીજી અવસ્થામાં ખડન નથી થતુ, પણ તેમાં જે ઉજ્જવ હોય તેની પૂર્તિ થાય છે. ખરખરી જ્ઞાનાતીત અવસ્થામાંથી જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય

ખરી; પરંતુ એ ઉપરાંત તરણીની બીજી ઉપયોગિતા નથી. ઉપરીન જ્ઞાન માત્ર અમુકજ પુસ્તકમાં કે અમુકજ શાસ્ત્રમાં છે એવું ક્ષણ કરતાં, ઉપરીની વખતે જ્ઞાનનું નિંદા બીજી દોષ શો નહિ. મનુષ્યે ઉપરીને અર્જન કરે છે અને જ્યાં તેને એક નાનકડી ચોપડીમાં પૂરી મકવાની પુટલા કરે છે ! અમુક પુસ્તકમાંજ ઉપરી સંબંધી જ્ઞાન ભરેલું છે એવું માનવાની ના પાડનારાં સાખા માણસોની ક્તણ થએલી છે. અમુક શાસ્ત્રમાં સંબંધી બાબતો અમે માનતા નથી એમ કહેવાના મુન્દા માટે સાખા મનુષ્યોએ પ્રાજ્ઞ બોધા છે. એ દત્તાકાંડનો જમાનો છે. જો કે તમે પૂનો થવો કે. પણ જમતની દૃષ્ટિ દલપત્ર વિચાર, અભ્યાસ તરૂં ન જાણ અજ્ઞાનમાં અને પુનરોદયનું જ્ઞાન કરીને બપોલ રહેલી છે.

વૈજ્ઞાનિક રીતે સાધન કરીને જ્ઞાનની જ અવધા પ્રાપ્ત કરી દેવા ન એ કાર્યોચ્ચેન. પુનરોદય જાણવા છે તેનો કમચાર અભ્યાસ કરેલ જોઈએ. મન ના જ્ઞાનમાં મનમાં પ્રવાહાર અને પારણાવિષે કંઈ જાણ નહિ. પારણાવિષયનું કરીને દેવની અંદરના અવધા નહાના જાણ નહિ જ્ઞાનમાં મનમાં અમુક પ્રાણસુખી રિત્ત કરવાની રાક્ષિ પ્રાણ સાથે જોડેલે તે જાણ નહિ. એકજ દિવસ, અખડ પ્રવાહ હોય રહેવા નહિ. જાણિતી જ્ઞાન કરે. જ્ઞાન પાળતું નાથન જોડતું હોય પ્રવાહનું થઈ જાય કે અવધાના નહાના. અજાણે છોડી નહિ કરવા જાણના નહિ. જ્ઞાન પ્રવાહ નહાના નહાના નહાના પછે લીન થઈ જાય, તે રિત્તેનું નહિ નહાવિ. જ્ઞાન પાળતું અને મમાવિ એ જાણ રિત્તેનું જોડેલું કરીને તેનું પ્રાણ મમાવ મન થઈ પછુ વસ્તુ ઉપર નહાના નહાવિ. નહાના થઈ જાય અને પડી એ પ્રમાણે અખડ જોડેલું થઈ મન પાળતું અખડ-સ્વરૂપના લીન થઈ શકે. તે જોવા રાક્ષિમ પણ મનુષ્યને રાક્ષિ કરવા મનુષ્યનું રહેતું નથી. તેને માટે પડી કરવા અવધા નથી.

જ્ઞાનમાં અવધા એ જ અવધા છે પરંતુ જ્ઞાનસુખી

તેમને પૃથક્કરે સામટી અનુભવી ન શકીએ ?

અમુક સમય પર્વન્ત સાધના કરતાં કરતાં મન સારી રીતે દદ યાય એને શશુમાં આવી રહે, તથા સુદૃઢ અનુભવો મદજૂ કરવાની શક્તિનો વિકાસ થાય, ત્યારે મનને ખ્યાનમાં જોડવાનો સમય આવે છે. પ્રથમ તો કોઈ સ્થૂળ પદાર્થના ખ્યાનથી આરંભ કરવો; અને એમ કરતાં કરતાં સુદૃઢતું ખ્યાન કરવાની યોગ્યતા આવે છે; તથા ઉચ્ચ વિષયકન્ય એટલે નિર્વિદ્ય ખ્યાન કરવાની શક્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. શરૂઆતમાં તો મનને હૃદયજ્ઞાનનાં જાલ કર્પોમાં સુક્ષ્મ કરવું. ત્યાર પછી જ્ઞાનંતુઓની ગતિમાં અને ત્યાર પછી માનસિક પ્રતિક્રિયામાં પરાતી તેનો અનુભવ કરવા માડવો. ત્યારે જાલ પદાર્થને એકાગ્ર ચિત્તથી જોવાની નિપુણતા આવી, એટલે પછી સર્વ સુદૃઢ પદાર્થો અને સ્વરૂપોને જોવાની શક્તિ પણ આવી જાય છે. એવી રીતે મનમાં શરીરની અંદર આધી રહેલી સુદૃઢમતિ જાણવાની શક્તિ કેળવાય, એટલે પછી તે પોતાના તેમજ બીજાના મનના વિકારો પણ સમજી શકે છે. તે એટલે સુધી કે તે વિકારોની જાલ પ્રતિક્રિયા થવા પામે તે પહેલાં તો યોગી તેને જોઈ શકે છે. આ પ્રમાણે માનસિક પ્રતિક્રિયાઓ જાણવાની શક્તિ આવી સુધી એટલે પછી યોગીને જાણ, આપણ અનંત વાતોનું જાણ થઈ શકે છે. કારણ કે પ્રત્યેક પદાર્થ અને પ્રત્યેક વિચાર એ આપણી માનસિક પ્રતિક્રિયાનું જ પરિણામ છે. આવી રીતિ જ્ઞાન થવા પછી યોગીને પોતાના મનનું પણ જ્ઞાન આવડત થાય છે. અને મનના સર્વ જોડો તેના સમજાવ, મા આવી જાય છે. આ યોગીને અનેક પ્રકારની શક્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ જે તેમની એકાક પણ શક્તિ-સિદ્ધિમાં હસે, તે તો તેના આત્મિક પ્રવૃત્તિ, અટકાવ પડે છે. જાણી શકતા જાણવું શક્તિઓ મા જોવા, મા, અટકાવ પડે છે. અન્ય નેહો છે ! મનને દદ તાપ્તિત શિદ્ધિઓને પણ જે ગુચ્છકાગી શકે અને મનથી સંતુલ્ય તમામ તરેનું કમન કરે. હો, તમારું મન, પરમ શક્તિને

તેમને પ્રવૃત્તિને કામને અનુભવી ન થકીએ ?

અનુક્રમ સમય પર્વત સાધના કરતાં કરતાં મન સારી રીતે દૃઢ થાય અને કાશુમાં આવી રહે, તથા સુદૃઢ અનુભવો એકલું કરવાની શક્તિનો વિકાસ થાય, ત્યારે મનને ખ્યાનમાં જોવાનો સમય આવે છે. પ્રથમ તો કાંઈ રમૂય પદાર્થના ખ્યાનથી આરંભ કરવો; અને એમ કરતાં કરતાં સુદૃઢમન ખ્યાન કરવાની યોગ્યતા આવે છે; તથા ઉંચે વિચર્યને એટલે નિવિરહપ ખ્યાન કરવાની શક્તિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે. સૂચ્યત્વથી તો મનને હૃદયજ્ઞાનના જ્ઞાન કાર્યોમાં મુક્ત કરવું. ત્યાર પછી જ્ઞાનનુભવોના અભિપ્રાય અને ત્યાર પછી માનસિક પ્રતિક્રિયામાં પેઠેથી તેના અનુભવ કરવા માડવો. ત્યારે જ્ઞાન પદાર્થને એકાદ ચિત્તથી જોવાની નિપુણતા આવી, એટલે પછી સર્વ સુદૃઢ પદાર્થો અને સ્વપોને જોવાની શક્તિ પણ આવી જાય છે. એવા રીતે મનમાં શરીરની અંદર આવી એક નામમાં જોવાના શક્તિ જોવાય, એટલે પછી તે પોતાના તેમજ બીજાના મનના વિકારો પણ સમજી શકે છે. તે એટલે સુધી કે તે વિદ્યાર્ન ના પ્રતિક્રિયા થવા પામે તે પહેલાં તો પોતી તેને જાણ શકે છે. આ પ્રમાણ માનસિક પ્રતિક્રિયાઓ જાણવાની શક્તિ આપ્યા સુધી એટલે પછી પાતાના આપાઅપજ્ઞા અનેક વાતોનું જાણ થઈ શકે છે. કારણ કે પ્રત્યેક પદાર્થ અને પ્રત્યેક વિચાર એ આપણી માનસિક પ્રતિક્રિયા ઉપર પડેલા છે. આવી રીતિ પ્રાપ્ત થવા પછી પાતાને પાતાના મનનું પણ નમ અવગત થાય છે અને મનના સર્વ મન તેમ સમજવામાં આવી જાય છે. આ યોગીને અનેક પ્રકારની શક્તિઓ પ્રાપ્ત થાય ન પરંતુ એ તેમની એકાદ પણ શક્તિ-સિદ્ધિમાં દસાંજા તો લઈ. આત્મિક પ્રગતિમાં અટકાય પડે છે. જોયની પાછળ જાણવનુશિષ્ટિઓમાં જોવાવામાં આટલો પડો અનર્થ રહેશે છે ! મનને હૃદયજ્ઞાને સિદ્ધિઓને પણ જે નુ-જકારી શકે અને મનરૂપી સમજના તમામ નર જોવા સમજ કરી શકે, તેજ યોગના પરમ સદ્મને

ઉપાધિ જપ કરે છે. એ મધ્યમ પ્રજ્ઞાન છે. જે જપ લેઈ માત્ર પશુ ઉચ્ચાર વિના, માત્ર મનમાં ને મનમાંજ થવા કરે અને તેની કીરે મંત્રના અર્થનું સ્મરણ માણુ રહે. તે માનસિક જપ કહેવાય છે અને તે સૌથી શ્રેષ્ઠ મનાય છે.

અગ્નિજ્ઞાએ સૌમ્યતા બાજુ અને આંતર એવા બે પ્રકાર કલા છે. મૃતિકા, પાણી વગેરેથી શરીરને ધોઈને સારું રાખવું એને બાજુ સૌય કહે છે. એમાં સ્નાન દત્તાદિનો સમાવેશ થઈ જાય છે. બાજુ અને આંતર બેઉ પ્રકારનું સૌય આવશ્યક છે. આંતરની પવિત્રતા સાચવીએ પણ બહારથી મસિન રહીએ તો શૌચ સંપૂર્ણ ન કહેવાય. ત્યારે બેઉ પ્રકારના સૌય જાળવવાનું ન જને તેવું હોય, ત્યારે એકલો આંતરનો શાય સાધવો એ એટલી બાજુ શુદ્ધિ સાધવા કરતાં વધારે ક્ષિત્રમરી છે; પરંતુ બેઉ પ્રકારના સૌચનું પાલન કર્યા વગર યોગની સાધનામાં લેખએ તેની અનુકૂળતા મળતી નથી. " ધ્યયરપ્રસિધ્ધાન " નો અર્થ ભગવદ્ભક્તિ છે. પરમાત્માની સ્તુતિ, પૂજન, નામસ્મરણ અને તેના શુદ્ધમહિમાનું કાર્તવ્ય એ તેની ભક્તિ છે.

યોગનું ત્રીજું અંગ આસન " છે. જાતી, ખસા અને માથું એ ત્રણ સીધી લીટીમાં રહે અને શરીરને સુખપૂર્વક કુદરતી સ્થિતિમાં રખાય. એટલુંજ આસનના મંત્ર થયા પૂરતું છે. ચાતું અંગ " પ્રાણાયામ " છે. પ્રાણ એટલે શરીરમાં નહેત્રી જીવનશક્તિ અને આયામ એટલે સંવમ પ્રાણાયામના ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ એના ત્રણ પ્રકાર છે અને તે પ્રત્યેક પ્રકારનાં ત્રણ ત્રણ અંગ છે. એ અંગોના નામ પૂરક, કુંભક અને રેચક છે જે પ્રાણાયામમાં ૧૨ સેકન્ડ સુધી વાયુનો પૂરક કરવામાં આવે તે અધમ પ્રાણાયામ કહેવાય છે ૧૪ સેકન્ડ સુધીનો મધ્યમ અને ૩૬ સેકન્ડ સુધીનો પૂરક પ્રાણાયામ ઉત્તમ મણાય છે. જે પ્રાણાયામમાં મુખ્ય ચિન્હોરૂપે પ્રથમ પ્રસ્વેદ ની પછી કપન થાય અને છેવટે આસન અતરિશ્વમાં અવર થાય, તેને સર્વોત્તમ પ્રાણાયામ ગણ્યો છે. વેદનો

થયા હોય, જંગલી જાનવરો વસતા હોય, ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય, ઉધાઈના સૂરડા જાળ્યા હોય, કાચ હોય, કોસાકાચ હોય, દુષ્ટ માણસો વસતા હોય, એવું સ્થાન યોગસાધનને માટે અયોગ્ય છે. જ્યારે સ્ત્રી રમાં અત્યંત આગસ જરાઈ થયું હોય અથવા સ્ત્રી સ્વસ્થ ન હોય, મન ચિંતાતુર કે અમ હોય, તે વખતે યોગનું સાધન કરવું નહિ. તમારા અભ્યાસમાં વિદ્ય આપે એવું ન હોય એવું એકાંત સ્થાન શોધીને ત્યાં યોગાભ્યાસ કરવો. અપવિત્ર સ્થાનમાં સાધન કરવું નહિ સ્વચ્છ અને યોગી ધર્મી પણ સુંદરતાવાળું સ્થાન શોધી કાઢજો, અથવા તમારા પોતાનાજ ધરતો એકાદ સુંદર ઓરડો પસંદ કરજો. સાધન કરત બેસતા પહેલાં પ્રાચીન યોગીઓને, તમારા ગુરુદેવને તથા પરમેશ્વરને વંદન કરજો.

ત્યાર પછી ધ્યાન કરવાની કેટલીક પદ્ધતિઓનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. જરાજર સીધા બેસીને નાકના અમભાગપર દષ્ટિ સ્થિર કરવી. આવી રીતે નેચેની સાથે સંજ્ઞ સંજ્ઞા યાનનંતુઓનો સંપ્રેમ કરવાથી ચિત્તની એકાગ્રતા કરવામાં સહાયતા મળે છે, ઇન્દ્રિયસક્તિ સંજ્ઞ થાય છે અને માનસિક પ્રતિક્રિયાનો નિમજ્જ કરવાનું કામ પણ સહેલું થઈ જાય છે. એ જ્યાં પરિણામ સાધી આવે છે તે આગળ જતાં મમજાઈ જશે. ધ્યાન કરવા યોગ્ય સ્વરૂપોના નમુના આપતાં કહ્યું છે કે, તમારા મસ્તકના ઉપલા ભાગમાં યોગ આંગળ ઉઘે એક કમળની કલ્પના કરો. ધર્મ-સુદ આચરણ એ તેનો મધ્ય ભાગ છે અને યાન એ તેની દાંડી છે એમ ધારો. યોગની અટ સિદ્ધિઓને તેની આડ પાંખડીઓની જગ્યાએ કલ્પો, અને એ પાંખડીઓના મધ્ય ભાગમાં કેસર અને બીજાઓને ઢેકણે વૈરાગ્યની ભાવના કરો. એમ કરવાનું તાત્પર્ય એ છે કે યોગી આ સિદ્ધિઓ તરફ નહિ બેચેનતા વૈરાગ્યપૂર્વક તેનો સ્થગ કરીને, યાનરૂપી દાંડીના ઉપ તરફ આગળ વધે તેજ તે પરમાત્મસાક્ષાત્કાર અથવા મેલ્કનો અધિકારી થાય છે. એવલાજ

યસ્માન્નોદ્વિજતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ ।

હર્ષમિર્ષમયોદ્વેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ॥ ૧૫ ॥

અનપેથઃ શુચિર્દશ્વ ઉદાસીનો ગતવ્યથઃ ।

સર્વારંભપરિત્યાગી યો મદ્ગત્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥ ૧૬ ॥

સમઃ શત્રૌ ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ ।

શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ સમઃ સંગવિવાર્જિતઃ ॥ ૧૮ ॥

તુર્યમનિદાસ્તુતિર્મૈત્રી સંતુષ્ટો યેન કેનચિત્ ।

અનિકેતઃ સ્થિરમાતિર્ષક્તિમાન્મે પ્રિયો નરઃ ॥ ૧૯ ॥

બ્રાહ્મણ કહે છે કે કાર્તિકા પ્રતિ દેવ કહેતા નથી, જે મારી સાથે મૈત્રી રાખે છે, જે મૌના પ્રત્યે દયાવાન છે જેનો અદ્વૈત ઓગળા ગયો છે અને જે મમતા વિનાનો છે જે સુખમાં તેમજ દુઃખમાં સમાન વૃત્તિવાળો છે જે સુમાવાન છે જે હમેશા મનુષ્ય રહે છે, જે હમેશા ચોખ્ખા હોય છે જેણે ઉદ્વિગ્નતા વચ્ચે કી છે, જે હદ નિશ્ચયવાળો છે જેણે પોતાના મન અને શુદ્ધિ મને (કર્મરત્ને) અર્પણ કર્યા છે તે મારો પ્રિય મનુષ્ય છે જ્યાંથી લોકોને ઉદ્વેગ થતો નથી અને જે લોકોથી હું મ તમને નથી જેણે હર્ષ દુઃખ, ભય અને ઉદ્વેગનો ત્યાગ કર્યો છે તે મારો પ્રિય મનુષ્ય છે. જે કશાની રજૂદા રાખતો નથી જે પવિત્ર હોય છે જે નેરાઅવાન છે, જેના કલેશનો ત્યાગ થયો છે, જેણે મમતા નહીં અને પરિત્યાગ કર્યો છે, તે મારો પ્રિય મનુષ્ય છે મિત્ર તેમજ શત્રુ પ્રત્યે સમાન વૃત્તિ વાળો, માન અને અપમાન પેહી જેને મનુષ્ય છે જેનું મન શીત, ઉષ્ણ, સુખ દુઃખ સૌ સમાન છે, જે પુરુષ નિઃસંયમ નથી થયો છે, જેને નિદ્રા અને સ્તુતિ પુન્ય છે જે જ્ઞાન છે અને જે કાષ્ઠમણી આવે નથી મનુષ્ય છે, જે હો વિનાશ નથી જેની શુદ્ધિ રચ્યો છે અને જે

નરકે હતું કે 'મામે આપણી નાડ તે' જોયું તેના ઉપર નેરકમાં
પાંડા છે એટલા જન્મ તારે ધારણ કરવા પડશે. પછી તારી મુલિ
થશે." આ માનવતાજી ગેનો માખુંમ તો ખુસ ખુસ થઈ ગયો અને
નામવા કામ્યા અને બોલ્યો. "હાથ" આટલા કુંકે વખતમાં મને
મુક્તિ મળે જાયની! 'તરતજ આકાશવાણી થઈ. 'વાસ! તું આ
પામણીજ મુકત પાતી થશે છે." વીરજના આવા કૃપા મળે છે. જરૂર
પણ નિઃશ્વાસ થયે અને ત્યાં સુધી જન્મ-મરણના ૧૦ મારી ભાર
થઈ. 'પરંતુ પછી તને માખુંમને ૫૦ જન્મ પણ તારે પડી
થયે છે ત્યાં કેવલથી ૫૦ જન્મના મ. ૧૦ ૩૦ ૧૦ જન્મ. ૧૦
૧૦ જન્મ પડે તો ૫૦ મ. ૬

તેઓ ક્ષણક્રમે રૂપાંતર પામીને ફરીથી પાછા અસતતા, નક્ષત્રકણમાં આવી જવાના જે ઘીજ ન્યાંથી એક વાર નીકળે છે ત્યાંજ પાછી ફરે છે. આ નિયમ વિશ્વવ્યાપી છે. રશ્મિને, પૃથ્વીમાંથી પોતક તરવે મળે છે પણ આખરે ઝાડ સડી જઈને એ તરવે પાછાં પૃથ્વીમાંજ સમાઈ જાય છે. જગતમાં જે જે આકૃતિવાળા પદાર્થો છે તે સર્વનાં સરીર અસપ્તસર્ગ પરમાણુઓમાંથી ધરાયાં છે અને આખરે એ પરમાણુઓમાંજ તેઓ મળી જાય છે.

એકનો એક નિયમ જુદે જુદે ડેકાણે જુદાં જુદાં પરિણામ નીપળાવે એ માની શકાય નહિ નિયમ તો જ્યાં ડેકાણે એક સરખી રીતેજ લાગુ પડતો હોય તેજ એ. જ્ઞાના કરતાં વધારે ચોક્કસ વાત બીજી કોઈ હોય શકેજ નહિ. જે ઉપર કહે તેવોજ વિધિનિયમ હોય તો તે જેમ જ્યાં જગતમાં લાગુ પડે છે, તેવીજ રીતે અંતર જગતમાં પણ લાગુ પડેજ નેહએ. આ પ્રમાણે હકીકત છે એટલે મન પણ આખરે તેના ઉત્પત્તિ સ્થાનમાંજ હવ પામતુ નેહએ. આપણી ઇચ્છા હોય કે ન હોય તોપણ આપણને આપણા મૂળ તરફ ચલા વિના છડીશજ નથી; અને તે મૂળ એટલે હિંદુ અથવા નિર્વિશેષ, અનંત પરબ્રહ્મ. આપણે એ હિંદુમાંથી પ્રકટ થવા છીએ અને અતે એ હિંદુમાંજ જઈ મળવાના છીએ એ હિંદુને તમે મરજીમા આવે તે નામથી ઓળખાવો-તેને હિંદુ કહો, જ્ઞાન કહો, કે હૃદયજિ કહો, પણ વસ્તુ એકની એકજ, 'દત્તો વા રમાન્તિ મૃતાનિ લાયન્તે, યેન જાતાનિ ઝીયન્તિ, યં પ્રવન્ત્યમિ-સંવિજ્ઞાન્તિ' અર્થાત્-જેમાંથી જ્યાં જન્મમાવની-અખિત વિષની ઉત્પત્તિ થય છે અને જેમાંથી સમમ જૂન પ્રાણી જીવન મેળવે છે, તેઓ જાડે તેમાંજ મળી જવાના છે.

ફરત પેતાની નિયમાવધિ જાદસની નથી તેની યોગજ્ઞા દેરશાળી નથી. એક સ્થળે જે પરિણામ થયું તેજ પરિણામ બીજી કોઈ કોઈ નિયમમાં પણ થવાનું. જે નિયમ આપણે રહેલી જાગતમાં જોયો તેજ

હોય, તો જમતમાં જે અટકાવમાં રુખ, એકમેલ અને બંધારે બની
બનના જોઇએ છીએ તેનું કારણ શું ? અને એ સ્થિતિનો જે અંત
છે તે અંત પણ શામાટે આવશે જોઇએ ? તો આ સ્થિતિ જેમાં છે
જ હોય તો તે કાલમજ શામાટે નહિ રહેશે જોઇએ ? તેનો અંત કાલ
આવે છે ? ખરું જોતાં જે સ્થિતિ વિરૂપ છે, અધોચ્છિન્ન છે,
સર્વભેદ અવસ્થા હોવાનું શો નહિ વર્તમાન સ્થિતિમાં પ્રત્યેક જણ
પેતાના સુખમાં કાંઈક અંતરે હોય તેમ જે અનુભૂતિ થાય છે, તે
કારણ શું ? જમતમાં જ્યાં ત્યાં રાક્ષસીરૂપિણીઓ આવી આવે જોઇએ
છીએ તેનું શું ? આ સ્થિતિનો જમાવ એટલાજ પૂરતો થઈ શકે
આપણે ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચવામાટે આ અવસ્થામાંથી માત્ર પસાર
થઈએ છીએ; આપણે નવજીવન પ્રાપ્ત કરવાને માટેજ આ માર્ગે પ્રયત્ન
કરીએ છીએ. તમે જમીનમાં બીજ વાવશો તો તે સડી જશે; મન
તેનાં તમામ પરમાણુ છૂટાં પડી જઈ તેનો નાશ થઈ જશે; પણ
બીજના નાશમાંથીજ રક્ષણી ઉત્પત્તિ થાય છે. રક્ષણે પેદા કરવામાં
બીજનો 'ધર્મ' તો સડીને નાશ પામવાનોજ છે. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી
સમજશો કે હંધરત્વ પામવામાટે પ્રાણીનો સપ તો ચલેજ જોઇએ. આ
પ્રકારે મનુષ્યઅવસ્થામાંથી આપણે જેટલી ત્વરાથી પસાર થઈને ઉચ્ચ
ચક્ષુતા જઈશું તેટલું આપણું વિરોધ કટલાણું છે. પણ ત્યારે શું આપણે
આત્મહત્યા કરીને આ સ્થિતિ ઝોળી જવી ? એમ તો બની શકે
નહિ એમ કરવાથી તો હિસદું અગ્નિજ્વલ થાય. શરીરને નાશકનો કબેરો
આપ્યાથી અથવા સંસારને રથા ગાંઠો દોષાથી કાંઈ સંસાર તરફ
જવાતો નથી. આપણે આ નિરાશા નામના કાદવથી ભરેલા આગ્ર
માંથી પસાર થવાનું છે. જેમ જલદી પસાર કરી જઈશું તેમ કાપડે
છે. તેની સાથે આપણે હાથેલાં રમરણમાં રાખવું જોઇએ કે આપણી વર્ત
માન સ્થિતિ એ સર્વોત્તમ સ્થિતિ પણ નથીજ.

જેને અતિ ઉચ્ચ સ્થિતિ અથવા સર્વોત્તમ, દન્દાતીત, નિર્વિ

બુદ્ધિ હોયની ભૂમિકામાં ચાલે છે. બુદ્ધિ, વિચાર, તર્ક-એ પ્રતીતિ
છાડીને તમે આમળ વધે ત્યારેજ ઉપર તરફની પહેલી મંજૂરી પડે
એમ કહેવાય; અને ખરેખરા જીવનનો એજ આરંભ છે. આપણે જાણે
જેને જીવન, જીવન કશા કરીએ છીએ, તે તો ખરેખરા જીવનની મંજૂરી
વસ્યાજ છે.

અહીં એક પ્રશ્ન પૂછવામાં આવે છે કે બુદ્ધિ અને તર્કની પેલી
પારની ભૂમિકા સર્વોત્તમ છે એની સાબિતી શું ? પ્રથમ તો જન્મતત્ત્વ
સર્વથી એક પુરુષો-કેવળ મોદેથી સારી સારી વાતો કરનારા નહિ પણ
જેમણે પોતાની સ્થિતિના પ્રભાવથી જન્મતને દગાવી નાખ્યું છે, જેમણે
હૃદયમાં સ્વાર્થનો એક છટિ પણ નહોતો-તેઓ કહે છે કે આપણી
વર્તમાન સ્થિતિ એ તો માત્ર અનંત માર્ગનું એક પગથીયુંજ છે; અને
એ અનંત તો અહીંથી હજી જડુજ કર છે. બીજી વાત એ છે કે તેઓ
આ પ્રમાણે કહે છે એટલુંજ નહિ, પણ જે માર્ગનું અનુસરણ કરીને,
જે પ્રમાણે સાધન કરીને તે પોતે અનંત તરફ પહોંચી શક્યા છે તે
માર્ગ અને તે સાધનપ્રજ્ઞાસિ પણ તેઓ સર્વને સિખવે છે; અને તેમાં જે
મૂંઝા આવે તેનો ઉકેલ જતાવી આપે છે કે જેથી જેની પણ ઇચ્છા હોય
તે માર્ગનું અનુસરણ કરીને પરમ પદનો પ્રાપ્તિ કરે. ત્રીજી વાત એ
છે કે જીવન-સમસ્યાની દમણમાં જે મીમાંસા કરી, તે સિવાય બીજી
મીમાંસા થઈ શકે એમજ નથી જો આપણે એમજ માનીએ કે બુદ્ધિના
પ્રદેશ કરતાં વધારે ઉંચી ભૂમિકા જાણ છેજ નહિ, તો પ્રશ્ન એ ઉભો
થાય છે કે આપણે યામારે આપેલ વખત આ મેળજ ચક્રમાળ ફરતી
કરવું ? વળી જન્મતમાં જે જે પદાર્થો આપણે જોઈએ છીએ તેનું અર્થ
પ્રતિ વિવરણ બુદ્ધિવડે થઈ શકે નહીં જો બુદ્ધિના પ્રદેશની પેલી
પાર જવા આપણે અકુશલ થઈ શકીએ, બુદ્ધિ જેટલું જાણ પૂરું પડે તે
કરતાં વધારે જાણ મેળવવાનો આપણને અધિકારજ ન હોય, તે પછી
પર્યેન્દ્રિયોવડે જેટલું જાણ મેળવી શકાય તેટલાથીજ આપણે અટક

અધ્યાય ૧ લો-સમાધિપાદ

અથ યોગાનુશાસનમ્ ॥૧॥

સૂત્રાર્થઃ—હવે યોગવિદ્યાપિપે બ્યુખ્યાનને; આરંભ થાય છે.

યોગાધિત્તશ્ચિત્તિરોધઃ ॥૨॥

સૂત્રાર્થઃ—ચિત્તને નાના પ્રમાણની ગતિ અર્થાત્ સ્વરૂપે પ્રકાશ

કરવું અટાકવું એને યોગ કહે છે.

વિવેચનઃ—આ લોકો પિસ્તારથી વિચળ કરવાની જરૂર છે. કેટલીક નવી માન્યતા પણ સમજાવવાની છે. પ્રથમ તો “ચિત્ત” એટલે શું એને “ગતિ” એટલે શું તે સમજાવે તેનું જોઈએ. આપણને તેના ઉપર પણ ખરી રીતે જોવાનું કામ નેના કરતાં નથી. મનજમાં રહેલા દૃષ્ટિશોભક અથવા દર્શનેન્દ્રિયને જો નાચ કરવામાં આવે તો આપણી આંખો સાજીસમી દોષ આપની પાછી જોઈને તેના દોષ અને તેના ઉપર પદાર્થની આકૃતિ જરાજર પડતી દોષ. તોપણ આપણને કઈ સૂત્રો નહિ. નાટ્યપદ્ય એ છે કે નેના તો માત્ર દર્શનઆપણે જોવાનું છે. એ કાંઈ દર્શનેન્દ્રિય નથી. ખંખરી દર્શનેન્દ્રિય તો મનજની અંદર જાતવંતુઓનું એક કેન્દ્ર છે. આ ઉપરથી સમજાવે કે નેના કાંઈ જોવાનું કામ કરતાં નથી. કેટલાક લોકો ઉપાડી આખે પણ ઉંખા જોવામાં આવે છે. તેઓ કાંઈ જોઈ રહ્યા નથી. પ્રકાશ છે. સામેના પદાર્થની આકૃતિ પણ આખની કાકામાં પડે છે પણ પદાર્થનું જ્ઞાન થયા માટે એક ત્રીજી વસ્તુની પણ જરૂર પડે છે. તે એ કે દર્શનેન્દ્રિયની સાથે મનનો પણ સંપર્ક થયા જોઈએ. નેના કાંઈ જાતવંતુ વંત છે. એ ઉપરાંત મનજમાં રહેલું જાતવંતુઓનું કેન્દ્ર અને મનની પણ આવશ્યકતા પડે છે. કેટલીકવાર એમ અને છે કે પાસેના રસ્તાપર થઈને ચાલી ચાલી જાય પણ તેનો અવજ તમે ન મ.જગી કોઈ એનું કારણ

ક્રિયા કરે છે. જેમ પાણીમાં પથર નાખીએ છીએ ત્યારે પાણી મોઝાનું સ્વરૂપ લઈને પથરની સામે પ્રતિક્રિયા કરે છે; તેવી રીતે મનન્ય ઉપર કોઈ પદાર્થનો આઘાત થવાથી મન પ્રતિક્રિયા કરે છે અને મનની આ પ્રતિક્રિયા જે રૂપ ધારણ કરે છે તે રૂપમાં આપણે તે પદાર્થ જોઈ શકીએ છીએ. આ જગતમાં પુસ્તક, હાથી, મનુષ્ય વગેરે જે કોઈ પદાર્થો આપણને દેખાય છે તે ખરા પદાર્થો નહિ પણ પદાર્થોના આઘાતની પ્રતિક્રિયાઓ અથવા પ્રતિભાઓજ છે. જેન સ્ટ્રમર્ટ મિત્ર નામનો અંગ્રેજ નૈયાયિક કહે છે કે, “ પદાર્થ એટલે લાગણી અને આભાસને ઉત્પન્ન કરનાર કાયમની સંભવિતતા.” પદાર્થનું ખરું સ્વરૂપ આપણે જોઈ શકતા નથી પણ આપણા મનમાં પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન કરાવનાર ઉનેજ કારણ બહાર છે, એટલુંજ આપણે જાણી શકીએ છીએ. કાલુ માછલીનું હિદાદરણુ સ્પર્શ્ય છે. મોતી કેમ બધાય છે તે તમે જાણો છો! એક કુદ જાંતુ તેની છીપમાં પ્રવેશ કરીને તેના શરીરમાં ખજાજા ઉત્પન્ન કરે છે. એવી કરીને માછલીના શરીરમાંથી એક પ્રકારનો ચગડો ચીકણો રસ ઝરીને તે જાંતુની આસપાસ સંપેદાય છે અને તેથીજ મોતીનો આકાર બધાય છે. એજ પ્રમાણે આપણા જીવામાં આવતું આ મમસ્ત ઘઠાંક પણ આપણે પોને આસપાસ પાથરેલી આપણીજ રતિઓની સમષ્ટિ છે—આપણી પોતાનીજ રૂતિ છે. એમાં વાસ્તવિક જગત તો માત્ર પેલા જાંતુ પૂરતુંજ છે. સામાન્ય માણસોના જ્ઞાનમાં આ વાત ઉતરવી મુશ્કેલ છે; કારણ કે જ્યારે ત્યારે તેઓ સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે ત્યારે તેઓ પોતાની આસપાસ રતિરૂપી રસ પાછો પાથરે છે એટલે તેઓ મૂળ વસ્તુ તો જોઈ શકતાજ નથી. હવે “ રૂતિ ઘડતો અર્થ તમારા સમજવામાં આવી ગયો દસ. જે ખરેખરો મનુષ્ય અથવા પુરુષ તે તો મનની પાછળ ઉંમો રહીને કાર્ય કરે છે. પુરુષનું ચૈતન્ય મનદારા બહાર નીકળી આવે છે. મનની પાછળ ઉંમો રહીને પુરુષ કાર્ય કરે છે ત્યારેજ મનમાં ચૈતન્ય આવે છે; અને પુરુષ જ્યારે તેનો

ખાસકુળ ત્યામ કરે છે ત્યારે તેનો નાશ થઈ જાય છે; તેનું અસ્તિત્વ
પણ વહેતું નથી. આ ઉપરાંતી તમે ચિનનું સ્થાપ સમજી મળા હો.
અંતઃકરણને એ મળી પદાર્થનું મન જાણે છે તેજ પદાર્થનું એક
સ્વરૂપો મિત્ર કહે છે અને ગતિઓ તેના તરંગને રજાને છે. આરે
એ રાંત ચિત્ત ઉપર કાંઈ બાધ ધરતું અમર કરે છે ત્યારે ગતિઓનું
રૂપ પારખી કરે છે; અને જેને આપણે અમર કહીએ છીએ તે આ
રહિતોનોજ મુખ્ય છે.

તદ્વત્તુ તમારું આપણે જેવું કહ્યા નથી; કામનું કે મનની
ઉપાતી સપાટી ઉપર નાનું નાનું મોઝા ઉપનન કરામ કરે છે
આરે એ તમામ મોઝા રાંત જતી જતને પાણી ચિયર થયા પહે
ત્યારેજ તમારના તળીવાની કાંઈ નથી આપણને થઈ શકે છે. એ
પાણી મોઝા દોષ છે અથવા તે દલ્લા કરતું અને ઉછાચા કરતું દોષ
છે. તે. તેનું તમારું સંજ્ઞાની આવા અર્થ છે. પાણી નિર્મળ દોષ
અને તેમા નાનું અમુક મોઝા પછા પદ ન થતું દોષ તેજ આપણે
તેના તજીબા મુખી તજન નામ સખાંક દલ આ તમારના તજીબાને
દેહાંજે આપણે તજતું નમ અ. સ્વાપ સમજી સો. તમાર તે આપણ
ચિત્ત છે અને ચિત્તમા ઉપનન થતી ગતિઓને મોઝાને દેહાંજે મમતે
વળા એક બીજા આનમ. બેક જેવી ગમત એ છે કે મનની તજ
મહમ્મની ચિયતિ દોષ છે. પદેસા અધકારમય ચિયતિ જેને આપણે
તમસ કહીએ છીએ પતુ તથા પશુના જેવ નુજ મનુષ્યાના મનની
ચિયતિ એવાંજ દોષ છે તેમજ કાં બાજનું અસ્તિત્વ કહેવા જેવુજ
દોષ છે. એવી નિર્મલમ સંમનુ મન દોષ છે તેમાં કોઈ પણ સાદો
ચિયતિ કહી શકતા નથી મનન. બીજા અવસ્થાને ચાલસ અથવા કિયા
કીધ અવસ્થા કહે. એ ચિયતિમા મન નન. અને ઉપમાગ બેનાજ
ચિયાર મનમ અકાં રહે છે. દુ જાવા. થઈ, પનચન થાકું અને
બીજાના ઉપર મારી મળા મધા; આવાજ પ્રકારના ચિયાં એ ચિયતિમા

દશ દત્તિની સાથે તદાકાર વધતો જાય છે. વિવેચન:-આપણે તરીકે જાણે કે કાંઈ આપણી નિંદા કરે. તેથી આપણને દુઃખ થાય છે. એ એક પ્રકારનું પરિણામ-એક પ્રકારની દત્તિ. વધ અને તેની સાથે આપણે આપણી જાતને પણ બેગાં દીધી. તેથી આપણને દુઃખનો અનુભવ થયો.

શ્રુતયઃ પંચતયઃ ક્ષિપ્તા અક્ષિપ્તાઃ ॥ ૫ ॥

સૂત્રાર્થ:-કલેષયુક્ત અને કલેષરહિત દત્તિઓનાં પાંચ પ્રકાર છે.

પ્રમાણવિપર્યયવિકલ્પનિદ્રાસ્મૃતયઃ ॥ ૬ ॥

સૂત્રાર્થ:-પ્રમાણ, વિપર્યય, વિકલ્પ, નિદ્રા અને સ્મૃતિ; અર્થાત્ સત્ય જ્ઞાન, વિપરીત જ્ઞાન, સંશય, નિદ્રા અને સ્મૃતિ એ પાંચ પ્રકારની દત્તિઓ છે.

પ્રત્યક્ષાનુમાનાગમાઃ પ્રમાણાનિ ॥ ૭ ॥

સૂત્રાર્થ:-પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને આગમ એટલે જોના ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય એવા પુરવારા શબ્દ, એ ત્રણ પ્રમાણો-એટલે સ્વાર્થ જ્ઞાનનાં સાધનો છે.

વિવેચન:-એક પદાર્થને વિષે આપણને એક અનુભવ મળ્યો હોય, તેજ પદાર્થ વિષેનો બીજો અનુભવ પહેલાના કરતાં ભુલો ન હોય તો આપણે તેને સત્ય માનીએ છીએ, અને પૂર્વે જે અનુભવ મળ્યો હોય તેનાથી ભુલ પ્રકારની વાત સાંભળીએ, તો આપણે વાંધા ઉઠાવીને તે વાત માનવાની ના પાડીએ છીએ. પ્રમાણ ત્રણ પ્રકારનાં હોય છે. સાક્ષાત્ અનુભવ અથવા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ એક પ્રકાર થયો. આપણને જ અને કર્ણેન્દ્રિય જૂઠ્યાપ ન ખાતા હોય એવી સ્થિતિમાં આપણે જે કાંઈ દેખીએ અથવા સાંભળીએ, તેને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કહેવામાં આવે છે. બીજા પ્રકારનું પ્રમાણ અનુમાન છે. તમે અમુક ચિન્હ જુઓ છો. એ ચિન્હ જે પદાર્થનું સૂચન કરે તે ઉપરથી તે પદાર્થ વિષે તમને જ્ઞાન

સાંભળ્યા છે કે આપણે માણસનું આદિત્ય ભેદની જરૂર નથી, પણ તે કહે તે સાંભળવાનું છે. બીજી માનતોમાં કદાચ આમ મનથી સેકા દાખલા તરીકે એક માણસ કુદ પ્રતિભા દેખે તો પણ તે બેચેન સંબંધમાં નથી સોધ કરી શકે, પણ ધર્મની વાત તાન જુદી છે. તે પણ અંધવિત્ત બ્યક્તિ ધર્મનાં સત્યોને પ્રાપ્ત કરી શકે નથી. આમ માટે આપણે પદ્મસેથીજ આત્રી કરી લેવી જોઈએ કે જે બ્યક્તિને તને આપ્ત પુરુષ કરેલાવે છે, તે સંપૂર્ણ નિષ્કામ અને પવિત્ર છે કે તકી બીજું એ જોવાનું જોઈએ કે એ માણસ ને કંઈ કહે છે તે મનુષ્ય જનના પૂર્વજાન અને અનુભવથી વિરુદ્ધ તો નથી ! તેણે પણ નવું સમ પૂર્વનાં મતોનું ખંડન નથી કર્યું, પણ તેની સાથે મેળ ખાઈ છે. બીજી વાત એ જોવી જોઈએ કે એ બ્યક્તિએ વાસ્તવિક રીતે જાતીન્દ્રિય અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે કે નહિ. એથી વાત એ તકી કરી સેવાની કે એ સત્યનો અનુભવ કરવાનું સૌને માટે ખુલ્લું દોરું જોઈએ કે જે આત્રીને કહે કે મને અસૌકીક દર્શન મળ્યું છે પણ બીજાને તેને અધિકાર નથી, તો એવા માણસનું કષ્ટન વિધામને પાત્ર નથી. તે પણ મત્વનો જાને અનુભવ કરી સેવાની મગા કરે જણને છે તે જગ. વળી જે માણસ વન જીવને જ્ઞાન આપવાનો હાથે કહે છે તેની પણ આસમાં ગણના થઈ શકે નહિ. આપ્ત પુરુષ તો પવિત્ર જો નિજવાર્થી દોષ જોઈએ, તેને સાન કે માનની અપેક્ષા ન દોવી જોઈએ. તેણે ઠાણની અવસ્થા પ્રાપ્ત કરી છે તેની પણ સામિતી મળવી જોઈએ. એ દિવસન તે આપણને એવું કાલક જાન આપેલા દોષ જોઈએ કે જે કદિ પણ હિન્દીસદાસ ન મળી શકે અને તે જાન જનનને કાલક દોરું જોઈએ એ જાન માત્ર મતોનું વિરોધી નજ દર્શ કરે. એ જ જાન તેણે પણ વૈજ્ઞાનિક સત્યનું વિરોધી દેવ જો તેને એકાદ અધિકાર કરે. ઉલ્લી વળ એ જોઈ મંદાની કે એ જાન કાલક માટે એકાદ જાનેજ દર્શ છે અને બીજા કાલકે નહિ, એવો જોઈ દોષ તેને દોષ

યહ યો એમ છે. તમે હુમેશાં સારાં કામ કર્યા જાઓ, શુભ વિચારો કર્યા જાઓ-મારી દેવોને કહાડી નાખવાનો એ એક જ ઉપાય છે. અમુક માણસ કદિ પણ સુખરવાનો નથી એવો હુમાર તમે કહાડતાજ નહિ; કારણ કે જ્યારે તેનો કુટ્ટ સ્વભાવ છે તે પાંખી દેવોનું પરિણામ છે; અને તેને નવી સારી દેવો કેળવ્યાથી સુધારી શકાય એમ છે. ચારિત્ર્ય એ સાંતા વખતની દેવોનું પરિણામ છે; અને એ પ્રમાણે નવી સારી દેવોને અમુક વખત સુધી પારણ કરવાથી ચારિત્ર્ય બદલાઈને સુધરી જાય છે.

તત્ત્વ સ્થિતૌ મત્નોઽમ્યાસઃ ॥૧૩॥

સૂત્રાર્થઃ—તત્ત્વચિન્તિત-નિર્લ-ચિત્ત સ્વસ્વરૂપમાં પરિણામ પામે, તેનું નામ સ્થિતિ છે. એ સ્થિતિને માટે પ્રયત્ન કરવો, તેને અમ્યાસ કહે છે.

સ તુ દીર્ઘકાલનૈરન્તર્યસત્કારાસેવિતો દૃઢમૂર્ધિઃ ॥ ૧૪ ॥

સૂત્રાર્થઃ—એ અમ્યાસનું દીર્ઘકાલ સુધી અંતર પડવા દીધા વિના અને ઉત્સાહપૂર્વક સેવન કરવાથી તે દૃઢ થાય છે.

વિવેચનઃ—અમ્યાસ કાંઈ એક જ દિવસમાં સિદ્ધ થઈ જતો નથી, પણ સાંતા વખત સુધી અમ્યાસ કરનાં કરતા થાય છે. વળી આ અમ્યાસ આંતરો પડવા દીધા વિના દરરોજ કરવો જોઈએ તથા ઉત્સાહપૂર્વક કરવો જોઈએ.

દૃષ્ટાનુધાર્થિકવિષયવિઠ્ઠ્ણસ્ય વચ્ચીકારસંજ્ઞા વૈરાગ્યમ્ ॥૧૫॥

સૂત્રાર્થઃ—જોએલા અથવા સાંભળેલા સર્વ પ્રકારનાં વિષયોમાં ચિત્તની તુષ્ણચિન્તિત ઉપેક્ષાક્રિતિ તેને વચ્ચીકાર નામનો વૈરાગ્ય કહે છે.

વિવેચનઃ—આપણાં તમામ પ્રયોગોની મૂળ પ્રેરણા કરનાર બે કારણ હોય છે. (૧) આપણે જે કાંઈ જોયું હોય અથવા બોમબું હોય તે, અને (૨) ખીજાઓથી સાંભળ્યું હોય તે આ બે કારણો આપણા ચિત્ત-રૂપી સંસારમાં નવા પ્રકારના તરંગો ઉત્પન્ન કરે છે. એ બે કારણો

પ્રકૃતિમાં મજા મુજ રહેતા છે. એક તમમ, બીજાને રજમ અને રોષે ચલ્યા બાગ ૧/૧૧૧માં આ તમે મુજ અપહાર અને આસન, આરોગ્ય અને વિશ્વજ અને જ્ઞાન તથા આનંદ, એમ તમે રીતે કાર્ય કરતો જોવામાં આવે છે. જનનમાં જે જે પદાર્થો છે, જે જે રસ્ય રૂપો આપણી નજરે પડે છે, તે બધાંએ આ તમે યુજના મિશ્રણ અને પુનર્મિશ્રણ માંથી નીકળેલાં છે. સામ્પ્રદાયિકતામાં પ્રકૃતિને યોગીય તરંગોમાં વિભજ્ય કરાંતી છે; અને મનુષ્યના આત્માને જે તરંગોથી-પ્રકૃતિથી પરસ્પર પ્રકાશ, શુદ્ધ અને પૂર્ણ સ્વરૂપ કરેલો છે. પ્રકૃતિમાં ત્યાં ત્યાં ચેતનનો પ્રકાશ આપણા જોવામાં આવે છે, ત્યાં ત્યાં પ્રકૃતિ ઉપર આત્માનું પ્રતિનિધિ પડેલું છે એમજ મમજ મેલુ. આ ઉદાહરણ તમારે જે પણ સ્પર્શ જુમાં રાખવું જોઈએ કે પ્રકૃતિમાં તમારા પોતાના મનનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે; કારણ કે મન એ પણ પ્રકૃતિની અદરનોજ એક પદાર્થ છે. આપણે જે વિચાર કરીએ છીએ તે વિચાર પણ એ પ્રકૃતિમયજ એક જાત અને પદાર્થ છે. વિચારજેવા સુદૃઢ આત્માની અવેક્ષા એ સ્થૂળ-જડ) પદાર્થોથી માંડીને સ્થૂળમા સ્થૂળ મણના પદાર્થસુધીના તમામ પદાર્થોના પ્રકૃતિમાંજ સમાવેશ થાય છે અને તે પ્રકૃતિમાંજ જુદાં જુદાં સ્વરૂપો છે. એ પ્રકૃતિ મનુષ્યના આત્માની આમણસ વીંટાઈ વળેલી છે. પ્રકૃતિનું આ આવરણ ત્યારે દૂર થાય ત્યારેજ આત્મા તેના પૂર્ણ પ્રકાશમાં દીપ્ત નીકળે. આત્મજ વર્ણવતા વેદાન્તવેદેજ પ્રકૃતિ વચ મની દોષથી આત્માના પ્રકાશને માટે વેરાન્ત્ય એ લક્ષ્ય ઉપદેશ રક સાધન છે. આ પછીના સુત્રમાં યોગીના અંતિમ લક્ષ્યરૂપ જે સમાધિ, તેના વિષે વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.

વિતર્કચિત્તારાનંદાસ્મિતાનુગમાત્ સંપ્રજ્ઞાતઃ ॥૧૭॥

સુત્રાર્થઃ—સંપ્રજ્ઞાત સમાધિના સવિતર્ક, સચિત્તાર, સાનંદ અને સાકં-
કાર એવા ચાર પ્રકાર અથવા પગથીયાં છે.

મનન-એ યોગીશ તત્ત્વોચિત્તે દેવાથી તેના ઉત્તરમાં એ તત્ત્વો યોગી સંબંધી સંબંધન-પોતાનું સત્ત્વ સ્વરૂપ-પાન કરનારને દર્શાવે છે; તેમજ પોતાનું શુભ સામર્થ્ય પણ તેને અર્પણ કરે છે. પરંતુ એ સામર્થ્ય-એ સિદ્ધિ ઐદિક વિરમ ભોગનેજ આપનારી તથા અનિત્ય અને દેહી રાખનારી દેવાથી એને પ્રાપ્ત કરવામાં તથા ચાપરવામાં સામ તો કંઈજ નથી. વળી એવી બાહ્યશક્તિની પ્રાપ્તિ કરવાથી મુક્તિ પણ મળી જતી નથી. એવી શક્તિની હઠ્ઠા માત્ર ભોગનેજ અર્થે દોષ છે; અને આ બાહ્યશક્તિમાં ખરેખર ભોગનો તો અવકાશજ નથી. કારણ કે એ વાસનાએ તેડતરી હક્તિ અને પદાર્થો મળ્યા છતાં કદિજ તૃપ્ત થઈ શકતી નથી. ઘાટે એવા ભોગોની પાછળ ફાંફાં મારવા મિથ્યા છે. આ અતિ પ્રાચીન ઉપદેશ મનુષ્યના અંતરમાં ઉત્તરવો મણે મુરકેલ છે. પણ આ વાત જ્યારે પણ તેના અંતરમાં પૂરેપૂરી રીતે ઉતરી જાય તો ત્યાંજ તે આ અમૂલ્ય જ્ઞાતની પાંચ વજીને મુક્તિ દલા પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ જ.

માધારણ જ્ઞાપામા જ્ઞાતે મિદિય્યા અથવા શુભ શક્તિવ્ય. નેડ ને વડ મા નાગોર્નજ મીઠ ધામ જ જમનતા મપના અથા ન પદકડ વધારે દડ થાય છે અને તેને પર્નિશ્ચામે દુ પત્ની પણ મદગ થાય એ પતજલિ એ શુભ શક્તિઓના પ્રાપ્ત ના ના. એડ નામ જ નુ કાન્ધુ એ ને કે પૈર્તાર્નકે તર્કકે નેમ કરવાની નેના કરના. પણ માથે સાથે એ નામિત. પ્રસાદનોમા આપણ ન ફમાછએ ના માટે ને ના પુને મારવ ન કરેલા ના ના ના ના ના કરે ના નેડ.

કર નામ ને પાતાવરમામ એ ના ના ને હા અ. હાથી અનર કર્તિને તેમજ ના પણ ચિત્ત કરવામ આન ના વાર ના મમાર્થે નિવિકરપ નમાર્થે હા ના એ પત્ની અડ પમથાયુ આમગ વર્તિને ના ના નામાર્થે વિના અને કાતની અડ નામગા. તેમજ પાતા કરવામા આવે છે ના ને સર્વિચાર વિચારનુકા નમાર્થે હા ના છે અને જ્યારે નામ ના ના ને વિના અને કાલવા અતીત નામજીને નમુ પા ન કરવામ

મળી શકતી નથી, આ સમાધિની રીત દેખાતી મળી સહેલી
 પણ તેને સિદ્ધ કરતી નહુ કાણુ છે. એને સિદ્ધ કરવાની રીત
 પ્રમાણે છે કે; મનનેજ પોતાના પાનનો વિષ જનતી રેવું અને તેથી
 યાદ પણ જાતનો વિચાર આવે તેને દમ્ભી રેવો. મનની અંદર યોગ્ય
 જાતનો વિચાર પ્રવેશવા ન દહને તેને સંપૂર્ણ રાજ્ય કરી નાખવું. એ
 કાર્ય પૂરેપૂરી સિદ્ધ થાય એટલે તેજ પછે આપણે મુક્ત થયા એમ જાણીએ.
 પરંતુ જેઓ રાજ્યતાના સાધનો સાધ્યા વગરજ એકદમ મનને
 રાજ્ય કરવા માંડી જાય છે, તેમનું ચિત્ત ઉત્કટ અભાનના સ્થાનરૂપ તથા
 સુષુપ્તી બરાબ જાય છે અને તેમનું મન આજસુ અને મુદ્ધ થઇ જાય
 છે. આમ છતાં તેઓ પોતાના મનથી તો એમજ મમજતા હોય છે કે
 અમે અમારા મનને તદ્દન રાજ્ય કરી દીધું. મનને રાજ્ય કરી દેવામાં
 પુષ્કળ સામર્થ્યની જરૂર પડે છે. કેમકે મનની મતિને તદ્દન રોડી દેવામાં
 સંયમની પરાકાષ્ઠા આવી જાય છે. આવે અભ્યાસ કરતા કરતા જે
 અસંપ્રગાત અથવા જાનાતીત અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે તેને નિર્બીજ
 સમાધિ પણ કહેવામાં આવે છે. તેનું નાતપર્ય એ છે કે સમગ્ર
 સમાધિમાં ચિત્તરત્તિનો માત્ર નિમ્મલ થાય છે પણ તે સંસ્કાર અથવા
 બીજના સ્વરૂપમાં રહી જાય છે; અને તેથી કરીને સમય આવતા પાછી
 તે અંકુરિત થઇને તરંગાકૃતિ પારણ કરવાનો સંભવ રહે છે. પણ જ્યારે
 સંસ્કાર પણ તદ્દન નિર્મૂલ થઇ જાય ત્યારે મન પણ નિર્મૂળ થઇ રહુંજ
 જાણવું. એ અવસ્થા આવે એટલે જેને નિર્બીજ સમાધિ કહે છે તેની
 પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્યાર પછી મનની અંદર એવા કોઇ પણ પ્રકારનાં બીજ
 રહેવા પ્રાપ્તતા નથી, કે જેથી જીવન-વૃત્તા ફરી ફરીને અંકુરિત થાય
 અને જન્મ મરણનું ચક્ર પાછું ફરવું થઇ જાય.

કદાચ તમે એવો પ્રશ્ન કરશો કે જ્ઞાન ન રહે, અને મનનું પણ
 અસ્તિત્વ ન રહે એ અવસ્થા તે વળી કેવી દૂરી ! જેને આપણે જ્ઞાનપૂર્ણ
 અવસ્થા કહીએ છીએ તે જ્ઞાનાતીત અવસ્થા કરતાં નીચા પ્રકારની છે.

૦ ૧ જેનાથી બીજા બધા સર્વોત્તમ આપોઆપ પ્રતીકરણ થઈ જાય
 કે એ એક જોઈ શકાય છે, એ તમામ સર્વોત્તમ આપોઆપ છે, એક
 પરમેશ્વર અપર જે છે, તેમાં તમામ સર્વોત્તમ મળી રહેતું છે, એ
 તમામ સર્વોત્તમ પુત્રો જે છે, એનું ઉચ્ચારણ કરતી વખતે હમ તમામ
 તાત્પર્યના જોઈ પશુ જામને સ્પર્શ કરવો પડે નહીં, ત્રીજો અપર
 મને તમામ વર્તમાન બંધનોનો હમો અપર છે એકમે તેને પણ
 અપરનો પ્રતિનિધિ મળી શકાય અને એનો ઉચ્ચાર કરતી વેળા એક
 રોડ પણ કરવા પડે છે, ચતુર્થો અપર છે તે હમના મૂળથી પ્રતિ
 મૂળમાં રહેલા સર્વજનક વંશના બીજા છેડા સુધી પ્રમતી બન્યો છે, એ
 રીતે એકમા એ સર્વજનક સર્વોચ્ચાત્મા તમામ પ્રકારનું પ્રતીકરણ
 થઈ શકે છે, એટલામાટેજ એને સ્વાભાવિક હિંસરવાચક શબ્દ મા-
 છે અને તમામ પ્રકારના સર્વોત્તમ જનકુત્તમ મર્યાદા છે, જેટલા પ્રક-
 રના શબ્દ પડી શકાય તે મર્યાદા ઉપર જે પ્રકારે જનન થઈ શકે છે, આ
 બધા અનુમાન એક જાણુ ઉપર મૂકીએ તો પણ ઉપર હિંસર હિંસર-
 વાચક છે એમ માનવાને બીજા પણ કારણો છે, ભારતખંડમાં જે જે
 ધર્મની આવનાઓ પ્રચલિત થઈ શકે છે, તે બધી ઉપરની આસપાસના
 નૃપાએથી દોષ ઉપરમાંજ આવીને એકત્ર થાય છે, તમામ વર્ણવેલી
 વિવિધ પ્રકારની પાર્થિવ વિચારણાઓ ઉપરની આસપાસ એકત્ર થઈ શકે
 છે, અને તોજ એવો પ્રભુ કરતો કે એની સાથે અમેરિકા, હંસાંડ તમામ
 બીજા દેશોનો સંબંધ છે ખરા ! એનો ઉત્તર એ છે કે તમામ દેશમાં
 ઉપરનોજ ઉપરનો થઈ રહ્યા છે, ભારતવર્ષમાં જે જે જિલ્લા જિલ્લા
 ધર્મઆવનાઓનો વિગ્રહ થયો છે તે બધામાં ઉપર સંચલાઈ રહ્યો
 છે અને હિંસરવિષયક જુદા જુદા આવનાઓ દર્શાવવાને માટે તેને
 ઉપરનો કરવામાં આવ્યો છે, અદૈતવાદી, દૈતવાદી, દૈતા-દૈતવાદી, ભેદ-
 વાદી અને નાસ્તિકવાદીઓએ પણ ઉપરનો સ્વીકાર કર્યો છે, માનવ
 પ્રજામાં જે જે ધર્મઆવનાઓ પ્રચલિત થઈ શકે છે તેવામાં આવે છે, તે

પોતાનું મન ખૂબ સ્થિર અને એકાગ્ર બની ગયું હોય એવું સામે છે. અને એમજ થાય છે કે જનજી સાધનમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ ત્વરાથી પ્રગતિ થતી સામે છે. પણ તે પછી ઉન્નતિનો પ્રવાહ એકાએક બંધ થઈ જાય છે. સપાટાબંધ જગત્ વદાજી જેમ એકાએક ભાડા ઉપર ચડી જઈને જમીનમાં ખુંચી બેસે અને કેમકયું ત્યાંથી હડે નહિ, તેમ તમારી ઉન્નતિ એકદમ અટકી પડે છે. પરંતુ આવી સ્થિતિ થાય તો પણ પ્રયત્ન કર્યાજ કરજો. એમ ધણીવાર ચક્ર હિતર કરતાં કરતાંજ ઉન્નતિને માર્ગે આગળ વધી શકાય છે.

દુઃસ્વદોર્મનસ્યાન્નમેજયત્વશ્વાસપ્રશ્વાસવિશેષસદ્ભુવઃ ॥૩૧॥

સુત્રાર્થઃ—દુઃખ, માનસિક દોષો, ચરીરનું ધૂનવું, અનિદ્રામિત્ર શ્વાસોચ્છ્વાસ, એટલા વિશેષ (શ્વાસજન)ની સાથે સાથે ઉત્પન્ન થાય છે.

વિવેચનઃ—અભ્યાસની સાથે સાથેજ મન પણ ક્રાંતિ થતું સામે છે. જ્યારે અભ્યાસમાં આવેલે રસ્તે ચાલતો હોય અથવા મનનો સંવેગ જેવો જોષએ તેવો થયો ન હોય, ત્યારેજ ઉપર મજબૂતી વિધિ ઉપસ્થિત થાય છે. ઉન્નતરનો જપ અને ધ્યેયની આગળ મનસા-વાચ્ય-કર્મણ્યા આત્મસમર્પણ કર્યાંથી મન દઃ થાય છે અને નવું બાજી પ્રાપ્ત થાય છે. સાધક અવસ્થામાં સર્વને ધાનતાંડુની ચંચળતાનો અનુભવ થાય છે, પરંતુ એ તરફ શ્વાસ ન આપતાં સાધન કર્યાજ જાઓ. સાધનના બળથી એ બધાં વિધો ટળી જશે અને તમારૂં આસન સ્થિર થઈ જશે.

તત્પ્રતિષેધાર્થમેકતત્ત્વાભ્યાસઃ ॥૩૨॥

સુત્રાર્થઃ—એ (વિધો) નિવારણ કરવામાટે એક તત્ત્વના અભ્યાસની આવશ્યકતા છે.

વિવેચનઃ—યોગી સમય સુધી કોઈ પણ એક બ્રહ્મ વસ્તુનો અભ્યાસ કરવાથી-અર્થાત્ તે વસ્તુમાં વાગવાર મનને જોડવાથી, ઉપર મજબૂતી વિધો ટળી જાય છે. આ મજો સમાન્ય ઉપદેશ છે. આના પછીજ

જોનાં એ વિષે તપાસે વિસ્તારથી વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. એકમ
 ધારનો અભ્યાસ નવાને મારે/અનુદાન દોરો નથી એટલામારે જાના
 ધારના ઉપાર નવાવમાંથી આવ્યાં છે. તેમાંથી ચોતરોતાનો અનુભવ
 અને પ્રતિ પ્રમાણે ને નેને આજીવાને તે ઉપાર તેણે મદ્યુ કરી લેવો.

મૈત્રીકરુણામુદિતોપેક્ષાનાં મુસદ્દામુપુણ્યાપુણ્યવિષયનાં
 માવનાઠધિતપ્રસાદનમ્ ॥ ૩૩ ॥

મુદ્દાપદ્ધતિ—મુખીથી મૈત્રી, દુઃખીપર કરુણા, પ્રુપ્તવાનથી હર્ષ અને
 પાપક્રમાની ઉપેક્ષા, જિવી હિતિએ પારણ કરવાથી ચિત્તની પ્રસન્નતા
 પ્રાપ્ત થાય છે.

વિવેચન—ઉપર કરી તે ચારે પ્રકારની માવનાએને કેળવવાની
 પદ્ધતિ જરૂર છે. આપણે સર્વના પ્રતિ મનુષ્યાવ રાખવો, દીન-દુઃખી પ્રત્યે
 દયા રાખવી, મોઠાને સહર્ષ કરતા જોઈને રાજી થવું અને અજાણ પ્રશ્ન
 કરનાર તરફ ઉપેક્ષા કરવી આ પ્રમાણે ને ને પ્રાણી, પદાર્થ કે વિષય
 આપણી આગળ આવી મડે તેના પ્રત્યે ઉપર કરી તેમાંની એકાદ મુજ
 માવના પ્રમાણે વર્તવું. મુજ વિષયથી પ્રસન્ન થવું અને અમુક વિષય
 તરફ ઉદાસીનશ્ચિત રાખવી એમાંજ કલ્યાણ છે. અનેક પ્રકારના મુદ્દા
 મુદ્દા પ્રાણી પદાર્થો તરફ આવી આવતા રાખવાથી મન સંત શાંત થાય
 છે. આપણે દરરોજ નાના પ્રકારના મોસાદસ અને અસાંતિનો અનુભવ
 કરીએ છીએ તેનું કારણ એ છે કે, આપણું મન ઉપર દયા તેવા
 જાવ પારણ કરી રાખવું નથી. રાખવા તરીકે, અમુક માણસ આપણા
 તરફ અન્યાય ભરેલું વર્તન ચલાવે છે તે આપણે પણ તેનો બદલો
 લાગવા તેવાર લઈએ છીએ અને તે પ્રમાણે ક્યાં વગર આપણને નિરાંત
 વળતી નથી એવું કારણ એ છે કે આપણું ચિત્ત નિર્મળ નથી અને
 આપણે વસ નથી. આપણે તેને ચોદી રાખતા નથી. આથી કરીને ચિત્ત
 તે પ્રાણી પદાર્થ તરફ દેખના રૂપમાં વહેવા લાગે છે અને તે દ્વારા

નુ મગજમાં એક નવી નીકળી આવે છે. મનુષ્ય માત્રને સ્વાસ્થ્ય-
 રીતે નવો વિચાર મેલણ કરતાં કામારે કાનિ જાણે છે, અને જૂના
 રીતે તે સ્વાસ્થ્ય આપણી વગર રહે છે તેનું કારણ તમને આ
 રીતે સ્વભાવે જાણે સ્વાસ્થ્ય રીતે તેને જૂને માર્ગે મગજ કર-
 ને છે, કારણ કે જે વધારે સહેલું છે. ઉદાહરણથી, પાણી કે
 જુનું મન સોવના જેવું છે અને મગજ એક નરમ પદાર્થનો બનેલો
 હોય તમે જોઈ શકો છો કે જ્યારે જ્યારે આપણે નવો વિચાર કરીએ
 ત્યારે મગજની સોવડે આપણા મગજની અંદર એક નવી સહ-
 ય છે. આ મગજ સોદ અને જૂનો એવા બે નરમ પદાર્થનું બનેલું
 જ્યારે નવો માર્ગ તૈયાર થાય છે ત્યારે એક જૂનો પદાર્થ ત્યાં
 બિન સેની શીમા બાધી લે છે; નહિ તો સોદ પદાર્થનો તે પૂરાઈ
 જાય જૂનો પદાર્થ મગજમાં ન હોય તો મનુષ્યમાં સ્મરણશક્તિ
 ઘટી જાય નહિ કારણ કે સ્મરણશક્તિ એટલે જૂના માર્ગે પુનઃ
 જાય કરવું; પહેલાં જેનો વિચાર કરી મયા હોય એ તેનો ફરીથી વિચાર
 છે; તેના તરફ ફરીથી દષ્ટિ કરવી જધાને સ્થિત રીતે જાણીતા હોય
 પ્રકારના વિચારો લખતે તેમના વિષે જે દુ વિવિધ પ્રકારથી
 લેવાઈ શકે, તો તે તમને જધાને તરતજ સમજાઈ જશે એવું કારણ
 જ છે કે તે પ્રકારના વિચારનો માર્ગ તમારા મગજમાં
 જાણીતો બેસાઈ શકે છે અને તેના તેજ માર્ગે તમારે ફરી ફરીને
 જવું છે. પણ જ્યારે આપણી આગળ કોઈ તદ્દન નવીન વિચાર
 ત્યાં આવે છે ત્યારે તેને માટે આપણે નવોજ રસ્તો પસાવવાની જરૂર
 પડી જાય છે. આથી કરીને તે સહેલાઈથી સમજી શકાતો નથી. મનુષ્યો
 કે પણ તેમનાં મગજને અગત્યપણે નવા વિચાર મેલણ કરવાની
 પાડે છે અને તે અંદર દાખલ થવા જાય છે ત્યાં તેનો જગત્ત્વક
 દાખલ કરે છે. મનુષ્યમાં રહેલો પ્રાણ એ સમયે જ નવો માર્ગ જાણ-
 નો પ્રવળ કરે છે, તેમાં મગજ અટકાવ કરવા જાય છે. માણસો

મથાના જગતરૂપી વ્યક્ત અંતર્યામી માત્ર સંખેષ ધરાવતો
૩. તે ધર્મને ઉલ્ટે દિશા, કાલ અને કારણરૂપી ચક્રમાં અટવાઈ
પડે છે. જે ધર્મસાઓમાં માત્ર આ જગતરૂપી વ્યક્ત અંતર્યામી
દેખાય છે, તેમા આપણને બધાને સમજાવે પડે છે: કારણ કે અપણે
પણ તેની અદરજા આવી જાણ્યે છીએ, અને જગત વિષેની
ભ્રમોને, અપણેને અત્યંત કાળથી પરિચય થયેલા છે પણ ધર્મને
ધરા અત્યંતની ચચામા હોને જે તે તો આપણે માટે તદ્દત નવાન
એવું. જોને એને માત્ર સમજાવે. તર માં તેમાં કહેવા પડે
તે એવું જ આપણા હૃદયમાં. તેને કહે - ૪- જાણ છે આપ
સાચુકે. ૧ નાજી સ હોવા કદાચ પાનાત દોષદાતા. મામ માધી ક-
તે. જાણ છે તેનું આજ કાલથી જે - ૧ (રિતિ) ૧૯૩૧ માં નહર્ય,
૧ કુવ ના જ નરવેન પાનાત જેવે આ ૧૪ હેપાવા વાળ્યા જે
થે આ પહે ૨૪ હેપાવા નથી ૨૪ - અટ્ટાગ અને હેપાવાની જા
આ ૩૦ નહર્યે તેની નાજી દરજ, મહા. અજા હોવા છે
વિષયવસ્તી વા પ્રજ્ઞાતિરૂપમા મનસઃ સ્થિતિનિબંધિની ।૩૫

[illegible]

સત્યતાવિષે જોમનું મન સંકાશીલ હોય, તેઓ ઉપર કંઠેથી જ થોડા દિવસ અભ્યાસ કરી જોશે તો તેમને એ બધા અનુભવો થવા અને તેમની સંકાઓ પણ આપોઆપ ટળી જશે.

વિશેષકા વા જ્યોતિષ્મતી ॥ ૩૬ ॥

સૂત્રાર્થ:—અથવા શોકરહિત જ્યોતિર્ભવ પદાર્થનું ધ્યાન પણ સમાધિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિવેચન:—આ પણ એક પ્રકારની સમાધિ છે. જલ્દી હૃદયનું એક કમળ છે એવી કલ્પના કરીને ધ્યાન કરવું. તેની પાંખડીઓ નમેલી છે; તેમની વચમાં યજ્ઞને સુષુપ્ત્ત્વા ચાલી જાય છે; આવું કલ્પીને તેનું ધ્યાન કરો ત્યાર પછી એક પુરક કરવો. પછી રેસા વેળા એવી કલ્પના કરો કે કમળની પાંખડીઓ જે નીચી નમેલી તે ઊંચી થતી જાય છે; અને એ કમળની અદર ઝગઝગતા કલ્પના કરીને એ તેજનું ધ્યાન કરો.

ધીતરાગ-વિષયં વા ચિત્તમ્ ॥ ૩૭ ॥

સૂત્રાર્થ:—અથવા જોશે તમામ પ્રકારના ઇન્દ્રિયવિષયની ક્રિતિનો ત્યાગ કર્યો છે એવા ધીતરાગ પુરુષના હૃદયનું ધ્યાન પણ ચિત્ત સ્થિર થાય છે.

વિવેચન:—ઝાઝ સાધુ પુરુષને વાદ કરે. ઝાઝ મહાત્મા, જેના તમને પશ્ચીમ બદા હોય અથવા ઝાઝ સંતમન, જે સંપૂર્ણ રીતે સક્ત છે એમ તમે જાણતા હો, તેના હૃદયનું ધ્યાન કરો. જેનું કંઈક દરેક પ્રકારના વિષય તરફ અનાસક્ત થઈ જાય છે, એવા પુરુષના અંતઃકરણનું ધ્યાન કરવાથી પણ તમારું અંતઃકરણ સ્થિર રહેશે તમને આ પદ્ધતિ અનુકૂળ ન હોય તો બીજો પણ એક બતાવવામાં આવે છે.

સ્વમનિદ્રાજ્ઞાનાવલંબનં વા ॥ ૩૮ ॥

સૂત્રાર્થ:—અથવા નિદ્રાને વિષે પણ ઝાઝ ઝાઝવાર અપૂર્વ ધ

પ્રાપ્તિ થાય છે, તેનું ખ્યાન કરવાથી પણ ચિત્તની સ્થિતિમાં થઈ ભય છે.
વિવેચન:—કોઈ કોઈ વાર કેટલાક માણસોને સ્વપ્નમાં એવો અનુ-
 ભવ થાય છે કે જાણે કોઈ દેવ આવીને, તેની સાથે વાતચીત કરી રહ્યો
 છે, એવે વખતે તે એક જાતના જ્ઞાનમાં ચક્રવર્તી થઈ જાય છે. હવામાં
 જાણે અપૂર્વ સંગીત માથું આવતું દોષ અને તેનો ખ્યાન તે સાંભળતો
 દોષ એવું તેને લાગે છે, આવા પ્રકારના સ્વપ્નમાં તેને અત્યંત જ્ઞાનદ
 પ્રાપ્તિ થાય છે. જાણ્યા પછી પણ તેના મનમાં કંઈક જે સ્વપ્નની જેમ
 અસ્પષ્ટ રહી જાય છે. જે સ્વપ્ન જાણે સત્યજ દોષ એમ સમજીને તેનું
 ખ્યાન કરે. તમારાથી આટલું પણ ને જાતી થઈતું ન હોય તો નીચેના
 શ્લોકમાં ક્યું છે તેમ તમને જે પણ રૂચે તેનું ખ્યાન કરજો.

યથામિમતખ્યાનાદા ॥ ૩૯ ॥

સૂત્રાર્થ:—અથવા કોઈ પણ પદાર્થ જે તમને પ્રિય લાગતો હોય
 તેનું ખ્યાન પણ કરી શકાય.

વિવેચન:—અજ્ઞાનતા, જ્યાં ઉપગ્રથી એમ તો તજ માનવું જોઈએ
 કે કોઈ અનિષ્ટ વસ્તુનું પણ ખ્યાન કરવાની રજા આપવામાં આવે છે.
 પણ જે કોઈ શુભ વસ્તુ તમને પ્રિય હોય—જેમકે કોઈ પવિત્ર સ્થાન
 પણ પસંદ હોય, અથવા કોઈ દ્રવ્ય તમને પસંદ મનેદાર માનવું હોય,
 અથવા કોઈ કાવળ તમને ધર્મીય પ્રિય હોય—સારાંશમાં જેનું ખ્યાન
 કરવામાં તમારે મિત્ર સ્વાભાવિક રીતેજ એકાદમ જાતી જાતું હોય, તેનું
 ખ્યાન તમારે શાંતે હજી છે.

પરમાણુપરમમહાવાન્સોઽસ્ય વર્ધીકારઃ ॥ ૪૦ ॥

સૂત્રાર્થ:—એવે પ્રકારે ખ્યાન કરતાં કરતા ચોખ્ખો મન પરમાણુથી
 થીંટીને પરમ પુદ્ગલ પદાર્થરૂપી વચર પ્રતિબંધ મનન કરી શકે છે.

વિવેચન:—અભ્યાસવડે મન નાનામાં નાની તેમજ મોટામાં
 મોટી વસ્તુનું ખ્યાન સહેલાઈથી કરી શકે છે. તેમ કરતાં મનોવૃત્તિને.

પ્રવાહ પણ ધીજ થતો જાય છે.

ધીણપૂષ્પેરગિજાતસ્યેવ મજેર્પ્રદિવ્પ્રહણપ્રાપ્તેષુ તત્સવર-
હનતાસમાપતિઃ ॥ ૪૧ ॥

સુત્રાર્થઃ—શુદ્ધ સ્ફટિકની સામે જેવા રમતી વસ્તુ મુકવામાં આવે તેવોજ રંગ તે ધારણ કરતો દેખાય છે. તેમ જેની ચિત્તવૃત્તિઓ માં નહારા ધીણ થઈ મઈ છે એવો (યોમી (આત્મા) માં, મદજ્ઞુ કરનાર મદજ્ઞુક્રિયામાં અને માલપદાર્થમાં એકામતા અને એકરૂપતા પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

વિવેચનઃ—ઉપર જતાવેલા વિધિ પ્રમાણે કમવારે જ્ઞાન કરનાર પશ્ચિમ આંધ્ર છે. તમને મળે તે વાદ તો દરો જ છે આમણ એ ગુપ્તમાં પત્તજ્ઞિએ જુદા જુદા પ્રકારની સમાધિઓ વર્ણન કરી છે. સારંગમાં સમાધિનો વિધિ જોઈ રમત પદાર્થ દેખ છે; પણ શુદ્ધ વિધિને મદજ્ઞુ કરી શકાય છે અને ન રીતે ધીમે ધીમે સુદમમાં રવારે વપારે સુદમ વસ્તુ જોવાની સમાધિનો વિધિ થઈ શકે છે. ઉપર જ સમાધિનો વિધિ જતાના છે ન પ્રમાણે સાધન કરવાથી સ્વયં પદ તમ વસ્તુને જ્ઞાન પણ આપણે મહેસાજી કરી શકીએ છીએ. આ અવસ્થામાં પાની પણ વસ્તુઓને સ્પર્શ નેક—નમજી શકે છે; મદ કરનાર માલ વસ્તુ અને મદજ્ઞુક્રિયા જ્ઞાન કરવાને માટે આપણે જ જતાના વિધિ જતાવવામાં આવ્ય છે પ્રથમ સ્વયં વિધિ—જેમકે સર અથવા એવો જોઈને જોઈ જાણે પદાય જીએ સુદમ વિધિ—જેમ મન અથવા ચિત્ત જોઈને જાણે પદાય જીએ સુદમ વિધિ—જેમ નાથવા અદકારે. પદાયમાંનક પાની આ વસ્તુ વિધિના જ્ઞાનમાં સિ થઈ છે એમ કનક કનક જેને એક એકામતાશક્તિ પ્રાપ્ત થઈ જતા ન જ્ઞાન કરવા જેને જ તવારે જ્ઞાન વસ્તુ સિવાય બી રમાય સત્તુનાને નમતા વિધિના જોઈ મનમાયા નીકળી જાય છે, પાને જ વિધિના પાત કરવા દેવ તેમાં નમય જની જાય છે. ને સ્ફટિકની પાત ન ન જાય પુ. ૧. ૧૬૪ દેખ તો સ્ફટિક સાથે રંગ

૧૨ી રીતે ઉત્પન્ન થયો ! એનો ઉત્તર એ છે કે એ શબ્દ તમારા મનની અંદર તમે પોતેજ ઉચ્ચારો છો. નમે પોતેજ મનમાં ને મનમાં "આવ" એવો ઉચ્ચાર કરો છોજ; અને એમ થાય એટલે તમારા ચિત્તમાં તરંગ ઉત્પન્ન થવા પ્રારંભ થાય છે. શબ્દની ઉત્તેજના વિના તરંગ શરૂ પણ ઉત્પન્ન થાયજ નહિ. એ ઉત્તેજના જે બહારથી નથી આવતી તે અંદરથી આવે છે. શબ્દ શ્રી જ્ઞાન છે તેની સાથે તરંગ પણ શ્રી જ્ઞાન છે. ત્યારે બાકી શું રહે છે ? બાકીમાં પ્રતિક્રિયાનું પરિણામ, જેને આપણે "જ્ઞાન" કહીએ છીએ, તેજ રહેવા પામે છે. એ ત્રણ આપણા મનની અંદર એવાં છે. દરબજે સદગુણોનાં છે કે આપણે તેમને એક બીજાથી અલગ કરી શકીએજ નથી. શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે કે તરંગ જન્મિયોગ અવિભક્ત થવા સામે છે અને તેની પ્રતિક્રિયારૂપે ચિત્તમાં તરંગો પેદા થાય છે. આ બધી ક્રિયાઓ એક પછી એક એટલી ઝડપથી થાય છે કે એમાંથી કશું પણ એક ક્રિયાને આપણે છુટી પાડીને તપાસી શકતા નથી. જે સમર્પિતના વાળ દમજીમાં ચાલે છે, તેનો સાચો વખત અભ્યાસ કરવાથી, નમઃમ મગ્ધાના આધારેષ જે મનનિ ને શુદ્ધ થવા પામે છે; અને તેમ થય. પછી એ ત્રણ પૈકી કયે ને એક ક્રિયાને આપણે છુટી પાડી શકીએ છીએ. જે સમર્પિતને નિર્વિનય (નર્કવિનયઃકિત) સમર્પિત એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે.

एतयैव मविचारा निर्विचारा च सूक्ष्मविषया व्याख्याताः ४४

સુચાર્ય — ઉત્પન્ન જે સુચાર્ય મવિચાર અને નિર્વિચાર સમર્પિતની જ આવ્યા કુચાર્ય આવી છે તે દાગ જે મવિચાર અને નિર્વિચાર સમર્પિત વિષય તથા સુદમ પદારથ છે તેની પણ આવા ચર્ચ થાય છે.

નિર્વિચાર — આને વિષય પણ તથા સુચાર્ય કષ્ટુ ને પ્રમાણેજ સમજી લેવાનું છે માત્ર કુદ એટલાજ છે કે પહેલા જે જે પ્રકારની સમર્પિત કહી નમઃ પ્યારત. વિષય તથા પદારથ છે અને આ કહીએ પ્યારતો વિષય સુધી પદારથ છે.

સુદમરિપર્ણ વાલિદ્વર્ણ્યમાનમ્ ॥ ૪૫ ॥

સુત્રાર્થ—સુદમ વિવેકોનો અતિ નિમ્ન-અવસ્થા પ્રકૃતિ અવસ્થા એવું
આરે છે.

વિવેચન—સુદમના અને નેમના સંપોર્કથી દેવપન્થ મધ્યેના તમામ
પદાર્થોને સ્વૂપ કહેવામાં આવે છે. સુદમ વસ્તુઓનો આરંભ તન્મય
એટલે મૂલ્ય પરમાત્મથી થાય છે. ઇન્દ્રિયો, મન, અવગાર, ચિત્ત, બળ
જનનનું કારણ સત્તા, રમન અને નમન એ ત્રણે યુગોની માન્ય અવ-
સ્થાપ્રધાન પ્રકૃતિ અથવા અન્યજા નૃત્તિ એ સર્વોનો સુદમ વસ્તુ
એમાં સમાવેશ થાય નહીં. એટલા પૂર્ણતાજ એમાં મળના થતી નથી.

તા એવ સરીત્ર મમાધિઃ ॥ ૪૬ ॥

સુત્રાર્થ—આ પ્રકારની નમાધિઓને નતીંગ સમાધિ કહે છે.

વિવેચન—આમાં સમાધિઓથી પૂર્વ કમના બીજનો નાશ થયે
નથી, અને તેથી તેનાવડે નુજીતા પ્રાપ્તિ થતી નથી. ત્યારે એમનું રજ
યું હશે! આ પ્રકારે ઉત્તર દર્શક પદ્ધતિનાં સુત્રામાં આપરામાં આવ્યો છે.

નિર્વિચાર-વૈશરદ્યેઽપ્યાત્મપ્રસાદઃ ॥ ૪૭ ॥

સુત્રાર્થ—નિર્વિચાર સમાધિની નિર્મલતા થવાથી (ચિત્ત રમ્ય
તમમ્થી રહિત થઈ પ્રતિપત્ત ત તેનો શુદ્ધ એકાગ્ર પ્રસાદ થઈથી)
ચિત્તમાં અપ્યાત્મપ્રસાદ (આન્તરિક પ્રસન્નતા) થાય છે.

તત્ર ક્ષતંભરા પ્રજ્ઞા ॥ ૪૮ ॥

સુત્રાર્થ—એ આધ્યાત્મિક સાંતિદારા જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે,
તેને "ક્ષતંભરા પ્રજ્ઞા" અર્થાત્ સત્યથી ભરપૂર જ્ઞાન કહે છે.

વિવેચન—નીચેના સૂત્રવંડે એ સમજાઈ જશે.

ધુતાઽનુમાનપ્રજ્ઞામ્યામન્યવિષયા વિશેષાઽર્થત્વાત્ ॥ ૪૯ ॥

સુત્રાર્થ—અવજ્ઞાદારા તથા અનુમાનદારા જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય
છે તે જ્ઞાન સાધારણ વિષયોને મગતુ હોય છે. પણ ઉપર કહેલી સમા-

વિધા તો તે વિષય સ્વરૂપ અને અનુમાનથી પર છે, તેનો બોધ થઈ શકે છે.

“વિવેચન—આત્મ તાત્પર્ય એ છે કે આપણે આધારક વસ્તુઓ વિષે જાને પ્રત્યક્ષ અનુભવદ્વારા, અથવા તો અનુભવને આધારે અપિચા અનુમાનદ્વારા, તથા આપ્ત વિશ્વાસપાત્ર માણસોના વચનદ્વારા મેળવીએ છીએ.” આપ્ત ” શબ્દ યોગી લેખા કવિઓને હરેશીનેજ વાપરે છે. “કવિ” એટલે યોગી જે વિધારી વર્ણવ્યા છે તેનો અપરોક્ષ સાધાત્માર કરનારા પુરોહ. યોગીઓના મન પ્રમાણે શાસ્ત્રના વચન માન્ય ગ્રામવાનું કારણ એ છે કે એ શાસ્ત્રો ઉપર કદા તેવા વિશ્વાસપાત્ર પુરોહોએજ રચેલાં છે. આ પ્રમાણે શાસ્ત્રો વિશ્વાસપાત્ર પુરોહોનાં વચન તો છે, પણ એકલાં શાસ્ત્રોનું વાચન આપણને કદિ પણ સત્યનો અનુભવ કરાવી શકતું નથી. આપણે અરે રેદ ભણી જઈએ પણ તેથી કરીને અધ્યાત્મિક સત્યનો સાધાત્માર સ્પષ્ટ નથી. શાસ્ત્રમાં મતાવેલો પદ્ધતિ મુજબ આપણે સાધન કરવા માંડીશું તોજ ને સત્યનો સાધાત્માર થઈ શકી, કે જેને હિન્દિયજન્ય જ્ઞાન, અનુમાન અથવા આત્મવાચ્ય એમાંનું કદા પણ પહેલી શકતું નથી. આ મુતનું તાત્પર્ય એ છે કે તે પરમ સત્યનો અપરોક્ષ અનુભવ કરવો. એનુંજ નામ અરેખનો પર્મ છે. પર્મનો સાર આચાર રહેલો છે. એ સિદ્ધાન્તનીનું જે કાંઈ પર્મની અંદર મણાવ છે, જેથી પર્યાય આધ્યાત્મનું અરણ્ય અથવા શાસ્ત્રનું અધ્યયન કે તદ્વિષયક ચર્ચા એ બધું પર્મને માર્ગે જવાની નૈવારી કરવામાં મદદ કરે છે અને તેટલા પૂરતીજ તેની જરૂરીયાત છે. અરેખનો પર્મ એવજ, વાચન કે ચર્ચામાં રહેલો નથી પણ ના મિદ્ધ આપણે જુદાવડે સમજીએ અને તે સત્ય છે એમ સ્વીકારીએ ના ન સ્વીકારીએ, તેટલાથીજ પર્મનો સાધાત્માર થઈ શકે એમ રહ્યું નથી. યોગીઓનો વાસ્તવિક અભિપ્રાય એવો છે કે જેથી કદિ હિન્દિયોવડે સ્વચ્છ પદાર્થનો આપણે સાક્ષાત્ અનુભવ કરીએ તોજ નેવાજ કદિ પર્મનો અવેશનો

પણ સાક્ષાત્ અનુભવ થઇ શકે છે, એટલુજ નહિ પણ જોટલી રજા-
તાથી આપણે જાણ પદાર્થો જોઈએ છીએ ને કરનાં પણ વધારે રજા-
પણે ધર્મનાં સત્યો અનુભવી શકાય છે. ઈશ્વર આત્મા વગેરે જે સત્યોનું
ધર્મ પ્રતિપાદન કરે છે, તેમનો જાણ હિન્દીયોથી અનુભવ થઇ શકતો
નથી. આપણે ઈશ્વરને આંખવડે જોઈ શકતા નથી તેમજ દ્વાયવડે
તેને અડકી શકતા નથી, વળી જુદા પણ્ય હિન્દીયોના પ્રદેશની પેઠી પાર
ચલિ કરી શકતી નથી. આખી જિંદગીસુધી જુદાવડે વિચાર કર્યા
હરીએ-દશરો વર્ષ થયાં દુનિયા તેમ કરતી આવી છે; પરંતુ ધર્મને
સાક્ષાત્કાર કરવાની કે તેને અમલ કરવાની શક્તિ જુદામાં આવી શકે
તેમજ નથી, જેનો આપણને સાક્ષાત્ અનુભવ થઇ શકતો હોય તેને
આધારે આપણી જુદા અનુભવ જાણી શકે છે. આ ઉપરથી રજા રીતે
સમજાવશે કે જુદાને હિન્દીયજનિત અનુભવોની મર્યાદામાં રહીનેજ કામ
કરવું પડે છે. એની પેઠી પાર તે અંધ શકતી જ નથી, અને જે
આધ્યાત્મિક સત્યનો આપણે અનુભવ કરવા હચ્છીએ છીએ, તે સત્ય તો
જે હિન્દીયોની પેઠી જાણના પ્રદેશમાં રહેલું છે. યોગીઓ કહે છે કે
મનુષ્ય હિન્દીયજનિત અનુભવ અને વિચારશક્તિ બેજોડે એકબી થઈ
છે. જુદાની સીમા એકબી જવાની શક્તિ મનુષ્યમાનમાં-જીવજંતુમાં
પણ રહેલી છે. યોગાભ્યાસવડે આ શક્તિ જાગૃત થાય છે અને તેમ
ચર્તાજ જુદાની સીમા એકબીને જ્યાં જુદા પ્રવેશ કરી શકતી નથી
એવા પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરીને, જુદાથી અગમ્ય સત્યોનો મનુષ્ય સાક્ષાત્કાર
કરી શકે છે.

તત્ત્વઃ સંસ્કારોઽન્યસંસ્કારપ્રતિવચ્ચી ॥ ૫૦ ॥

સૂત્રાર્થઃ—આ સમાધિવડે ઉત્પન્ન થએલા સંસ્કાર બીજા સંસ્કારો
નો પ્રતિજ્ઞા કરે છે, અર્થાત્ તેમને આવવા દેતા નથી.

વિવેચનઃ—આપણે આમસા સૂત્રમાં જોઈ ગયા કે જ્ઞાનાતીત જ્ઞાન-
કામાં પ્રવેશ કરવાનો એક જ ઉપાય છે અને તે માત્ર એકાગ્રતાજ છે.

વળી આપણે એ પણ જોઈ શક્યા હોજી કે આપણા પૂર્વના સંસ્કાર જ આપણને આવા પ્રકારની જોશમતાની પ્રાપ્તિમાં વિધાય છે. તમને મધ્યને અનુભવ થયો હશે કે, જ્યારે તમે ચિત્તને જોશમ કરવા બેસો છો ત્યારે નાના પ્રકારના વિચારો તમારા મનમાં તરવરી આવે છે. જ્યારે તમે હંધિયું ચિંતન કરવાનો પ્રયત્ન કરો છો ત્યારે ટાણ જાણે કેમ તમારા તમામ સંસ્કારો એકદમ જમત થઈ જાય છે. બીજો પ્રસંગ તેમનું આટલું બધું પ્રાગત્ય જોવામાં નથી આવતું. પણ તમે તેમને મનમાંથી દૂરથી નાખવા હમ્મે એટલે તે હિસ્ટા વધારે જોરથી આવવાના અને તમારા મનને ચારે દિશાએથી ઘેરી વગવાના. આમ થવાનું શરણ શું? જોશમતા કરવા બેસીએ ત્યારેજ તેમનામાં આટલું બધું બળ આવવાનું શરણ શું? શરણ એજ કે તમે તેમને દેખાવી દેવાનો પ્રયત્ન કરો છો ત્યારે તેઓ તેમના સપગા બળથી તમારી સામે પ્રતિ-ક્રિયા કરે છે. બીજો પ્રસંગ તેઓ આટલું બધું બળ દાખવતા નથી એ પૂર્વના સંસ્કાર એટલા બધા છે કે મર્યા મર્યાપ નહિ. ચિત્તના ક્યા ખૂણામાં કોણ જાણે ક્યાં બસાઈ રહે છે અને વાધની પેટે તરણ મારવા દમેશ લાગ જોનાજ દોષ છે. જે વિચારને આપણે દ્વંદ્વમાં પાગળ કરવા દોષ તે એકોત્ર આવે અને બીજા બધા ચાલ્યા જાય, એટલામારે આ જૂના ધર કરી બેઠેલા સંસ્કારોને દેખાવી દેવાની જરૂર છે. જ્યાંથી તેમનું પૂરેપૂરું દમન નહિ થયું હોય ત્યાંથી જોશમતા કરવાની વખતેજ તે આવડે હિંમત રહેશે. આ રીતે જોશમતાનો કાંઈ કરવાનું સામર્થ્ય સંસ્કારમાં રહેલું છે; એટલા માટે જે સમાધિની આપણે દમણી ચર્ચા કરી ગયા તેના અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. એના વડેજ જૂના સંસ્કારોનું દમન થઈ શકે. આ સમાધિના અભ્યાસથી જે નવા સંસ્કારો પેદા થશે તે એટલા તો બળવાન હશે કે, બીજા તમામ સંસ્કારોનું કાર્ય બધા કરી દઈ તેમને પૂરેપૂરા દેખાવી દેશે.

तस्यापि निरोधे सर्वनिरोधाभिर्बीजः समाधिः ॥५१॥

જલિએ આ મોક્ષનું સ્વરૂપ કેવું છે, તે સાધી ઉત્પન્ન થાય છે તે સાધી પ્રથમ સમજાવ્યું: ત્યાર પછી તેમને આ ઉપાયવડે ક્યાંથી દેવાં તે ઉપાય બતાવ્યા; અને પછી જેમ અંજિતો પ્રચંડ સમૂહ નાનાં તણ-ખાએને પોતાનામાં સમાવી દે છે તેમ એક એવો બળવાન તરંગ ઉત્પન્ન કરેલો કે, તમામ નાનાં નાનાં મોક્ષઓ તેમાં સમાઈ જાય અને માત્ર એક જ તરંગ અવશિષ્ટ રહે, એનો વિધિ સમજાવ્યો. ત્યારે આ પ્રમાણે ઉતરે એક જ તરંગ રહેવા પામે ત્યારે પછી તેને પણ સમાવી દેવો એ કાંઈ અધરી વાત નથી; અને ત્યારે તે ઉદ્ધુ' મોક્ષ' પણ સમી જાય ત્યારે નિર્વાંજ સમાધિની રીતિ યદ્ય એમ બાજવું. પછી કાંઈ રહેવા પામવું નથી આ પ્રમાણે ત્યારે એક આત્મા જ પોતાના પ્રકરણથી પ્રકાશિત થતો અવશિષ્ટ રહેશે. ત્યારે આપણને અનુભવ થશે કે આત્મા જગત્તે મિત્ર પદાર્થ નથી આપા જગતમાં તે એકલો જ અમિત્ર અને નિત્ય, સાચત પદાર્થ છે. તેને જન્મ પણ નથી અને મરણ પણ નથી. તે અમર અવિનાશી અને નિત્ય ચેતન્યસ્વરૂપ છે.

અધ્યાય ૨ જો-સાધનપાદ

તપઃસ્વાધ્યાયેશ્વરપ્રતિષ્ઠાનાનિ ક્રિયાયોગઃ ॥ ૨ ॥

સુત્રાર્થ:—તપસમાં, અધ્યાયમાં શાસ્ત્રનું અધ્યયન અને ઈશ્વરને સર્વ કમવું હજી અપણુ કરવું એ ત્રણને " ક્રિયાયોગ " કહે છે.

વિવેચન:—પ્રથમ અધ્યાયમાં સમાધિના જે જે પ્રકાર બતાવ્યા છે તે હિતમ અધિકારીને યારે દોષને અધ્યયન તથા મંદ અધિકારીયારે તેની સિદ્ધિ અત્યંત કઠિન છે. એટલામાટે તેના સાધકે ક્રમે ક્રમે અભ્યાસ કરવાં થઈ છે. સાધનના પદેલા પશ્ચીઆને ક્રિયાયોગ એવું નામ આપેલું છે. કર્મદારા યોગમાર્ગમાં પ્રગતિ કરવી એવો ક્રિયાયોગનો કલ્પદાર્થ થાય

છે. શરીર એ રમ છે; હન્દિયો અપને ડેકલે છે; મન તે અપને કાનુર્માં રાખવાની સગામ છે; જુદી સારથિ છે; અને આત્મા રથમાં એકનારે રથેનો સ્વામી છે. ને ઘોડા અત્યંત ભગવાન હોય, સગામને પત કરતા ન હોય અને એ તોફાની ઘોડાને કેવી રીતે કાનુર્માં રાખવા એવું કાન જુદીરૂપી સારથિને ન હોય, તે એ રથ મહા વિપતિના આગમાં જઈ પડવાનો; એમાં સંશય નથી. એથી હલકું ને હન્દિયારૂપી ઘોડા સારથિના પૂરેપૂરા કાનુર્માં આવી ગયા હોય, અને મનરૂપ સગામને જુદીરૂપી સારથિએ દલ્લાથી પકડી હોય, ને એ રથને ને રથાને હાંડી જઈ હોય ત્યાં હાંડી ચકાપ આ ડેકલે ' તપઝવા ' થઈને અર્થ પણ બરાબર સમજી લેશે નેહિએ. તપઝવા એટલે શરીર અને હન્દિયોના આધાર કરતી વખતે મનરૂપી સગામને એવી મજબૂત હાથે પકડી રાખવી કે, તે પોતાની મરજી પ્રમાણે કાર્ય ન કરતાં આપણી આજ્ઞા પ્રમાણે કાર્ય કરતાં રહે ત્યાર પછી બીજી આગત સ્વાધ્યાયને ભગની છે. આ ડેકલે સ્વાધ્યાયનો શ્રી અર્થ લેવાનો છે ' અખમન એટલે વાત્સાલ્ય કે નવલક્યાઓનું વાચન નહિ, પણ આત્માની મુક્તિ કરવા હિંમતે કરી શકાય એનેજ સમજો ઉપદેશ ને પ્રયોગ આપ્યો હોય તેનાજ મત અખમન વગી એ સ્વાધ્યાયમાં નહિ અને જુદીવિષયક ચર્ચાઓથી ભરેલાં પુસ્તકોનો પણ સમાવેશ થતો નથી એટલું તો પદેપદેના માની લેવું નેહિએ કે યોગમાર્ગમાં પ્રવેશ કરવા હસ્થનાર, વાદવિવાદ અને તાંત્રિકાંતી અવસ્થાને ઓળંગી ચૂકેલા તથા તેનાથી પરાર્થ હિપરામ ભનેદે હોયો નેહિએ. તેને માટે કમુંજ વિચાર કરવા જેવું રહેવું હોવું નહિ તેણે પોતાનો માર્ગ તપાસી કરી દીધો હોય છે. અને હવે તો પોતાની ધારણા-અભ્યાસ વિગેરે દદ બને એટલાજ માટે તેને વાચનથી માર હોય છે. સામતાનનાં ને પગલાંનાં છે. એક વાચનમક જેવાં તર્ક, રીતી, વિચાર વગેરે જુદિયા આધાર ચાલે છે; અને બીજું તિહાન જેની અંદર અમુક નિયમ પ્રમાણ ચૂકેલો હોય છે. અજાન અવસ્થામાં યોગી

પ્રાણિ પદેશ પ્રકારના કાશીવ અવધાન તરફ દોષ છે. તે એક જાનની હૃદિની આમળી છે. જેમાં પૂર્વપણી અને હિનપણીની તકરારોવિરે વિચાર કરાય છે. એ વિચારનું કારણ પૂરે ચાપ એટલે પાણી અમુક નિષ્કમ સિદ્ધાંત બતાવે છે. પણ માત્ર મનથી સિદ્ધાંત મમજી લીધા એટલે કાંઈ પૂરું થવું હોવાય નહિ. ખરે કાંઈ નો ત્યાંથીજ રહી શાય છે. એ સિદ્ધાંત મનમાં ખૂબ દરપણે ઈસી જગ્યા જોઈએ. કાશી તો અનંત છે અને હવન દૂર છે; તેથી કરીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની યાત્રી તો મર્ગ કાઢ્યો ખરો. ખરો માર મદજી કરીને તે પ્રમાણે હવન માગવામાંજ રહેલી તોય છે. પ્રાચીનકળથી કારતવર્ષમાં એક રાંતકયા હોવાની આવી છે કે, ચાલ્દેમ અરજ દુષ અને પાણી ભેળું કરીને મળીયું તો નેમાત્ર દુષય પી જશે અને પાણીને પાનું મરશે એટલામાટે જ્ઞાનનો જરૂરી સાર-સમ મદજી કરવો અને જાણીની પટપટની ચિનજરૂરી તકરારને હોડી રેલી અવળગન, કાશ્મીરની અવધામાં તો હૃદિને સ્થિતિની જરૂર છેજ. કોઈ પણ તત્ત્વનો જાણો મીઠીને સીકર નજી કયાય; પરંતુ યોગને હમ્મ-નાર તોતે અવરજા પમાર કરી વ્યૂપે દોષ છે, અને હવે એકમ સિદ્ધાંત હવર આવી ચૂકેલો દોષ છે. તેનું મહત્ત્વ નો હવે એકજ ઉદેશ તરફ ચિત્ત થઈ ગયેલું દોષ છે કે, કોઈ પણ પ્રકારે તે સિદ્ધાંત હવે હવનમાં હિનરી જામ. તે એમજ રહે છે કે વાદવિવાદ હોડી રો. વાદવિવાદથી ચિત્ત જરિશ્વર થઈ જાય છે. તમારી માથે કોઈ વાદવિવાદ કરવા આવે તો વ્યૂપણી પકડીને બેસી રહેજો. કામાટે ખાલી મનજને ડ્રોણી નાખવું જોઈએ ! કોઈ જમે તે કહે દેને જવાબજ ન આપવો. વાદવિવાદ કરવાનું એકમ પ્રયોજન છે અને તે માત્ર હૃદિને હમરન આપવા પૂરતુંજ હૃદિને જોઈએ તેટલી તાલીમ એકવાર આપી દાપ; પછી કામાટે ખાલી માથું પકડવું જોઈએ ! હૃદિ એક નિર્ભય વત્ર જોડી છે. તે આપજને માત્ર હિન્દિયોથી મર્મીલિ થએલા પ્રદેશનું જ જ્ઞાન આપી શકે છે. યોનીને હોદેશ તો હિન્દિયોના પ્રદેશની પેલી પાત્ર જાળો છે; એટલે હવે તેને

[illegible]

गुण्यानुसूची नमः । ७ ।

[illegible]

14947 400 1000 1000

[illegible]
$$\begin{aligned} \frac{1}{2} \frac{d}{dt} \int_{\mathbb{R}^n} |u|^2 dx &= \int_{\mathbb{R}^n} u \frac{du}{dt} dx = \int_{\mathbb{R}^n} u \left(-\Delta u + \frac{1}{2} \nabla \cdot (u \nabla u) \right) dx \\ &= \int_{\mathbb{R}^n} -u \Delta u dx + \frac{1}{2} \int_{\mathbb{R}^n} \nabla \cdot (u \nabla u) u dx = \int_{\mathbb{R}^n} |\nabla u|^2 dx + \frac{1}{2} \int_{\mathbb{R}^n} \nabla \cdot (u \nabla u) u dx. \end{aligned}$$

1. *Journal of the American Medical Association*, 1997; 277: 1039-1043.

આમાં આખું છે કે ભત્રીજાં છે? મરણીએ મેંબાં દેખ છે તોપણ ઉંચ-
 રી જગાર નીકળનાર પાણી તરફ ફેરવા બાજે છે અને તેમને મેં
 કે મરણીએ એમ થાય છે કે મરણીને તેમણે પાણીમાં ફેરવી જવાના
 જાનવું મળી કાઢનાર પ્રત્યક્ષ અનુભવના રોગ તો મરણીના પચ્ચાનિ
 વા. હાજીર, ફોજી રીખવ્યું / અને આપણે હરની રહેવાળી પાનીમ
 ને અનુ જાનવું. પચ્ચાને કે બે મરણી ને કે બે ફોજી કે એ તો
 કે નાદાનજાનવું થાય છે પણ એ ફોજી તરફ પચ્ચાને કે એ
 મરણી એનાં ફોજી થાય થાય મરણી રહેવાળી પચ્ચાને થાય થાય
 કે એ પચ્ચાને એનાં થાય થાય મરણી પચ્ચાને એનાં
 ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં
 એનાં ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં
 ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં
 ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં પચ્ચાને ફોજીના એનાં

સદગત બની શકે છે. ચોક્કસની દૈનિક આગમાં હકીકે તે એ
 રીતે રચાયેલું પરિણામ છે. એ સંસ્કાર સુદ્ધ થયેલા ગુણ
 સ્વરૂપમાં ચિત્તની બંધ પડી રહેલા હોય છે. પૂર્વજન્મના મૃત્યુના અનુ-
 બંધે, જેમને આપણે સદગતવાન હકીકે હીકે તેઓ, આપણા વર્તમાન
 ઉચ્ચ કેટલા તાત્કાલિક નીચલી કેટલા - દોષ છતાં પણ તે
 ચિત્તમાં હોય છે. અને 'સ્વભાવ' ૬૬ બની મળેલા દોષથી
 પ્રસંગ આવતાં તરતજ ચોક્કસ નીચલી જમિયામાંથી પ્રગટી નીકળે છે.
 તેઓનું રહેણ ચિત્તની બંધ હોય છે; અને તેઓ એક મુખ્ય અવ-
 સ્થામાં પડી રહેના હોય છે. પણ નથી. તેઓ બંધ રહ્યા રહ્યા પણ
 તેમનું કાર્ય કરે છે. ચિત્તની જે જે રીતે સ્વભાવમાં
 પ્રગટ થાય છે, તેમને તે આપણે સારી રીતે સમજી અને અનુભવી
 શકીએ છીએ, અને તેમને તે સહેલાઈથી છોડી દેવાય છે; પણ સુદ્ધ
 સંસ્કારથી જે રીતે ચિત્તની બંધ બરાબર છે તેનો નિમદ્દ કર
 વાનું કામ થઈ શકે છે. આપણે એનો ઉપાય શોધી શકાયો જોઈએ.
 જ્યારે આપણે શુદ્ધ થઈએ છીએ ત્યારે આપણે બધું જાણી શકીએ
 જ્યારે જોઈએ રાગ એવું થઈ જાય છે. આપણે તેને જાણીએ છીએ, અનુ-
 બંધીએ છીએ, તેની પરિચાલના કરીએ છીએ, તેનો મરજી મુજબ
 ઉપયોગ કરીએ છીએ, તેની સાથે પુરુષ પણ કરીએ છીએ; પણ જ્યાં
 સુધી મનના હોય છે તે જ્યાં જ્યાં આપણે પ્રવેશ થયો ન હોય ત્યાં
 સુધી એ સંસ્કારનિર્મળ રીતે ઉપર પૂરેપૂરો વિજય મેળવવાની આશા
 રાખે છે. અમુક માનસ આવીને આપણને કહ્યા જોઈ શકાય છે, તે
 વખતે આપણા કેટલાક વિશેષ થતા હોય છે. આપણને સાથે છે.
 પડી જો તે માનસ શુદ્ધ બને છે એવા સંતો જોઈવાનું થઈ
 જાય છે. તે આપણે જોઈના પૂર્ણ આવેશમાં આવી જાય છે
 છીએ અને આપણને આત્મવિરહની થઈ જાય છે. જોઈશ્વર સાથે એ
 સમયે આપણે તદાકાર-જોઈશ્વર બની જાય છે છીએ. જ્યારે તે માનસ

હવા બોલ બોલવાની સરખામી કરી હતી ત્યારે આપણામાં ગુસ્સો આવ્યો
લાગ્યો એમ આપણને ધારણું હતું અર્થાત્ તે વખતે આપણે અને
કોઈ એ બેઉ જુદાં છે એવો આપણને અનુભવ થતો હતો; પણ ત્યારે
આપણે વચારે ગુસ્સો થયા ત્યારે આપણે એક રીતે ક્રોધરૂપજ બની ગયા.
આ પ્રકારની વૃત્તિને અર્થાત્ તન્મયતાને તેના મૂળમાંથીજ—તેની સૂક્ષ્મમાં
સૂક્ષ્મ અવસ્થામાંથી—ઉબેડી નાખવાની જરૂર છે. એ વૃત્તિ આપણા ઉપર
તેની અસર અજમાવવા મઠિ ને પહેલાંજ આપણે તેને દગારી રેવી
જોઈએ, જમનના ધણાખરા માણસોને તો આ વૃત્તિની સૂક્ષ્માવસ્થા અથવા
સુષુપ્તાવસ્થાની ખબર સુધ્ધાં દોતી નથી. એ સૂક્ષ્માવસ્થા એટલે શું ?
આપણા ક્ષાન્તતા ઉન્નયોદિના જાનને સીધે નીચલી ભૂમિકામાં જ્યાં
રહેલી આ વૃત્તિને જાણે ઉત્તમતા મળતા તેઓ ધીમે ધીમે ડોહાણું કરાડી
નકારે આજની તબક્કાં છે તેનું નામ સૂક્ષ્માવસ્થા છે. સરોવરને તળીએથી
ઉત્પન્ન થઈને પરપોટો ઉપર આવતો તબક્કાં છે ને વખતે આપણે તેને
જોઈ શકતા નથી, એટલુજ નહિ પણ તે સોંધી ઉપરની સપાટીથી જુદા
નહીક આપણો હોય ત્યાં પણ તે નજરે પડતો નથી, જ્યારે તે ઉપર
અગ્નિને ટેપા રે છે તથા ફૂડી જઈને નળાવમાં એક નાણું સરખું મેળું
ઉત્પન્ન કરે છે ત્યારજ ને આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે. જો આપણે એ
મેળાને તેની સૂક્ષ્માવસ્થામાંજ દગારી કરીએ તોજ તેનું નિવારણ થય
શકે. એ મેળું આપણી આગળ તથાજ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થાય તે
પહેલાં તેની સૂક્ષ્મ અવસ્થામાંજ એ હન્દિયર્ગતિનું જ્યાંસુધી ઇમન કર-
વામાં આવશે નહિ, ત્યાંસુધી તેને મૂર્ખ નિમદ નહિજ થાય. હન્દિય-
ર્ગતિને સૂક્ષ્મ કરવામાંજ તેને નિર્વાંગ કરવાનોજ પ્રયાસ કરવો જરૂરનો
છે. જ્યારે તેના સૂક્ષ્મ બાજ પછી રૂપ થઈ જશે ત્યારે જોમ જોઈક
રાજા જમીનમાં ચાંચા જતાં કદિ અનુરિત થતા નથી, તેવી રીતે આ
વૃત્તિઓ ફરીથી અનુરિત થવા પામશે નહિ.

તે પ્રતિશ્વસવદેયાઃ સૂક્ષ્માઃ ॥ ૧૦ ॥

સુતાર્થ:—એવાના સુદમ સંસ્કારોનો પ્રતિપ્રસવ કરીને એટલે તેનાથી ઉચ્ચ પ્રકારની જાણનાઓનો ચિન્તનો સ્વ કરીને નાચ કરવાનો છે.
 ત્રિવેચન:—જ્ઞાનદારા ચિત્તશક્તિઓ સમી ગયા પછી તેમાંનું ને કોઈ અવશિષ્ટ રહે છે, તેને સુદમ સંસ્કાર અથવા વાસના કહે છે. એનો નાચ કરવાનો ઉપાય શો ? પ્રથમ જ્ઞાતિઓનાં મોટાં મોટાંથી આરંભ કરવો અને પછી ક્રમે ક્રમે નાનાં નાનાં મોટાંને દાસ્યર મેતાં જવું. દાખલા તરીકે, આપણા મનમાં કોષનું એક જગવાન મોલું ઉત્પન્ન થયું. હવે તેનું નિવારણ સી રીતે થાય તેનો વિચાર કરીએ. એ મોલનું સમન કરવું હોય તો તેનાથી ઉચ્ચ પ્રકારનું પણ તેના જેટલું જ જગવાન બીજું મોલું ઉત્પન્ન કરવું જોઈએ. પ્રેમનું ઉદાહરણ સહજ છે. ધારે કે અમુક જો તેના ધણી સાથે ધણી ગુસ્સે થયેલી છે અને એવામાં તેનું નાનકડું જાગક તેની પાસે દોડવું આવે છે. તે જગ્યાને હાંમે ચુંબન દે છે. પ્રેમના આવેશમાં કોષ સમી જાય છે અને કોષના મોલને દેહાને વાસનાપ્રેમનું જગવાન મોલું અડું થઈ જાય છે. પ્રેમ એ કોષથી વિરદ છે. આ ઉદાહરણ ઉપરથી સમજાયે છે ને તરંગને આપણે દાખી દેવા દોષ તેનાથી વિરદ પ્રકારનો તરંગ ઉત્પન્ન કરવો. એજ પ્રમાણે જો આપણા સુદમ સ્વજાણની અંદર વિરદ પ્રકારના સુદમ તરંગો પેદા કર્યાં કરીએ, તો જ્ઞાનની જ્ઞમિક્કની નીચેની જ્ઞમિક્કમાં પેદા થના કોષ વચેરેના સુદમ તરંગોની ઉત્પત્તિ અટકી જશે. આપણે અગાઉ જોઈ ગયા છીએ કે સદગતવનની સરખાવ પ્રથમ તો વિચારજનિત કર્મો- માધીજ થઈ હતી, અને પછી ક્રમે ક્રમે તેઓ સુદમ અવસ્થામાં પરિવૃત્તિ પામતાં ગયાં તેથી કરીને જે ચિન્તની અદર શુભ જ્ઞાતિઓનાં મોલનું વાગવાર ઉત્પન્ન કરવામાં આવે તો તેઓ આપણા સુદમ સ્વજાણમાં ઉઠાં ઉઠાં ઉતરી જશે અને અમુક વિચારોના અરસાને ટપાવી દેશે.

ધ્યાનદેવાસ્તદ્વૃત્તયઃ ॥ ૧૧ ॥

સુતાર્થ:—ને કંઈકાની પતિએનો—સુદમ અવસ્થાઓના નાચ જ્ઞાન

વડે થઈ રહે છે.

વિવેચન:—તમામ મોટા મોટા ચિત્તરત્નના તરંગોને અદ્ભુત એક ઉપાય છે અને તે ખ્યાન છે. ખ્યાનદ્વારા મનની કૃતિઓનાં દર્શન તરફ લય પામી જાય છે. જ્યારે વિવેક, માત્ર અને એમ કરતાં એ વસ્તુનાં વસ્તુસ્પર્શી નમે ખ્યાનનો અભ્યાસ આત્મ રાખશે અને પછી વસ્તુ એ તમારી ન્યાયવિદ્યા સિધ્ધિ બની જશે, તે એટલે સુધી કે તમે ખ્યાન કરવાની ક્રમશઃ ન દેશ નોપણ અપોઆપજ તમારી એ રિતિ થવા લાગશે જ્યારે, ગમદેવાદિ નમામ ગનિઓનું સમન થઈ જશે.

હૃદયમૂલઃ કર્મશયો દષ્ટાદૃષ્ટજન્મવેદનીયઃ ॥ ૧૨ ॥

ન્યાય - આ જન્મનું નેમજ જન્મ-માન્તરમાં રૂપ આપણને જે કમાવ્યું હોય તેનાથી સમજાવવા જેવું નેમજ આપણને જે જન્મવશા અવિરોધિ કહેવાય છે.

વિવેચન — કર્મનો જન્મ એટલે મરણનો સમય આપણે જે પણ કાર્ય કરીએ તે નિવેશન મનમાં મરણવશા એક પ્રાર્થના જે ઉત્પન્ન થાય છે તે કાર્ય તે થઈ જવા પછી આપણે એમ માની જઈએ કે એ નવનું સમાજ થવા પછી આ નવનું ને સમી જાણે ને માત્ર તેનું વૃદ્ધિ તરફ જતી રહે છે પણ નવું અસ્તિત્વ થી નથી; કેમકે જન્મ આપણે જે કમાવ્યું પૂનઃ જન્મ થઈએ છીએ તરીકે સ્વપ્નાં રહેતા ને કર્મનો નિવેશન નામે થઈ જાય છે અને તરફ અદ્વિતિ પારખી રહે છે. આ ઉપરથી મનમન છે કે એ તરફ જન્મ જન્મ વૃદ્ધિ નિવેશન રહે છે તેમ ન જનનું દેવ તે સમાજ જે નેમજ કમ દેવ દેવ દેવ નહિ એટલું નહીં તો મનનું કે મને તેનું મને તે વિચાર, પછી તે મન દેવ કે અનુભવ દેવ, તેમજ તે જ ઉપરથી ઉપ પ્રદેશમાં સ્વપ્નાં રહેતા જાય છે અને ત્યાં પછી જે મન તેમજ અનુભવ મને પ્રાર્થના વિચારે વિવેક અદ્વિતિ જે કમાવ્યું અસ્તિત્વ પ્રદેશને જે પરીણને મન ઉત્પન્ન રહે છે.

આધાર કરનારાં પશુઓનું મનુષ્ય ભક્ષણ કરે છે. આ વ્યાપારને વૈ-
નિક ભાષામાં કહીએ તો આપણે સૂર્યમાંથી શક્તિનું શોષણ કરીને તે
આપણા સરીરની અંગ્રીભૂત બનાવી દહએ છીએ. જો આ સિદ્ધાંત સ-
દોષ તો પછી શક્તિનું શોષણ કરવાનું સાધન માત્ર એકલો આ-
રજ છે એમ માનવાની કશી જરૂર નથી. આપણે જે રીતે એ શક્તિ
શોષણ કરીએ છીએ, તેજ રીતે વનસ્પતિ શોષણ કરતી નથી. એ
ભુદીજ પદ્ધતિ છે. એજ પ્રમાણે પૃથ્વી પણ સૂર્યમાંથી ભુદીજ રી-
શક્તિ મેળવે છે. વર્ણ યોગીઓ તો એવા સાધારણ ઉપાયોને પ્રમ-
લીધા વિના જેટલું જોઈએ તેટલું મળ માત્ર સંકલ્પના બળથીજ મેળ-
વે છે.* જેમ કોળીઓ પોતાના સરીરમાંથી નાનણો બહાર કાઢી તે
બળનું ચુથીને તેની અંદર એવો તો ચુંચવણ જાય છે કે પછી જામન
બહાર નીકળી શકતો નથી તેવી રીતે આપણે પણ જ્ઞાનતત્ત્વોમાંથી જે
જળ પેદા કરી છે કે એ જ્ઞાનતત્ત્વોની મદદ લીધા વિના કાંઈ પણ
કાર્ય કરી શકતા નથી. યોગીઓ કહે છે કે આવી રીતે બધાંજ રહેવા
કશુંજ પ્રયોજન નથી.

એક ઉદાહરણ લીધાથી આ સિદ્ધાંત સારી રીતે સમજાઈ જશે
આપણે જગતમાં ચારે દિશાએ વિજ્ઞાનોએ પ્રવાહ મોકલી સજાએ છીએ
પણ તેમ કરવાને માટે આપણને તારની + મદદ લેવી પડે છે; પરંતુ
કુદરતમાં તો વચર તારે વિજ્ઞાનોએ મોટા મોટા પ્રવાહ રોજ વધાર
કરે છે. આપણે પણ તેમ સામાટે ન કરી શકીએ આપણે પણ ચારે
દિશાએ માનસિક વિષ્ણુનો પ્રવાહ મોકલી સજાએ તેમ છીએ. જેને

* યોગીઓ એકલા સૂર્યમાંથીજ નહિ પણ વનસ્પતિ, અગ્નિ, વાયુ અને
મનુષ્યના સરીરમાંથી પણ શક્તિ ખેંચી શકે છે

+ આ વ્યાખ્યાન અપાયું ત્યારે મરફોનીની વચર તારે સહેલો મોલ
વાળી શોષ પછ ન હતી. ડૉ. જમ્બીસ મોઝે એ શોષ પ્રથમ સને ૧૮૬૯
માં કરી પણ તે હિંદી દોષાથી તેમની શોષના પત્રો ધૂણવા વેજાનિકાએ
પ્રકટ ન કર્યા, અને એ શોષનો જલ શૂણપવાસીને અપાવ્યો. અનુવાદક

આપણે મન કરીએ તે પણ એક પ્રકારની વિગળાઈ છે. કારણ
 વિગળાની આશ તેને પણ એ ૧૦૮ ટોપ છે અને વિગળાની
 આમ કમ્પેન્સે એની અંદર પણ જોવામાં આવે છે. જાનતંત્રીની
 કેપાંતી અંદર વિગળાની મતિ આપણે અનુભવી રહીએ છીએ.
 આપણે એ જાનતંત્રીની આશ તે વિગળાને પ્રવાહ પ્રેરી રહીએ છીએ.
 પણ જાનતંત્રીનો ઉપયોગ ક્યાં વિના પણ રાજાએ આપણે તેમ ન કરી
 રહીએ ન થોમીએને પૂછ્યો તે તેઓ કહેશે કે આ કાર્ય પૂરેપૂર્ણ મંજૂર
 વિન છે અને તે કરવાની આપણામાં રહિત પણ કહેશે છે. તેઓ એથી
 પણ આમ વધીને કહે છે કે જો તમે એટલું કરી શકો, તો તમે આપણા
 જનનમાં મને ત્યાં તમારી રહિત પ્રેરીને તેની આશને કામ લઈ શકો.
 જેની રહિત પ્રાપ્ત ક્યાં પછી તમે જાનતંત્રીની મદદ લીધા વગર મર-
 કમાં આવે ત્યાં અરજા મને તેના સગીર ઉપર તમારી માનસિક વિગ-
 લાઈ જગ રાપરી કહેશે. માણસ અસંખ્ય પોતાના જાનતંત્રીદારા કાર્ય
 કરી શકે ત્યાં સુધી આપણે તેને જીવનો કહીએ છીએ, અને જ્યાં
 એ મંત્રને નાશ થઈ જાય છે ત્યાં તેનું મન પણ પામેલો માનીએ છીએ.
 પરંતુ જો માણસ સરીરની મદદ લઈને અને સરીરની મદદ લીધા વગર
 નેહ રીતે કાર્ય કરી શકે છે, તેના મંજૂરમાં તે જાનતંત્રી અને મરણ એ
 સંજોગોના કમ્પેન્સે અર્થ નથી જમતમાં કે વિન વિન પ્રકારનાં સરીરનાં
 છે તે બધા એ ન-માત્રાના જનેલા છે અને ફક્ત માત્ર નેમની જોડવણીમાં
 જ છે. કંઈ જો તમે તમારા સરીરના ઉપજા કરનાર તમેજ હો તો
 પછી એ ન-માત્રાને તમારી મજબૂતાં આવે તે રીતે જાણી શકો છો.
 કારણ કે તમારા સરીરને તમે પોને નહિ તો બીજા કોણે જનારું /
 પોણું જાણી શકે છે ? જો બીજા માણસ ન-માત્રાની ખાઈ લે તો તમે
 માંજો જમત જીવતા ન રહે. વાંક એ જાનતંત્રીમાંથી રૂષિઝ ગણુ પેદા
 કરે છે ! એ રહને તમેજ પેદા કરે છે અને તમેજ તેને નાટીએ નાટીએ,
 શિશુએ શિશુએ વહેવાની રહા છે. તમારા જાનતંત્રીઓને અને મનિ-

રણા થાય છે; ત્યાંથી આ જગતના જ વિચારો અને જગતના જ
 યોગો અસંસ્કૃતિ રહેલી છે, ત્યાંથી સત્યજ્ઞાન હરવામાં પેસી શકતું જ
 નથી. એવો કોઈ પણ મહાપુરુષ અંતઃકુબુધીમાં પદા થયો નથી.
 એણે હિંમત અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવામાં ઈન્દ્રિયમુખનો ત્યાગ
 કર્યો હોય; મનુષ્યને એક સંસ્કૃતિ એક બાલુએ ધસડે છે ત્યારે બીજી
 બાલુ તરફ ધસડે છે. આથી કરીને સ્થાયી મુખનો તેને સંભવજ નથી.
 હેયં દુઃસ્વમનાગતમ્ ॥ ૧૬ ॥

સુતાર્થ:—જે દુઃખ દશ આત્મું નથી પણ દહે પછી આપનાર
 તેનો પ્રથમથીજ પ્રતિકાર કરવો જોઈ છે.

વિવેચન:—આપણાં કામેનાં અમુક ભાગ તો આપણે ભોગવી
 શક્યા છીએ. અમુક ભાગ આપણે અત્યારે ભોગવીએ છીએ અને બાકીનો
 ભાગ ભવિષ્યમાં તેનું ફળ આપવામાટે તૈયાર થઈ રહ્યો છે. આપણે
 જે ભોગવી ગયા તેનો દિશાજ્ઞ તો ચોક્કસ થઈ ગયો છે. આપણે અત્યારે
 જે ભોગવી રહ્યા છીએ તે પણ ભોગવી લેવાંજ પડશે. એ તો ભોગવી
 શક્યજેટલું દીધા. માત્ર જે કામો ભવિષ્યમાં ફળ આપનારાં છે તેમનો
 આપણે જાણ કરી શકીએ; તેમનોજ નાશ થઈ શકે. આથી કરીને
 જે કામો ફળ ઉત્પન્ન ન કરે તે પહેલાં તેમની ફળ ઉત્પન્ન કરવાની
 કક્ષિતો નાશ થઈ જાય, તેમ કરવા પાછગ આપણે આપણી તમામ
 કક્ષિતો ઉપયોગ કરવાની જાણ છે. પતંજલિએ પૂર્વના એક સૂત્રમાં
 કહ્યું છે કે વિવેક પ્રમાણના તરંગોની ઉત્પત્તિ કરવાથી સંસ્કારના બીજનો
 નાશ થઈ શકે છે, એમ કહેવાનું આજ તાત્પર્ય છે.

દ્રષ્ટદ્યયોઃ સંયોગો હેયહેતુઃ ॥ ૧૭ ॥

સુતાર્થ:—જે દેહ છે અર્થાત્ જે દુઃખનો ત્યાગ કરવો છે, તેનું
 કારણ દશ અને દશનો સંયોગ છે.

વિવેચન:—દશ એટલે મનુષ્યનો આત્મા અથવા પુરુષ; અને
 દશ એટલે મનથી માંડીને સ્થૂળ પદાર્થો સુધીની સમગ્ર પ્રકૃતિ એ
 વિ ૧૩

હન્દે કહ્યું, "હું અહીં જાઉં છું ત્યાં પછી પુખ્ત છું. મારે તમારા સ્વર્ગની પરવા નથી. મારી પાસે મારી જાંઘ અને મારાં જઘ્યાં છે. ત્યાંથી અને તમારા સ્વર્ગની જગએ દરબાર નથી." જિયારો દેવતાઓ તો આ જવાબ સાંભળીને ચક્રિત થઈ ગયા. શું કરવું તેની તેમને સમજ ન પડી. ઘોઘ દિવસ પછી તેમણે પોતાના મનમાં એક પ્રકારનો સંકલ્પ કર્યો. તેમણે હાનામાના આવીને તેના એક જઘ્યાને મારી નાખ્યું. એમ એક પછી એક કરીને તેમણે તેનાં બધાં જઘ્યાંને મારી નાખ્યાં. ત્યાર પછી તેમણે પેલી બુંદછુને પણ મારી નાખી. આ પ્રમાણે પોતાના સમગ્ર કુટુંબનો નાશ થયેલો. એક જિયારો હન્દ આર્તપણે વિશ્વાસ કરવા લાગ્યો. પછી દેવતાઓએ હન્દના પોતાના બુંદના દેહને ચીરી નાખ્યો. જ્યારે તે બુંદના શરીરમાંથી બહાર નીકળ્યો અને પોતાને ડેવું બરાંબર સ્વપ્ન જાણ્યું હતું તેની જ્યારે તેને ખબર પડી, ત્યારે તે પોતે પણ દસી પડ્યો. તેને થયું કે હું હન્દ, દેવોનો શિરોમણિ, છતાં મને એવોજ ભગ થઈ ગયો કે હું જાંઘ છું અને બુંદની જિંદગી એક બરેબરી જિંદગી છે. બરે! એટલુંજ નહિ પણ હું એમ થઈશો કે જાણું વિશ્વ જૂરનું સ્વરૂપ પારખી શકે તો ડેવું સાથે! વાહ! અહીં કેવી મજા છે! આવીજ રીતે પુણ્ય પણ પ્રજ્ઞા સાથે એકમેક ઘસ જતાં પોતાના શુદ્ધ અને અનન સ્વરૂપને ખૂલી જાય છે. આ પુણ્ય અસ્તિત્વમાં છે એમ જાણી શકાય નહિ. કારણ કે તે પોતેજ અસ્તિત્વમાં છે. તેને શાવસંપન્ન કહેવાય નહિ. કારણ કે તે શાવરૂપમાં છે. તેને પ્રેમસંપન્ન પણ કહેવાય નહિ કારણ કે તે પોતેજ પ્રેમસ્વરૂપ છે. આત્માને અસ્તિત્વમાં, શાવમાં અને પ્રેમસંપન્ન કહેવાં એ મૂળ જૂલ છે. પ્રેમ, જ્ઞાન અને અસ્તિત્વ એ પુણ્યના શુદ્ધ ત્રણ એ તેના સ્વરૂપ છે. જ્યારે એ તત્ત્વોનો પ્રકાશ કાઢી વસ્તુ ઉપર પડે છે ત્યારે એ તત્ત્વો એ વસ્તુના શુદ્ધ તરીકે કહેવાય છે. પણ પુણ્યના ગુણ તો તે ત્રણજ. તેઓ તો આ મહાન પુણ્ય જેને જન્મ નથી, મરણ નથી, એ પોતાનાજ

આશીને આખરે સ્વૂગ પદાર્થો-જનનરૂપે પરિણામ પામે છે. સાંખ્યમત પ્રમાણે પુરુષ પ્રકૃતિથી પર છે. તે લેણમાત્ર પણ નહ કે ભૌતિક પદાર્થ નથી. જુદા, મન, તન્માત્રા અને સ્વૂગ પદાર્થો એમાંના કોઈનું પણ તેની અથિ માખ્ય નથી. એ તો સર્વ પ્રકારે મર્વથી મિત છે. એનાં સમુદ્ધ પદ્ધ મૌર્યો જુદાજ પ્રકારનાં છે આ ઉપરથી સાંખ્યમતવાળા એવે મિદાંત અપિત કરે છે કે પુરુષ જત્યુદિત-અગર અમર-હે; હાંબુ કે ને કોઈ પણ પદાર્થના મિત્રબુથી જ-એ નથી. જે મિત્રબુથી ઉપવન રહે, નહા, નમે કોઈ વિરમ નાસ મજુ થઈ શકતો નથી. એ પુરુષ અમર એ મના એ ના અર્થાનુત છે

૧. જે સંસ્થા વિચારે છે તે સંસ્થા આપણે સમજી
 નથી. ૨. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૩. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૪. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૫. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૬. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૭. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૮. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૯. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા
 ૧૦. જે સંસ્થા આપણે સમજી નથી તે સંસ્થા

છે. તે ભુદ્ધિની મારફતે સાન્ત (અંતઃકાળ) જ્ઞાનરૂપે પ્રગટિત થયે છે અને તેજ કારણથી તે જદ્દ થએલો પ્રતીત થાય છે.

તદર્થ એવ દ્વયસ્યાત્મા ॥ ૨૧ ॥

સુતાર્થ:—ચિન્મય પુરુષના પ્રયોગન (ભોગ અને મુક્તિને માટે) દ્વય-પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ છે.

વિવેચન:—પ્રકૃતિમાં પોતામાં કશું ચૈતન્ય નથી. જ્ઞાતિથી પુરુષ તેની સાથે ઉભેલો હોય છે ત્યાંથીજ તે ચૈતન્યમુક્ત દેખાય છે. જેમ મંદ્રનો પ્રકાશ તેનો પોતાનો નથી પણ સૂર્યનોજ પ્રકાશ તેની મારફતે પ્રતિબિંબિત થાય છે; તેવી રીતે પ્રકૃતિનું ચૈતન્ય પણ આત્મામાંથીજ આવેલું છે. યોગીઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે આપું જન્મત પ્રકૃતિનીજ રચના છે; પરંતુ પુરુષને મુક્ત કરવા સિવાય પ્રકૃતિનો બીજો કોઈ હેતુ રહેલો નથી.

કુતાર્થ પ્રતિ નષ્ટમપ્યનષ્ટં તદન્યસાધારણચાત્ ॥ ૨૨ ॥

સુતાર્થ:—કુતાર્થ (મુક્ત) પુરુષને માટે તે નષ્ટ થયા છતાં અને સર્વ પુરુષોને માટે તેનો નાશ થયો નથી; કારણ કે તેમને માટે તે એ સાધારણ છે.

વિવેચન.—પુરુષને એવું દર્શાવી આપવું કે તે પ્રકૃતિથી અલગ અને સ્વતંત્ર છે; એ એકજ પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ છે. અને જ્યારે પુરુષ એ એક સ્વરૂપ રીતે સમગ્ર જાય છે ત્યારે પછી તેના ઉપર પ્રકૃતિનું આકર્ષણ રહેતું નથી, પ્રકૃતિ તેને સમચાલી શકતી નથી; પરંતુ એવા મુક્ત પુરુષને માટે જ એ પ્રમાણે પ્રકૃતિ ઉડી જાય છે, અને બીજા જે કોઈએ પુરુષ જ્ઞાન વચરના હોય તેમને માટે તો પ્રકૃતિ પોતાનું કાર્ય કર્યાજ કરવાની

સ્વસ્થામિશકત્યોઃ સ્વરૂપો લઘ્વિદેહુઃ સંયોગઃ ॥ ૨૩ ॥

સુતાર્થ.—દ્વય (પ્રકૃતિ) અને તેનો સ્વામી (પુરુષ) એ બેઉની અભિઓની ઉપલબ્ધિનો હેતુ સંયોગ છે.

[illegible]

चिंकेकम्पातिर्गविष्ट्वा हानोपायः ॥ २६ ॥

अन्वयः — भवत्यत्र तस्य विषयानुमानस्य च विवक्षितम् ।

પોતેજ સુખસ્વરૂપ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છીએ અને જનનના સર્વ પદાર્થ આપણા જ્ઞાનના પ્રકાશવડેજ પ્રકાશિત થાય છે. આ રિચિતિએ પહોંચી પછી યોગી એવો સ્થિર અને શાંત બની જાય છે કે તેને કોઈ પણ દુઃખનો સ્પર્શ થઈ શકે નથી. તે કંઈ પણ અજ્ઞાનના મોહમાં ફસાયે નથી. દુઃખ તેને વિચલિત કરી શકતું નથી. તે સારી રીતે જાણી લે છે કે હું નિત્યાનંદ સ્વરૂપ છું, નિત્યપૂર્ણ સ્વરૂપ છું અને સર્વ શક્તિમાન છું.

યોગાદ્યાનુષ્ઠાનાદવિશુદ્ધિશ્ચે જ્ઞાનદીપ્તિરાવિવેકલ્ખ્યાતે ॥

સૂત્રાર્થ:—યોગનાં અંગોનું અનુષ્ઠાન કરતાં કરતાં ત્યારે અર્ધવ્રતતાનો નાશ થઈ જાય છે. ત્યારેજ વિવેકબ્યાનિસુધીના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિવેચન.—હવે ખરેખરા સાધનને વિષય આપણે હાથમાં લઈએ છીએ. અત્યારે જે તમને કહેવામાં આવે છે તે વિષય બીજા જગ્યાને મુક્તાવશે ધણેજ હિંચા પ્રકારનો છે. એ અત્યંત મદન વિષય છે; પણ એજ આપણો આદર્શ છે. આપણું સર્વનું એક માત્ર લક્ષ્ય તેજ છે તે જોઈએ. એ પ્રાપ્ત્યને સિદ્ધ કરવામાટે શરીર અને મન એક પૂરેપૂર્ણ હાથમાં આવી જતાં જોઈએ, ત્યારેજ એ લક્ષ્યનો નિરંતર અપરોક્ષ અર્થ જાત થઈ શકે. આપણો આદર્શ અને આપણું લક્ષ્ય શું છે તે આપણે સારી રીતે સમજી મળ્યા છીએ. હવે તો તેને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનનીજ આવશ્યકતા છે.

**યમનિયમાસનપ્રાણાયામપ્રત્યાહારધારણાધ્યાનસમાધયો
ષ્ટાવસ્થાનિ ॥ ૨૯ ॥**

સૂત્રાર્થ:—યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર, ધારણ, જ્ઞાન અને સમાધિ એ યોગનાં આઠ અંગ છે.

અદિસાસત્પાસ્તેયબ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહા યમાઃ ॥ ૩૦ ॥

સૂત્રાર્થ:—અદિસા, સત્, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્યા અને અપરિગ્રહ એ

પાંચ વધ છે. વિવેચન:—જેને પૂજું મેળાખ્યાસ કરવો દેવ તેણે પોતે પુજ્ય અથવા સી છે, એવું સ્પષ્ટાભિમાન કે મનમાંથી ઊભી નાખવું જોઈએ. આત્માને કાઈ પણ પ્રમાણુ વિન્દા ઉત્તર નહિ; તે પછી એવું એક અભિમાન પાંચમું કરીને; આ માટે તેણે પિતાની જાનને અપવિત્ર કરી જોઈએ કે આવી ભાવનાઓનો સામારે એક સામયે પરિત્યાગ કરવો જોઈએ તેવું કારણ તમને અવગત હોય, સમાજમાં જશે, મોરી કરેથી એ જેવું પાપ છે તેવું જ જીભજો પાસેથી ઘન મદ્ય કરવું એ પણ પાપ છે. જેઓ જીભ પાસેથી ઘન મદ્ય કરે છે તેમના મન ઉપર ઘન અપનારના મનની અસર થાય છે, અને તેથી કરીને ઘન સેનારનું અપવિત્ર થાય છે. વળી જીભની પાસેથી ઘન સેવાથી સ્વતંત્રતા પણ ગુમાવવી પડે છે. ઘન સેનાર એક અર્થમાં ઘાતાનો મુશ્કમ જેવો થઈ જાય છે, માટે ઘન સેવું એ યોગ્ય નથી.

एते जातिदेशकालसमयानवच्छिन्नाः सार्वभौमामहाव्रतम् ॥

સુત્રાર્થ:—આ વખતેનો જાતિ, દેશ, કાલ અને સમયના કારણથી બંને ન થવા દેતાં સર્વ અવસ્થામાં પાલન કરવા યોગ્ય દોષાથી તે મહાવ્રત કહેવાય છે.

વિવેચન:—આ બધાં સાધન જેવાં કે અદિશ્તા, સત્ય, અસ્તેષ, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ એ દરેક સી, પુરૂષ અને બ્રાહ્મણે માટે જાતિ, દેશ અને અવસ્થાનો વિચાર કર્યા વગર સર્વદા પાલન કરવા યોગ્ય છે; અને તેથીજ તે “મહાવ્રત” એવા નામથી ઓળખાય છે.

शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः ॥३२॥

સુત્રાર્થ:—બ્રાહ્મ અને અતઃશૌચ (શારીરિક અને માનસિક પવિત્રતા), સંતોષ, તપશ્ચર્યા, સ્વાધ્યાય (મનઃશાન્તિ અથવા અધ્યાત્મશાન્તિ મનન) અને શ્વરોપાસના, એ પાંચ નિયમ છે.

વિવેચન:—બ્રાહ્મશૌચ એટલે શરીરની શુદ્ધિ. જેવું શરીર અપ-

વિષ છે તે માખન દળ રોગી થઇ શકે નહિ, પણ બાલશુદ્ધિની આંતરશુદ્ધિની પણ તેટલીજ જરૂર છે. પૂર્વે જે જે કષ્ટરોગ હરવામાં આપ્યું છે તેમના પાલનથી આંતરશુદ્ધિ થઇ શકે છે. ખર્ચ જે બાલશુદ્ધિ કરતાં અતરંગી શુદ્ધિ વધારે ઉપકારક છે તેજ જરૂરના છે. અને અતરંગી શુદ્ધિ વિના એકાંતી બાલશુદ્ધિજી રજ મળતુ નથી.

વિતર્કવાધને પ્રતિપક્ષમાવનમ્ ॥ ૩૨ ॥

સૂત્રાર્થ—રોગમાં વિધ્ન કરે એવા વિતર્ક મનમાં આવે તેો વિરુદ્ધ પ્રકારની ભાવનાવડે તેનો નાશ કરવો.

વિવેચન—ઉપર જે ૧૫ નિયમ જતાવવામાં આવે તેનું સાધન કરવાનો ઉપાય એ છે કે, ત્યારે જ્યારે એમાં વિધ્ન નારા વિચારો આવે ત્યારે ત્યારે તેથી હિમ્મત પ્રકરના વિચાર દાખલા તરીકે મનમાં ચોરી કરવાનો વિચાર આવે તેો અચોર્યના વિચારથી તેનો નાશ કરવો. દાન દેવાની ઇચ્છા સાથે અપરિમદના નિમષથી તેનો બાધ કરવો.

**વિતર્કા હિંસાદયઃ કૃત્તકારિતાન્મુમોદિતા લોભક્રોધ-
મોહપૂર્વિકા મૃદુમષ્યાઽધિમાત્રા દુઃસાક્ષાન્નાનંતફલા
ઈતિ પ્રતિપક્ષમાવનમ્ ॥ ૩૪ ॥**

સૂત્રાર્થ—જ્યાં સૂત્રમાં જે વિરુદ્ધ પ્રકારની ભાવના કરવાનો રસ અપાયો છે તેનું વિધાન નીચે પ્રમાણે છે—

વિતર્ક એટલે ચોક્કસમાં વિધ્ન નાખનારી હિંસા વગેરેની ભાવના લોભ, ક્રોધ અથવા મોહને લીધે કરી હોય, બીજા પાસે કરાવી અથવા બીજા કરતા હોય તેમાં અનુભવેલ આપ્તિ હોય તે; અદ્ય, અ અથવા અધિક પ્રમાણમાં હોય તેપણુ તે પોતમાર્ગમાં અંતરાય નારે હોઈને, તે અંત વગરના અચાન તથા ક્ષેત્રરૂપી રૂઝાનેજ ઉતર

સત્યપ્રતિષ્ઠાયાં ક્રિયાફલાશ્રયત્વમ્ ॥ ૩૬ ॥

સુત્રાર્થ:—સત્યની દૃઢતા યવાથી યોગીને પોતાને માટે અથવા બીજાને માટે ક્રિયાવિનાશ કે જા પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

વિવેચન:—જ્યારે સત્યની શક્તિ તમારા અંતઃકરણમાં સારી રીતે દૃઢ થઈ જાય, ત્યારે સ્વપ્ને પણ તમારા મુખમાંથી અસત્ય વચન નીકળે, ત્યારે મન વાણી અને કર્મથી તમે લેશમાત્ર પણ મિથ્યા ભાવનું ન કરો; ત્યારે તમારા મુખમાંથી જે કંઈ વચન નીકળે તે સિદ્ધ થવા વિનંત નહિ રહે. તમે કહેને કહેશો કે, “તમારું કલ્યાણ થાયો” તે તેજ પળે તેનું કલ્યાણ થઈ જશે. કંઈ માદા માણસને તમે કહેશો કે, “તું સાચો થઈ જા” તે તેજ પળે તે રોમમુક્ત થઈ જશે.

અસ્તેયપ્રતિષ્ઠાયાં સર્વરત્નોપસ્યાનમ્ ॥ ૩૭ ॥

સુત્રાર્થ:—અસ્તેયગતિ દૃઢ થવાથી યોગીની આગળ સર્વ પ્રકારનાં રત્નો આવી પડે છે.

વિવેચન:—તમે પ્રકૃતિને જેમ જેમ ઓડતા જશો તેમ તેમ તે તમારી પાછળ દોડતી આવશે: અને તમે તેના તરફ લેશમાત્ર પણ ધ્યાન નહિ આપો તો તે તમારી દાસી બનીને ઉભી રહેશે.

મદ્ધચર્યપ્રતિષ્ઠાયાં વીર્યલાભઃ ॥ ૩૮ ॥

સુત્રાર્થ:—મદ્ધચર્યની દૃઢતા યવાથી વીર્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિવેચન:—મદ્ધચર્યવાન વ્યક્તિના મગજમાં ધણીજ ભગવાન જાન્યો સંચય થાય છે અને તેની ઈચ્છાશક્તિ પણ અસાધારણ રીતે જગત બની જાય છે. અમરચર્ય વગર માનસિક અને આધ્યાત્મિક મજા બેઠવુંજ નથી જે જે પુરૂષો અસાધારણ બુદ્ધિશક્તિસંપન્ન થઈ શકે તે બધાએ અમરચર્યનું પાલન કરવુંજ દોવું જોઈએ. અમરચર્યનું પાલન કરનાર ખીજા માણસો ઉપર આશ્ચર્યકારક પ્રભાવ પાડી શકે છે. અવસમાજના નેતાઓ અથવા અધ્યક્ષશ્રીઓના દળ તેમની શક્તિ

મૂળ એમાંજ રહેલું હતું, માટે થોડીએ તો બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરતુંજ નોંધ્યું.

અપરિગ્રહપ્રતિષ્ઠાયાં જન્મકષયન્તાસંયોધઃ ॥ ૩૯ ॥

મુદ્ધાર્થઃ—અપરિગ્રહની દૃઢતા યથાર્થી થોડીને પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન થાય છે.

વિવેચનઃ—ત્યારે થોડી બીજની પાસેથી કાંઈ પણ લેતુંજ નહિ એવા મુકેદપનું પાલન કરે છે, ત્યારે તેનું મન બીજબીની અસરમાંથી મુક્ત થઈ સ્વતંત્ર તથા શુદ્ધ બને છે, કારણ કે ઘન પ્રદણ કરવાની સાથે ઘન આપનારનાં પાપ તેમજ અવગુણની અસરોનો પણ આપો આપજ સ્વીકાર થઈ જાય છે અને મન ઉપર તેનાં એક પછી એક એવી અનેક અવરણ જામતાં ચાલી મન તેની અંદર રૂંધાઈ જાય છે. પરિગ્રહનો ત્યાગ કરવાથી એ પ્રમાણે થતું અટકે છે અને મન નિર્મળ થઈ જાય છે, આથી જે જે સાજ થાય છે તેમાં પૂર્વજન્મનું અવરણ એ મુખ્ય છે. તેમ યથાર્થી થોડી પોતાના લક્ષ્યમાં દૃઢ થાય છે; કારણ કે પોતે આ દુનિયામાં અનેકવાર આવ્યો અને અનેકવાર ગયો તે વાત તે સારી રીતે સમજી રહ્યો છે, અને તેથી તે દૃઢ મુકેદપ કરે છે કે હવે એ બ્રહ્મકળા અમણમાં ફરી મારે આવવું નહીં અને પ્રવૃત્તિનો દાન ખતમ નથી.

શૌચપ્રતિષ્ઠાયાં સ્વાક્ષરગુપ્તા પરિરસસર્ગઃ ॥ ૪૦ ॥

મુદ્ધાર્થઃ—ત્યારે બાહ્ય અને અંતઃકરણ બેઉ પ્રકારના શૌચ દૃઢ થઈ જાય છે, ત્યારે થોડીને થોડાંજ સર્ગો ઉપર એક પ્રકારની યજ્ઞ ઉપજ થાય છે અને બીજબીના મમગની પણ હિંમત થતી નથી.

વિવેચન.—ત્યારે પદ્માન્તી તેમજ અનન્તી પારિત્યજના નીચે સિદ્ધ થઈ જાય છે ત્યારે સર્ગો ઉપર અમાવેશ થઈ જાતાં જ સર્ગોને કેવી રીતે મુંદર જતાવડ સાથે રાખવું એ બધા વિચારો આજીત થાય છે. વિદ્યો અહેમે સોફો થઈ જઈને હોંઘા દોષ તેજમાં જે કાંઈ જાત ન હોય તે તેને હૃદય અહેમે થોડીને મન પરગુપ્ત થઈ જાય અને

હાપન પંચ દશોજ નથી તેમણે જેનું મોટું તમારું શા માટે કર્યું
 નોંધ્યું. એ તેટલું ભયંકર છે કે નોં તમારું મોટું દિવસ જેનું થાય
 તે એવે મેંએ મદાર નીકળતાજ નહિ તમારું મનનો આધિ-મીન-
 આમાં ફેલાવ્યોનો તમને અધિકારજ શો છે કે તમારું મન-એકવારે મ-
 જુમાં આવી જશે એટલે કારે તે આપોઆપ પછી થઈ જશે. અને
 તેમે એ સરીરવંતના શાસત્વમાંથી મુક્ત જતી જશે. એ દેહજ તમારો
 શાસ જતી થશે. એ તમને પેતાની મરણમાં આવે ત્યાં પસારી જઈ
 શકે. નહિ, પાંચુ ડાકો એ તમને મુક્તિઆર્થ તારૂ જગ્યામાં મદદ આપશે.

સંવોપાદનુષ્ઠમઃ સુસલામઃ ॥ ૪૨ ॥

સુતાર્થઃ—સંવોપવડે અતિઉત્તમ સુખનો સાધ થાય છે.

કાચેન્દ્રિયસિદ્ધિરશુદ્ધિશ્યાવપસઃ ॥ ૪૩ ॥

સુતાર્થઃ—તપવડે અશુદ્ધિનો હાથ થવાથી સરીર તમા ઇન્દ્રિયોની
 શક્તિ જામત થાય છે.

વિવેચનઃ—તપવચનને પરિણામે દુરદર્શન, દુરમવજુ સત્યાદિ યક્તિ-
 એનો વિગ્રહ થાય છે.

સ્વાધ્યાયાદિદેવતાસંપ્રયોગઃ ॥ ૪૪ ॥

સુતાર્થઃ—સ્વાધ્યાયવડે ૪૪ દેવતાનો સાક્ષાત્કાર થાય છે.

વિવેચનઃ—જેનું દર્શન કરવાની કળા દોષ તે દેવતા નેટલે
 હંમી કોટીનો દોષ તે પ્રમાણમાં સ્વાધ્યાયની સાધના પણ વધારે
 કરવી નોંધ્યે.

સમાધિસિદ્ધિરિષ્યપ્રણિધાનાત્ ॥ ૪૫ ॥

સુતાર્થઃ—ઈશ્વરપ્રણિધાનથી : ઈશ્વરને સર્વસ્વ અર્પણ કરવાથી
 સમાધિની શિદ્ધિ થાય છે.

વિવેચનઃ—સર્વ ક્ષમ અને તેના દગ ઈશ્વરને અર્પણ કરવાથી-
 એવા ઈશ્વર ઉપરજ નવુ કોટી દેવાથી સર્વજ્ઞ સમાધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

भेद्य आरभेभ्यः स्वनंत आभासनु' ध्यान द्वारा तोपञ्च आक्षे

वतो इन्द्राग्निभिषावः ॥ ४८ ॥

સુતે(૫):—આ પ્રમાણે આસનની સિદ્ધિ થયા પછી ૬૬૦ ગ્રામ
કરી સનાં તથા છે

વિવેચન:—૬૦૬ એટલે શુભ અને અશુભ, શીત અને ઉષ્ણ, પ્રકાશ અને અંધકાર, સુખ અને દુઃખ વત્તાદિ એકબીજાથી વિપરીત સ્વભાવ-વાળા પદાર્થોનાં જોડાં. ક્યમન સિદ્ધ થયા પછી એ ૬૬ ચોખ્ખીને ચક્રિત કરી લક્ષ્યે નરે.

वास्मिन् सति स्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदः प्राणायामः ॥४९॥

सुप्रार्थ — अमनोः कथं कथं पक्षी आसन्नमनी गतिने विच्छेद-
कथं हरेवे तेन नाम आच्छादित

વિવેચન — આનંદના જગ થયા પછી તે મધ્યમનો અનિતો ભમ
કદને તેને નમ્ર કંઠના માર કાઢ્ય પગનામ આપે છે. એટલે હવે
આપણે પ્રાણાનામો વિના વિરતન પડે કે પ્રાણાનામ એટલે સુતી-
શમાં રહેલા જવા સુખિતા નવમ રંગ કે 'પ્રણ' શબ્દનો. અર્થ
"પ્રા" કંઠમાં આપેલ નામ, નામ પછી પ્રણ એટલે ગમનમાં
આપી નદીના નામ કીર્તિને. નમ્રને તે કદાચ નહીં આવના
રહેલ કે આનંદના માની સુખ્ય કેવડપગ કલેસની સતિદર એવમ.
આપે તે પ્રાણનામ કીર્તિના નામના કીર્તિ આપે છે એને તેનોજ
આપણે વિવેચન કરવાના નહીં. આનંદના કદમાં કાચવા દોળ ના
પ્રથમ આપણે આનંદનામ નામના નમ્ર નામના નામના પ્રાણના
જગ કંઠના નામના નામના નામના કીર્તિ

बाधाभ्यंतर्गतं मनुजैर्देयकालमव्याप्तिः पण्डितो दीर्घयुष्मः॥

$$\begin{aligned} 2q_1q_2b_1^2 &= (x_1 + y_1)^2 - (x_1 - y_1)^2 = 4x_1y_1 = 4q_1q_2 \\ q_1^2 - q_2^2 &= (x_1 + y_1)(x_1 - y_1) = (x_1 + y_1)(x_1 - y_1) = x_1^2 - y_1^2 = q_1^2 - q_2^2 \end{aligned}$$

સુતાર્થઃ—અવગણ્ય ખાલી જોવાથી વિવેચનાં વિશાળતાં કરવાની
સમર્થતા અતિ થાય છે.

સ્વવિવેચનાત્રયપોતે વિવેચ્ય સ્વરૂપાનુકાર દર્શનદ્વિયાનાં
મિત્યાદારાઃ ॥ ૫૪ ॥

સુતાર્થઃ—અનિવરણમય પાનપોતાના વિવેચનો પરિપાક કરીને
મિતિના સ્વરૂપનું અનુમાન કરે તે સિદ્ધિને, અનિવેચનો પ્રત્યાક્ષ કરે છે.
વિવેચના—અનિવેચનોનેની સુદૃઢ સુદૃઢ અવશ્યજોગ છે. હાખતા
સદૃઢ કું જો પુખ્ત જોડ પુ. દરે ખડી જોતા પુખ્તની અનુભવતા
પોતે ખાસ પદાર્થ છે નહિ એ અનુભવે તેવો ખનખાન કરેલી
છે. ખદારને ખાસ પદાર્થ ખનખા કરેલી તે અનુભવે ખાસ અનુભવ કરી
દે છે; એટલે કે વાસ્તવિક રીતે એ અનુભવે પુખ્તની નથી પણ ચિત્તની
અવસ્થાન થાય છે. અનિવેચના સમર્થમાને જો પદાર્થ આવે છે તેની
સાથે અનિવેચના ચિત્ત—ન-અવ અવ અવ ન અવને તે પદાર્થને અધાર
ધારણ કરી છે છે. જો તમે તમારા અવને આ વિવેચ સ્વરૂપે ધારણ
કરું અધારથી કોઈ તે નમે તેને જાન સિદ્ધિમાં સાચી કરી આ
સિદ્ધિને પ્રત્યાક્ષ કરે છે.

તદ્વઃ વરયા ચ દયતેન્દ્રિયાણામ્ ॥ ૫૫ ॥

સુતાર્થઃ—પ્રત્યાક્ષ સિદ્ધ કરવાથી અનિવેચના સંપૂર્ણ વચ થાય છે.

વિવેચનઃ—આવે પોતી અનિવેચને ખાસ સ્વરૂપે ધારણ કરવી
અધારથીને ચિત્તને અનુસરતા એક જ સ્વરૂપે તેને જોઈ સમજામાં
સંપૂર્ણ વિશ્વ મેજવે છે, ત્યારે અનિવેચના સંપૂર્ણ હાલમાં આવી અનુભવ
છે. આ પ્રમાણે અનિવેચના વચ એટલે પછી સંગીરણ તમામ સ્નાયુઓ
અને નાડીઓ પોતીને વચ થઈ રહે છે એ અનિવેચનાને પ્રમાણ છે.
(૧) આનેન્દ્રિય (૨) હર્ષેન્દ્રિય હર્ષેન્દ્રિયઃ પાનાને વચ થઈ અવ એટલે
તમામ શરીર અને વિશ્વને પોતીને વચ થઈ અવ છે. અર્થાત્ આખું

૨મું જોયું અંતઃપાત્ર સ્થાપન) ગણાય છે.

વિવેચન:—ઉપર જણાવેલા કારણથી નિર્માણ સમાપિતી સરખા-
મણીમાં પારણા, પદ્માન અને સમાપિ પણ બહિરંગન કહેવાય. એ સંયમ
એ કાંઈ વારતાવક ઉંચામાં હવે પ્રકારની સમાપિ નથી. એ પણ એક
પ્રકારની નીચલી જ જુગિશ છે. એ જુગિશમાં પણ દમ જગત જેવું
ને તેવું જ રહે છે, અને મરં પ્રકારની બિદિઓ એ જગતમાં જ
આવી રહેલી છે.

ધ્યુન્યાનનિરોધમંસ્કારયોરપિભવપ્રાદુર્ભાવો નિરોધ- ધનચિત્તાન્વયો નિરોધપરિણામઃ ॥ ૯ ॥

મુવાર્થ —અર્થાત્ ધ્યુન્યાન મંસ્કાર અને નિરોધમંસ્કારનો તિરો-
ધાવ અને પ્રાદુર્ભાવ અમલ નથી. ઉદ્યો દા.ય ને તારે નિરોધની કણ
અવસ્થા ત્રાણા ચિત્તનું નિર્મલ નિરોધપ પચિજામ થાય છે.

વિવેચન —એના અર્થ એવો છે કે સમાપિતી ય.આતની અવ-
સ્થામાં પણ અમલ નિરોધ ને કાંઈ ઉદ્યો પાડતું ને મ પૂર્ણ-
કરે નથી થતું. ચિત્તાન અથવા મંસ્કારનો, મ પણ નિરોધ કરી શકે
તો પછી ચિત્તનું અવસ્થાવર ને જે જેના ને પાળી મળતા એક
પ્રકારની રીતે ઉદ્યો થાય અને તેથી કઈને મંસ્કાર નિરોધ મંચાવા
સાચું અને પાળે ને રીતે મ પમ કંઈકને મંસ્કાર અ.નિરોધની
રીતે મ પમ કંઈકને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ
માર્ગે એક રીતે મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ
સમાપિત મ પમ રીતે ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ
૧.૦ નીક ને અવસ્થા મ અમલ અને એક પછી મ પમ ને મ પમ
અ.નિરોધ કંઈક ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ
દે કંઈક મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ ને મ પમ

તમ્ય પ્રશાન્તવાદિતા મંસ્કારાનુ ॥ ૧૦ ॥

વિવેચન:—આ કેસ છે “ સખ્દ ”નો અર્થ જાણ વિપત્તિ, તેના દારા મનની અંદર રતિ ઉત્પન્ન થાય છે તે અનુભવે “ અર્થ ” એટલે દરીરની અંદરના કારણો દેશ થતું એક પ્રકારનું. મુદ્દમ અસિદ્ધ, એ કનિયો માયેત જાણ વિપત્તિના સંસાર મનને પરીચાડે છે તે; અને “ જાન ” એટલે મનની પ્રતિક્રિયા નેત્ર ધણી વિપત્તિનો અનુભવ થાય છે તે. આ ત્રણેનું મિશ્રણ થવાથી આપણને કન્દિયત્વ વિપત્તિનું જાન થાય છે. કામદા તરીકે મેં એક સખ્દ સાંભળ્યો, એમાં પ્રથમ તે કામપ્રદેશમાં એક પ્રકારના અસિદ્ધ ઉત્પન્ન થાય છે; પછી જવલેન્દિયદારા મનની અંદર કારણોનો પ્રવાદ પરીચાડવામાં આવે છે; અને પછી તેની સામે પ્રતિક્રિયા કરે છે; એટલે મને સખ્દનો અનુભવ થાય છે અર્થાત્ મને સખ્દનું જાન થાય છે તે ત્રણ ક્રિયાઓના મિશ્રણને છે. પ્રથમ અસિદ્ધ, પછી કારણોનો પ્રવાદ અને ત્યાર પછી પ્રતિક્રિયા. આપણે રીતે એ ત્રણે બાબતને આપણે પૃથક્ કરી શકતા નથી; પણ અભ્યાસ વડે યોગી એ ત્રણેને છતાં છતાં પણ અનુભવી શકે છે. ત્યારે કાંઈ પણ બાંધ એ ત્રણેને પૃથક્ પૃથક્ અનુભવવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી મેં છે ત્યારે કાંઈ પણ સખ્દ ઉપર તે સંધ્ય કરે એટલે ને અર્થ સ્વયંચરે તે સખ્દ ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હોય છે તે અર્થનું તેને જાન થઈ શકે છે. તે સખ્દ અનુભવો હોય અગર પશુપક્ષીનો હોય તોપણ તે સખ્દને ઉત્પન્ન કરનારના મનનો બાવાર્ય યોગીને મમ-ત્વપૂર્વક રહે છે.

સંસ્કારસાધાર્ત્વકરણાત્ પૂર્વજાતિજ્ઞાનમ્ ॥ ૧૮ ॥

સુવાર્થ:—સંધ્યકારા સંસારોનો સાધારણ કરવાથી—તેમને જાણી લેવાથી પૂર્વજન્મનું જાન થાય છે.

વિવેચન:—આપણે ને કાંઈ અનુભવીએ છીએ તે સર્વ અનુભવે આપણા મિત્તની અંદર તરંગના રૂપમાં ઉદભવીને પછી સમીપ થાય છે, તોપણ તેમનો સમુદાય નાથ તે યોગ્ય નથી. અત્યંત મુદ્દમ સ્વપ્નમાં

તપાસે એટલું સ્પષ્ટતાથી સમજું નોખે કે ત્યારે થોડી એટલી દરજ્જે
પોતાનાં એકપ્રકારની સ્થિતિને જોઈ તેથી આકૃતિને ધારણ કરવાવાળા વસ્તુથી
આકૃતિને જુદી થઈ જાય; ત્યારેજ આરો મમત્ત્વ તેનાથી થઈ જાય છે.
એવી આકૃતિવાળા પદાર્થ અને આકૃતિ એ બેના સુધારણા ઉપર
સંવેગ કરવાથી આકૃતિને ધારણ કરનાર વસ્તુની આકૃતિનો, અનુભવ
કરવાની સ્થિતિમાં અંતરાય ઉભો થાય છે, અને તેથી તે સ્થિતિ પોતાનું
ધર્મ જાળવી રાખી નથી; ધારણ કે આકૃતિ અને આકૃતિવાળા પદાર્થ
એ બેના સંયોજથીજ આપણે આકૃતિનો અનુભવ કરી શકીએ છીએ.

एतेन श्रुत्वाद्यन्तर्धानमुक्तम् ॥ २२ ॥

અર્થ—એ ઉપરથી (ઉપરોક્ત સૂત્રમાં જણાવેલા રૂપને ગુપ્ત
કરવાના ઉપાય ઉપરથી) શબ્દાદિ વિષયોને પણ બીજાઓથી ગુપ્ત કર-
વાના ઉપાય પણ સમજી શકાય છે.

सौपक्रमनिरुपक्रमश्च कर्म तत्त्वयमादपरान्तद्वानमरिष्टम्यो वा ।

અર્થ—કર્મ ને પ્રકારનાં છે. એક તત્ત્વગર્ભાજ રૂપ આપનારાં
અને બીજાં અમુક સમય પછી રૂપ આપનારાં; એના ઉપર સંવેગ કર-
વાથી અવગતો અરિષ્ટો (મનુષ્યનાં લક્ષણો) ઉપરથી મનુષ્ય ગણ થાય છે.

વિવેચન—પોતાનાં કર્મ ઉપર-એટલે કે વર્તમાન સમયમાં હાલ
કરતી રહેલા તેમજ અરિષ્ટમાં હાલ કરાવવાને બોલી થઈ રહેલા સંસ્કારો
ઉપર સંવેગ કરવાથી, થોડી પોતાનાં કદીરનું અવસ્થાન ક્યારે થવાનું
છે તે વાત જાણી શકે છે. ક્યે દિવસે, કેટલે વાગ્યે અને કયી મિનિટે
તેને પોતાનું કદીર હોય તે પણ થોડી જાણી શકે છે. મનુષ્યની
પદ્ધતિ પણ પ્રથમથી જાણી લેવાની જાણતને હિંદુઓ જાહેજ અગત્યની
માને છે; ધારણ કે યીતામાં એવાં ઉપદેશ કરેલાં છે કે મનુષ્ય ચરતી
વખતે જેવા વિચાર કરે છે તેથીજ બીજા જન્મમાં તેની જાત થાય છે.

मैत्र्यादिषु बलानि ॥ २४ ॥

સૂત્રાર્થ:—મૈત્રી આદિ ગુણો (પ્રથમપાદના ૩૩ માં સૂત્રમાં કહેલા તે) ઉપર સંયમ કરવાથી મૈત્રી આદિ નાના પ્રકારનાં બળો પ્રાપ્ત થાય છે.

ગણેષુ હસ્તિચલાદીનિ ॥ ૨૫ ॥

સૂત્રાર્થ:—દાથી વગેરે પ્રાણીઓના બળ ઉપર સંયમ કરવાથી ગીને તેના બળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વિવેચન:—એકવાર સંયમ કરવાની શક્તિ સિદ્ધ થઈ એટલે પછી રીરબળની હસ્થા થાય, તે ચોની દાથીના બળઉપર સંયમ કરીને ના જોડણું બળ પશુ મેળવી શકે છે. વ્યક્તિમાત્રની અંદર અનેક કારણો અનંત સામય રહેલું છે. તેને કેવી રીતે પ્રકટ કરવું જાણી લેવાની જરૂર છે. એ નાન જે જાણે છે તેને બળનો અભાવ નથી; મહે પોતાની અંદર રહેલા પ્રત્યેક પ્રકારના બળને વ્યક્ત કરવાની ચાલી ॥ગીએ મેળવી લીધી છે

પ્રવૃત્ત્યાલોકન્યાસાત્સૂક્ષ્મવ્યવહિતવિપ્રકૃષ્ટજ્ઞાનમ્ ॥૨૬॥

વિવેચન:—પૂર્વે (પાદ ૧, સૂત્ર ૧૬ માં) જતાવેલા મહાન્યોતિ :

ઉપર સંયમ કરવાથી ચોનીનું અદભૂત સુદમપદાયનું તેમજ અતિ દૂર હોલી વસ્તુનું તથા પવન મુમિ હત્યાદિની ઓથે રહેલી વસ્તુઓનું અને પનતા બનાવોનું દશન થઈ શકે છે.

ભુવનજ્ઞાનં સૂર્યે સંયમાત્ ॥ ૨૭ ॥

સૂત્રાર્થ:—સૂર્યના ઉપર સંયમ કરવાથી સમગ્ર ભુવનોનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

ચન્દ્રે તારાવ્યૂહજ્ઞાનમ્ ॥૨૮॥

સૂત્રાર્થ:—ચન્દ્રના ઉપર સંયમ કરવાથી તારાગણ્યનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

ધ્રુવે વદ્વતિજ્ઞાનમ્ ॥ ૨૯ ॥

સૂત્રાર્થઃ—કુવના તારા ઉપર સંયમ કરવાથી તારાઓની મતિનું જ્ઞાન થાય છે.

નામિચક્રે કાષ્ઠ્યુદ્ધાનમ્ ॥ ૩૦ ॥

સૂત્રાર્થઃ—નામિચક્રના ઉપર સંયમ કરવાથી કરીરની રચનાનું જ્ઞાન થાય છે.

કળ્થે હુત્પિપાસાનિજ્ઞાતિઃ ॥ ૩૧ ॥

સૂત્રાર્થઃ—કંઠમાં સંયમ કરવાથી હુધા અને તૃષ્ણાની નિવૃત્તિ થાય છે.
વિવેચનઃ—અતિથય હુધાથી પીગ્રતો માણસ જો કંઠ ઉપર સંયમ કરી શકે તે તેની હુધાની નિવૃત્તિ થઈ જાય છે.

કૂર્પનાઢ્યા સ્પર્શમ્ ॥ ૩૨ ॥

સૂત્રાર્થઃ—કૂર્પનાડી (આ નાડી કંઠપથી નીચેના બાજમાં છે) ઉપર સંયમ કરવાથી કરીર અને ચિત્તમાં સ્થિરતા આવે છે.

મૂર્ધજ્યોતિષિ સિદ્ધદર્શનમ્ ॥ ૩૩ ॥

સૂત્રાર્થઃ—મૂર્ધામાં રહેલી જ્યોતિષમાં સંયમ કરવાથી સિદ્ધોના દર્શન થાય છે.

વિવેચનઃ—આ દેશલે “ સિદ્ધ ” શબ્દ કુલપુરુષના અર્થમાં નહિ પણ જૂનપોતિથી કંઈક થયા કરતળના પ્રાણીઓ માટે વપરાયો છે. એથી જ્યારે માણસી યોગ ઉપર અવેશા બહારગમમાં રહેલી જ્યોતિષમાં સંયમ કરે છે ત્યારે આ સિદ્ધોને જોઈ શકે છે.

પ્રાતિમાદ્વા સર્વમ્ ॥ ૩૪ ॥

સૂત્રાર્થઃ—અવશ પ્રતિભાયા સંયમ કરવાથી સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

વિવેચનઃ—જેમને પ્રતિભાશક્તિ છે એટલે પવિત્રતાના બળથી જેમને સ્વાભાવિક રીતેજ સર્વ પ્રકારનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું છે, તેમને સંયમ કરવાની પણ જરૂર રહેતી નથી. તેમને તે જાણું જ્ઞાન આપે-

મન છે અને તેમ મન પ્રતિજ્ઞા આપવાપણ ખોટી થી છે. આપણે ઉચ્ચારાં 'દિવ્ય' શબ્દ જે વિદ્યુત્ત વ્યાખ્યાન જ્ઞાન અને પ્રતિજ્ઞા છે તેમાં તથાપ એવંચો જાને સમિતિઓ વિનાશવાપ છે. જ્ઞેર્નિવૃત્તિ અને જ્ઞાનના જ્ઞેર્નિવૃત્તિ સમિતિઓ આવી અને છે. અને એવી નેમનું જ્ઞેર્નિવૃત્તિવાપ છે તેમ જ્ઞેર્નિવૃત્તિવાપ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ અને મેલને આપણ વાપ જાણે છે, જે જ્ઞેર્નિવૃત્તિવાપ મેલવાપણ ને જ્ઞેર્નિવૃત્તિ અને, ને ને જ્ઞેર્નિવૃત્તિ નેમો વિજ્ઞાન આવી જાય છે.

અન્ધકારણદીપિન્યાન્ પ્રગાસંવેદનાથ વિજ્ઞાન પરહીરાવેદ્ય ॥

સુત્રાર્થ — અન્ધ કારણ દિપિત શબ્દથી અને વિજ્ઞાન તથાપિ પ્રગાસ વ્યાખ્યાન એટલે કરીને નાહીએલા શબ્દ જ્ઞાન શબ્દથી મોટી પરહીરા એવંચ પળ કરી થો છે.

વિવેચન — આને એક કરીએ એવંચ છે એ જ્ઞાન, ખીજા જાણના મનરેદ્ય એવંચ કરીને ને પળ મળિ આવી થો છે. અથવા જ્ઞાન જ્ઞેર્નિવૃત્તિ, મનુષ્યના મન, પળ પ્રગાસ કરી ને તથા, તથા મન જ્ઞેર્નિવૃત્તિઓ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ હો જ્ઞેર્નિવૃત્તિ, અથવા એવંચ ને કરીને આજીવે જોને પળ જ્ઞાન કરી થો છે એ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ આપણ વિજ્ઞાન તથા, પ્રગાસવા પડીએ એવંચ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ જ્ઞાન મનરેદ્ય એવંચ જ્ઞેર્નિવૃત્તિમાં પ્રગાસ કરવાની જેને જ્ઞેર્નિવૃત્તિ જ્ઞાન કરીને જ્ઞેર્નિવૃત્તિ ને મનરેદ્ય છે એવંચ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ નેમો ને પ્રગાસ કરી થો છે, જ્ઞેર્નિવૃત્તિ નેમો જ્ઞાન જ્ઞેર્નિવૃત્તિ એવંચ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ છે તેમ જ્ઞાન એવંચ જ્ઞેર્નિવૃત્તિ ને મનરેદ્ય જ્ઞેર્નિવૃત્તિ એવંચ છે. આપણે જ્ઞેર્નિવૃત્તિ મનરેદ્ય ને કરીને નાહીએલા શબ્દ કરી થો છે, પળ જ્ઞાને જ્ઞાન નાહીએલા જ્ઞાનથી ને જ્ઞાન મુદ્દત કરી છે ને જ્ઞાને ખીજાના કરીને જ્ઞાનને જ્ઞાન જ્ઞાનના સમિતિ પળ ને આપણ મનરેદ્ય છે.

ઉદાનજયામલપદ્મકણ્ઠકાદિધ્વમંગ રન્ધ્રાન્તિથ ॥ ૪૦ ॥

સુત્રાર્થ — ઉદાન વાપુનો મનરેદ્ય જ્ઞાન કરીથી મોટી પાણીમાં તેમજ શરવા, જ્ઞાન નથી અને શરવા ઉપર પળ આવી થો છે તથા

વિવેચન:-યોગીના માર્ગમાં બીજા પશુ ડેહ્યાંક વિના રહેતાં છે. બોજેશ્વરીમારી ચૂદરથો, રાગઓ, દેવતાઓ વગેરે યોગીને અંશીવાદ, સેવાશાસ, વગેરે મેળવવા સારૂ તેને નિમંત્રણ આપી પોતાનાં ખાનપાન સહાયક સ્ત્રીકરણવામાં ઇ આકર્ષિત કરે છે. વગી ડેહ્યાંકા કહે છે તેમ જાય, એ દેવતાઓને પસંદ નહિ દેવાથી અને તેઓ માર્ગ માર્ગ બાળ-તર્યાં માણસો કરતાં પણ અદેખાકમાં વધી જાય એવા દેવાથી, તથા જેને આપણું દેવપદ બીજા પુત્રેથી લે એવી તેમને હમેશા દેહકત રહેતી દેવાથી, તેઓ મણુ યોગીને અટક કરવામાં બનતો પ્રયત્ન કરે છે. ને યોગી માણસો તથા દેવો તરફની લાલચોમાં રસાય છે તે પૂરું સિદ્ધ બનતો નથી. તે મંત્રણ પછી દેવ બને છે. વાસ્તવિક રીતે આવે સિદ્ધિઓનો હપથોત કરનારો યોગી ચળમાર્ગને છોડીને એક જાણુની અસીમાં વિષયો-પ્રમોદમાં જાય છે; અને તેથી તેને પુનર્જન્મ લેવો પડે છે. ને યોગી એ સર્વ પ્રલોભનોને છૂટવા નેટણું સામર્થ્ય મેળવે છે અને ને સીધો પોતાના લક્ષ્યનિન્દુ તરફજ આશ્વો જાય છે, તેજ સદાને મારે મુક્ત થઈ રહે છે.

છળતત્ક્રમયોઃ સંયમાદિવેકઙ્ગ જ્ઞાનમ્ ॥ ૫૨ ॥

સુતાર્થ:-કણુ અને તેના પૂર્વાપર ક્રમક્રમર સંયમ કરવાથી યોગીને વિવેકજન્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

વિવેચન:-ચૂદરથો, દેવતા, સ્વર્ગ અને સિદ્ધિઓનાં આર્થલોભાથી બચી જવાનો હલાજ શું ? વિવેક, અર્થાત સત્ શું અને અસત્ શું એનો વિચાર રહ્યા કરે તોજ એ સર્વ વિષ્ણોથી બચી શકાય એ વિવેક-શક્તિ હદ થયા પછે તેટલાજ મારે હપરોક્ત સંયમ બતાવેલો છે કે મળતા એક અંશ હપર સંયમ કરવે.

જાતિલક્ષણદેહૈરન્યતાનવચ્છેદાણુત્પયોસ્વતઃ પ્રતિપાસિઃ ૫૪

સુતાર્થ:-જાતિ, લક્ષણ અને દેહવડે ને વસ્તુઓનો નેદ કળા શકાતો નથી તે પણ હપર કહેલા સંયમવડે સમજી શકાય છે.

મારે મનમાં છે. અહિંને પોતાના અંતરમાંથી મનમાંથી કમરી
 કાઢીને કાઢી કાઢી રહીએ. મને આવશે. પણ ક્રિયા પણ. દુનિયામાં
 મને મારું છે. પાસે છે. જેમણે તત્ત્વભરી દેવાનો રાગ કરીને મનુષ્ય
 ને અહિંનાં સંસ્કૃતિને મારે તમામ દુષ્ટ અને અપાત્ર માન્યતાને. આ
 નીચા અપાત્ર છે. પણ દેવાનો અપાત્રો. અપાત્ર નિર્ણય કરવાય પણ
 જેને અપાત્ર પોતાને જ માને છે. પાંચ પ્રાચીન ઉત્તાનિયાથી મના
 મુનિ સંબંધિ છે. છે. ઉત્તાનિયાનું આ ૧૬૨૨ થો રીક મનુષ્યમાં
 મીનરે છે. પૂર્ણતા રહેશે છે. તેઓ અવિર્ભાવ કરવામાં રહેશે છે.
 તેઓ રહે છે એ પૂર્ણતાનો પ્રકાર પ્રતિપક્ષ કરવાને લીધે જ મદાર
 જગતી નીચાનો નથી. આપણી સર્વની અંદર રહેશે એ પૂર્ણતાનો
 પ્રકાર પ્રતિપક્ષ રિવાજોને બેઠાને મારે તેની સામે નિરાંતર અપ-
 રાધા છે. આપણે નાના પ્રકારના રહેલ, કપાળ અને દરિયાકાંઠા
 કીએ છીએ તે કેવળ આપણા જગતનું જ પરિચાલ છે. એ રચાણની
 કી રી રીતે ઉપાધી નાખવા; અને પાણીને આપણી અંદર રી રીતે
 વાળી દેવું તે આપણે જાણતા નથી તેથી જ આપણી આ જગતમાં થય
 પામી છે. આપણી પાછળ સ્થિત અને પૂર્ણતાનો જે અનંત અદાસા-
 યર ઉપાધી રહો છે તે એક રિવસ તો જમાએ જતરાયોને તોડવા વગર
 નહિ રહે. માત્ર જન દાસી રાખવા અથવા હિન્દીને તૃપ્ત કરવા
 સાદા મન આ જગત પેદા કરેલું નથી એ તો અન્યથા, સજીવ,
 માન અને અજાનજાન આપારમાત્ર છે. તમામ પ્રકારની દરિ-
 ધાર્ષ નથે થઈ જાય તોપણ આપણી રીક અહિંએ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત
 નથી કરી, આપણી તેનામાં રહેલી સ્વભાવજન પૂર્ણતા આપણને અમગ
 ધોસ્થાન કરવાની એ પૂર્ણતા મેળવવાને મારે દુનિયામાં દરિયાઈ જગતની
 જ છે એમ માનવાને કશું આપાર નથી. જેમ પશુની અંદર પણ
 મનુષ્યત્વ મુદ્દાવાને રહેલું છે અને અંતરાયરૂપ હાલ ઉપાધી જાય એટલે
 તે મનુષ્યત્વ મદાર નીચા જાય છે; તેજ પ્રમાણે મનુષ્યમાં પણ ઉપરત

અંદર રહેલી તમામ જેવ વસ્તુઓસહિત પુણની દૃષ્ટિમાં અસ્તિત્વરહિત રહેવાશે. સાધારણ કોઈના માણસો પોતાને અતિ અદ્ય હોય છે; કેમ તેમની નજરે જેવ (જગત) અનંત રહેવાય છે.

તતઃ કુનાર્થાનાં પરિણામક્રમસમાપ્તિર્ગુણાનામ્ ॥ ૩૧ ॥

સૂત્રાર્થઃ—આ પ્રમાણે ધમ મેવમમાધિના ઉદય થઈ ગુણો કૃતાર્થ થાય છે; (તેમનું સર્વ પૂર્ણ થાય છે) એટલે તેમના પરિણામક્રમની પણ સમાપ્તિ થાય છે.

વિવેચનઃ—એ પછી ગુણોના અનેક પ્રકારનાં પરિણામ, જેમના વડે એક જ્ઞાતિમાંથી બીજી જ્ઞાતિમાં પરિણતિ થવા કરે છે; તે સદાને માટે સમાપ્ત થાય છે.

સુખપરિયોગી પરિણામાપરાન્તનિર્ગ્રાસઃ ક્રમઃ ॥ ૩૨ ॥

સૂત્રાર્થઃ—સુખોના સંબંધવાળી તથા પરિણામના અતવડે જલ્પનારી એવી જે ગુણની અવરથ વિશેષ, તેને ક્રમ કહે છે.

વિવેચનઃ—ભગવાન પતંજલિઆ કહેણે " ક્રમ " સંબંધની વ્યાખ્યા આપે છે. ગુણોનું પરિણામ સુખો સાથેના સંબંધને ક્ષીધે અસ્તિત્વ ધરાવે છે, તેને " ક્રમ " એવા નામથી તેઓ ઓળખાવે છે. હું વિચાર કરી એટલામાં તો ફેટસીએ કણુ વીતી મધઃ પ્રત્યેક સુખે માગે ભાવમાં પરિવર્તન (ફેરફાર) થવા કરે છે; પણ એ પરિવર્તનો અથવા એ પરિણામોની ક્ષેણીના અંતમાંજ હું એ પરિણામોને જોઈ શકું છું આજ કારણને ક્ષીધે સમયનું જ્ઞાન મારી રમ્ભિમાં રહી જાય છે. આ પ્રમાણે કાલોનું જે એક પછી એક પરિવર્તન થતું એનેજ યોગશાસ્ત્રની પરિભાષામાં " ક્રમ " રહેવામાં આવે છે; પરંતુ જેમના ચિત્તે સર્વ વ્યાપકતાનો સાક્ષાત્કાર કરી ક્ષીધિ હોય છે તેમને માટે એ અપુજ્ય મટી જાય છે. તેમને માટે તો વર્તમાનકાળજ સગવડ છે. તેમને માટે જૂન અને ભવિષ્ય જેવું કશું રહેતું નથી. આ પ્રમાણે ક્રમનો સવય થઈ ગયો એટલે પછી સવ કાળ વર્તમાનકાળરૂપે તેમની નજર આગળ હોયો રહે છે; અને

પ્રાપ્તિ પ્રાપ્તિ થાન પૂજનાના અપારાંતી, માત્ર સુખમાત્રમાં તેમને
ત મધે રહે છે.

પુરુષાર્થશૂન્યાનાં ગુણાનાં પ્રતિપ્રસવઃ કેવલ્ય સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠા
ચિત્તિશક્તિરિતિ ॥૨૨॥

સુતાર્થ—પુરુષાર્થશૂન્ય (અર્થહીન) મુદ્ધોને પ્રતિપ્રસવ
પ્રતિષ્ઠા એ પ્રધાનમાં જ્ય થવો) એવ દેવસ્વ છે. એને જ ચિત્તિ-
શક્તિની સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે છે.

વિવેચનઃ—પ્રકૃતિનું કાર્ય હવે પૂર્ણ થાય છે. આપણી પરમ સ્વાસ્થ્ય-
મય પ્રકૃતિમાતાએ રવેન્દ્રાચી ને કાર્ય પોતાને માથે લીધું હતું તે હવે
તેને માથેથી છતરી જાય છે. તેણે આત્મવિશ્વરૂપ પામેલા છવાતમાને
વધને જન્મમાં નેરલા નેરલા બોલ દતા તે બધાએ તેને ધીરે ધીરે
જન્મથી રીધા પ્રકૃતિના ને ને વિચાર અને અભિવ્યક્તિઓ

હતી તે બધાંનું તેને હાંકન કરવી લીધું. તેને નાના પ્રકારનાં
હાંકિને પારણ કરાવીને કમચાર હાંકી હાંકી નેણીઓઉપર તે ચક્રવર્તી
મેઈ છેવટે આત્મવશ્યુતિ પામેલા છવને પોતાના જુલાબેલા મદિમાનું
પ્રાપ્ત રમણુ દહ બાળ્યું તેનું પોતાનું સત્ત્વરેપ તેની વશ્યુતિ આગળ
તરી બાળ્યું એટલે પ્રકૃતિનું કાર્ય સંપૂર્ણ થયું. તેથી હવે તે હરણ-
તરી માતા ને કાર્યે થઈને બાવી રતી તે માર્ગે પાછી ફરી, અને

પ્રેમ છવો ને સસારગુણી અગમ્ય અરૂપમાં બદલાય દેવ તેમને ખરો
સર્વ જતાવશ્યા કમમાં લાગી રહ. આ કાર્ય ને અનંત અનત-
તણથી કરીને બાવી છે. આ પ્રમાણે સુખદુઃખ હિત-અનિહિ, એવાં
દેવોના પ્રદેશમાં થઈને માલ્યાવરિ છવાતમાના અનત સનિતાપે પરિ-
પૂર્ણતા અથવા દેવસ્વપી સમુદ તરફ પ્રગતિ કરીને રહે છે.

તેમણે આત્મસાધાકાર (પોતાના સ્વરૂપનાં અનુભવ) કર્યો છે
તેમણે જ્ય સાંજા અને આપણુ સર્વને તેમના આસીપીક મળ્યા કરો !
હે છાન્તિઃ !

પાતાંજલ યોગસૂત્ર સમાપ્ત

इति दत्तस्य दशोक्तम् ॥ ६४ ॥

आचार्य — अतिशय शक्तिमान् पुत्रपुत्रान्तरा देवदेवैः कथं न भवति । अत्र
विष्णोर्देवदेवत्वम् उच्यते ।

इति दत्तस्य दशोक्तम् ॥ ६५ ॥

आचार्य — अतिशय शक्तिमान् पुत्रपुत्रान्तरा देवदेवैः कथं न भवति । अत्र
विष्णोर्देवदेवत्वम् उच्यते ।

इति दत्तस्य दशोक्तम् ॥ ६६ ॥

आचार्य — अतिशय शक्तिमान् पुत्रपुत्रान्तरा देवदेवैः कथं न भवति । अत्र
विष्णोर्देवदेवत्वम् उच्यते ।

कर्मनिमित्तयोगात् ॥ ६७ ॥

आचार्य — अतिशय शक्तिमान् पुत्रपुत्रान्तरा देवदेवैः कथं न भवति । अत्र
विष्णोर्देवदेवत्वम् उच्यते ।

मैत्रस्यैव प्रद्युम्नकारं विवेको निमित्तम् ॥ ६८ ॥

आचार्य — अतिशय शक्तिमान् पुत्रपुत्रान्तरा देवदेवैः कथं न भवति । अत्र
विष्णोर्देवदेवत्वम् उच्यते ।

दोषबोधेऽपि नोपसर्पणं प्रधानस्य दुष्टवधूतम् ॥ ७० ॥

आचार्य — अतिशय शक्तिमान् पुत्रपुत्रान्तरा देवदेवैः कथं न भवति । अत्र
विष्णोर्देवदेवत्वम् उच्यते ।

परिचिन्तायां च.

वैदिकान्तः ॥ ७८ ॥

आचार्यः—अथ विवेचनं करिष्ये नदि पठे तदाह्वयते अन्धश्रुत
मन्त्रादिकं नदे हि. अस्मिन्नाह्वयते माधे वासनाती जपितानुवृत्तिं पञ्च
आचार्य मया कथिते हि. ते तेषां मे अथम विवेचनं पञ्च निम्न विवेचने
पञ्च भूतं च पठे.

वैदिकान्तः ॥ ८९ ॥

आचार्यः—अथ विवेचनं करिष्ये नदि पठे तदाह्वयते अन्धश्रुत
मन्त्रादिकं नदे हि. अस्मिन्नाह्वयते माधे वासनाती जपितानुवृत्तिं पञ्च
आचार्य मया कथिते हि. ते तेषां मे अथम विवेचनं पञ्च निम्न विवेचने
पञ्च भूतं च पठे.

संस्कारान्तेनान्नमिदि ८३ ।

आचार्यः—अथ विवेचनं करिष्ये नदि पठे तदाह्वयते अन्धश्रुत
मन्त्रादिकं नदे हि. अस्मिन्नाह्वयते माधे वासनाती जपितानुवृत्तिं पञ्च
आचार्य मया कथिते हि. ते तेषां मे अथम विवेचनं पञ्च निम्न विवेचने
पञ्च भूतं च पठे.

विवेकाभिः जपदुःखनिवृत्ता कृतकन्यता नतगन्धतगत् ८४

आचार्यः—अथ विवेचनं करिष्ये नदि पठे तदाह्वयते अन्धश्रुत
मन्त्रादिकं नदे हि. अस्मिन्नाह्वयते माधे वासनाती जपितानुवृत्तिं पञ्च
आचार्य मया कथिते हि. ते तेषां मे अथम विवेचनं पञ्च निम्न विवेचने
पञ्च भूतं च पठे.

आचार्यः—अथ विवेचनं करिष्ये नदि पठे तदाह्वयते अन्धश्रुत
मन्त्रादिकं नदे हि. अस्मिन्नाह्वयते माधे वासनाती जपितानुवृत्तिं पञ्च
आचार्य मया कथिते हि. ते तेषां मे अथम विवेचनं पञ्च निम्न विवेचने
पञ्च भूतं च पठे.

रात्रपुत्रवत्तत्पदेनान् ॥ ९ ॥

आचार्यः—अथ विवेचनं करिष्ये नदि पठे तदाह्वयते अन्धश्रुत
मन्त्रादिकं नदे हि. अस्मिन्नाह्वयते माधे वासनाती जपितानुवृत्तिं पञ्च
आचार्य मया कथिते हि. ते तेषां मे अथम विवेचनं पञ्च निम्न विवेचने
पञ्च भूतं च पठे.

હું ક્યારેય યાન ઉત્તર પૂર્વ મુજ સરે છે. રાજ રાજપુતને રાજ મરણથી વિશુ
 અવરજામાં તેના મારે વનમાં મોકલાવી દીધો હતો. ત્યાં બીજાના સુખને
 તેને વળી પેલી મેટા કવી, નેકા ન રાજપુત પાતાને બીજા સમજાવ્યા
 લાગ્યા. પછી વાતનું અપૂર્વ મરજી થતા મારાંમાંએ ને બાતનું અવિનિ
 શ્વાન મરજાવે રાજપુતને પેર આપી, તુ બીજા નેકા પૂજ રાજપુત છે
 એમ ઉપ રાજા ત્યારે જુ રાજાની ખરી રાજ પાતળી અને બીજાના
 આચારનો ત્યારે જુ રાજા

विशाषवदन्यार्थेपदंशेषि ॥ २ ॥

91. 414 — 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1044 1045 1046 1047 1048 1049 1050 1051 1052 1053 1054 1055 1056 1057 1058 1059 1060 1061 1062 1063 1064 1065 1066 1067 1068 1069 1070 1071 1072 1073 1074 1075 1076 1077 1078 1079 1080 1081 1082 1083 1084 1085 1086 1087 1088 1089 1090 1091 1092 1093 1094 1095 1096 1097 1098 1099 1100 1101 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1108 1109 1110 1111 1112 1113 1114 1115 1116 1117 1118 1119 1120 1121 1122 1123 1124 1125 1126 1127 1128 1129 1130 1131 1132 1133 1134 1135 1136 1137 1138 1139 1140 1141 1142 1143 1144 1145 1146 1147 1148 1149 1150 1151 1152 1153 1154 1155 1156 1157 1158 1159 1160 1161 1162 1163 1164 1165 1166 1167 1168 1169 1170 1171 1172 1173 1174 1175 1176 1177 1178 1179 1180 1181 1182 1183 1184 1185 1186 1187 1188 1189 1190 1191 1192 1193 1194 1195 1196 1197 1198 1199 1200 1201 1202 1203 1204 1205 1206 1207 1208 1209 1210 1211 1212 1213 1214 1215 1216 1217 1218 1219 1220 1221 1222 1223 1224 1225 1226 1227 1228 1229 1230 1231 1232 1233 1234 1235 1236 1237 1238 1239 1240 1241 1242 1243 1244 1245 1246 1247 1248 1249 1250 1251 1252 1253 1254 1255 1256 1257 1258 1259 1260 1261 1262 1263 1264 1265 1266 1267 1268 1269 1270 1271 1272 1273 1274 1275 1276 1277 1278 1279 1280 1281 1282 1283 1284 1285 1286 1287 1288 1289 1290 1291 1292 1293 1294 1295 1296 1297 1298 1299 1300 1301 1302 1303 1304 1305 1306 1307 1308 1309 1310 1311 1312 1313 1314 1315 1316 1317 1318 1319 1320 1321 1322 1323 1324 1325 1326 1327 1328 1329 1330 1331 1332 1333 1334 1335 1336 1337 1338 1339 1340 1341 1342 1343 1344 1345 1346 1347 13

अ।युक्तिरमृदूपदेशात् ॥ ३ ॥

[illegible]

पितापुत्रवृद्धयोर्दृष्टत्वात् ॥ ४ ॥

આવાર્થ:—એક જ.અમ્મ પાતાની મર્જિયાનાં તાને ધેર
નુપી થન મેગવવામાટે પરદેશ ગયો. પછી સામે કાળે ધેર આવ્યા તો તેણે
પોતાના નવા જન્મેલા પુત્રને ઓળખ્યો નહિ અને પુત્ર પણ પિતાને
ઓળખ્યો નહિ. પછી તેની કીના ઓળખાવવાથી જ તેએ જાનેને ઓળ-
ખ્યા. અભિપ્રાય એ કે ગુરૂવર સહારના હિપેકથી પણ તત્વજ્ઞાન થાય.

इयेनवत्सुखदुःखी त्यागवियोगाभ्याम् ॥ ५ ॥

પ્રગતિમ્લપયોપસર્પણાનિ કૃત્વા સિદ્ધિર્લુકાલાત્ ॥ ૧૯ ॥

આવાર્થ:—જેમ નમસ્કર, સેવા, ઇત્યર્થપાલન અને વેદાભ્યાસ-
નાદિ કરવાથી જ હૃદયે મહાકાળે (૧૦૧ વર્ષે) તત્ત્વજ્ઞાન મધુ દનું; તેમ બીજા
નિઘાનુભોને પણ ગુરુસેવાદિ સાધનવડે દોષકાલે પણ જ્ઞાન મળે.

ન કાલનિયમો મામદેવવત્ ॥ ૨૦ ॥

આવાર્થ:—તત્ત્વજ્ઞાન આટલાજ સમયમાં હિપ્પન થાય, એવો
કાલ શેષજન નિયમ નથી વામદેવ મુનિને માતાના કર્મમાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત
મધુ તેમ શીઘ્ર પણ જ્ઞાનલાભ થાય, અને હૃદયની ધેડે વિજયે પણ થાય.

અધ્વસ્તરૂપોપાસનાત્ પારંપર્યેણ યજ્ઞોપાસકાનામિવ ॥ ૨૧ ॥

આવાર્થ:—શીઘ્રતા મીઠાપદ્મ, તથા શીઘ્રિવ આદિકની ઉપાસ-
નાથી પણ અધ્વસેવાની પ્રાપ્તિ થઈ અતઃકરજની મુદ્ધિદારાજ જ્ઞાન પ્રાપ્ત
થાય છે. જેમ મત્તાદિક કમો કરનારને સાક્ષાત નહિ પણ ચિત્તમુદ્ધિદારા
જ જ્ઞાન થાય છે, તેમ ઉપાસના કરનારને પણ અતઃકરજમુદ્ધિદારાજ
જ્ઞાન થાય છે.

इतरलामेऽप्यावृत्तिः पंचाग्नियोगतः जन्मभुतेः ॥ २२ ॥

આવાર્થ:—પાશ્વદિગ્ધે કર્મને મિદ્ધ થનારી પંચાગ્નિરિષ્ટાદિ ઉપા-
સનાવડે અજ્ઞતાની પ્રાપ્તિ થવાથી પણ અનુભવતા થતી નથી કેમકે
જ્ઞાનને પ્રાપ્તિ વગર ત્યાથી પણ બીજા કાલમાં પુનરાગમન થાય છે,
જેમ મુનિમાં કદુ છે. અજ્ઞતાને પાનેસ મહાવગ્નિવાળા અજ્ઞાની ગુણો
ત્યાંના ભોગે ભોગથી રહ્યા પછી પચાગ્નિ ભોગે કર્મને જન્મ મહાજ
કરે છે. પચાગ્નિ મંદને સ્વર્ગ, નેવ પૃથ્વી પુરુષને જો પુરુષના રૂણરૂપ
ભોગ સ્વર્ગમાં ભોગથી અર્ધમાથી નેવમાં મેધથી જગમાં, જગથી
પૃથ્વીમાં પૃથ્વીથી અન્નાદિ ભોગે પુરુષમાં ને પુરુષથી વીર્યસંગે સ્ત્રીમાં
પ્રવેશ કરી નેજો પુન હિપ્પન થાય છે. અજ્ઞતાકમા મળ્યા પછી
પુનરાગતિ થતી નથી એવા વાક્યો જે જ આમાં આવે છે તે

વિરક્ત અને જ્ઞાનવાનોની આરતિનો નિષેધ બતાવવામાટે છે.

વિરક્તસ્ય હેયદાનમુપાદેયોપાદાનં હંસચીરવત્ ॥ ૨૩ ॥

ભાવાર્થ:—વિરક્ત પુરુષ હંસની જેમ અસાર પ્રકૃતિનો ત્યાગ કરી સાર ને પુરુષ તેનું મદલ કરે છે, પણ અવિરક્તથી એમ મધ્ય થતું નથી. તાત્પર્ય કે હંસ પક્ષી જેમ હૃદય તથા પાણી બંનેમાં રહેવા તેમાંથી પાણીનો ત્યાગ કરી હૃદયને મદલ કરે છે, તેમ વિરાત પણ સંસારનો ત્યાગ કરી મોક્ષનેજ મદલ કરે છે.

લઙ્ઘાલિશયયોગાદ્યા તદ્વત્ ॥ ૨૪ ॥

ભાવાર્થ:—હંસ જેમ પાતાની શક્તિવિશેષદ્વારા દૂષમિશ્રિત પાણીમાંથી દૂષમાત્રુ મદલ કરે છે; તેમ વિવેકી પુરુષ પણ વિવેકનિત શક્તિવિશેષદ્વારા સંસારનો ત્યાગ આ મોક્ષનું મદલ કરી શકે છે.

ન શુકવત્કામધારિત્વં રાગોપદત્તેઃ ॥ ૨૫ ॥

ભાવાર્થ:—જેનું મદમ સંસારસંક્રિયાનું છે તેને શુભેચ્છી જે કામધારિત્વ (અન્યનુસાર વિચરવાનું સામર્થ્ય) પણ નથી પ્રાપ્ત થતું તે પક્ષી મુકિત તો ક્યાંથી જ પામ?

ગુણયોગાદુપદ્ધઃ શુકવત્ ॥ ૨૬ ॥

ભાવાર્થ:—યોગી જેમ શુભ (દોરડી) ને નષ્ટન પામે છે, તેમ પુરુષ પણ ગુણ (ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિ) વડે નષ્ટન પામે છે.

ન મોગાદ્રાગશાંતિર્મુનિવત્ ॥ ૨૭ ॥

ભાવાર્થ:—મોગ મોગવચાવડે મોગાભિલાષની શાંતિ મુનિ-વનન-શીમાના પણ ન થાય, તે જીવન અપાનને તો અર્થન થાય. પૂર્વે કસ્યપમોક્ષરી આદિ મુનિને મોગદારા મોચેલી રૂપા વધી હતી, પણ શમની શાંતિ થઈ નહોતી.

દોષદર્શનાદુમયોઃ ॥ ૨૮ ॥

शीतलानी रसीथी थतां मरणो
गरीब माणसो उपर जुलूम

[illegible][illegible][illegible][illegible]

પ્રજાનારે જરીજ સોડો ઉપર જુલમ કરવામાં આવે છે તે સંબંધમાં
જમનો જમન આ દેશનાં વડાનાવરોમાં પોતાર જવાય છે. હાલમાં જરીજ-

(૧) " પ્રાચીનપણમાં નાનાં નાગકાને રાજ્યોના યોગી પ્રાકર તર-
ફથી જે દુષ્કાર થાય છે તે દુષ્કાર જાન્યુ જાન્યુ નેજી નથી " - પ્રાચીનપણ
દાખલ, તા. ૧૧-૬-૧૯૨૦. (૨) મહુવામાં-યોગી પ્રાકરોના
પ્રચારો જમના. કાછને ઘેર યોગી પ્રાકરો જવાનો રીડી. વાઠના સભ્ય
જમના, તેઓ મોતને: બલ નહિ જેના દાખમાં જુરી જાવી તે છુ છુ
જાતકીજીનાં ન મુજરી રાજા રૈસાને ખાતર નાનાં નાગો અને નિર્ણય
જોરોપર નસ મીતમજ માસે " સૌરાષ્ટ્ર, તા. ૧૦-૩-૧૯૨૩.

૬. પ્રાર્થના- (૧) ઉપર જાણવેલી સહન ખાતેની પરમર્થી મંડ-
ળના સંઘેરીને માથ પાથ યોજીને મેકડીને તેડું જલ્લુવાળેને
સાદિય મચાવીને વાચવાના, (૨) યોગીના રસીધી આ દેશમાં કેટલાં
મરજો તથા જાવકર રહેના કસો થાય છે તે જાણવામાટે ઘેર ઘેર
જાવીનપાસ કરવાનો, તથા (૩) ઉપર જાણાયા પ્રમાણે તે રસીકર-
જવાત મુજબમાટે મના જુલમથી જરીજ સોડોને જવાવવાની આ દેશના
જાણુ જમલદારો તથા પ્રાકરો મહેરમાની કરે, અને તેઓ તેઓ સામે
જાણાઓના અચીવાંદ મેળવે જેવી મારી પ્રાર્થના છે.

૭. બીજી પ્રાર્થના-સહન ખાતેની ઉપર જાણવેલી મંડળની એક
દાખા આ દેશમાં સ્થાવરની કાષ્ટ દવાળુ જાદમા મહેરમાની કરે, અને
તેથી તેઓ મહાપુરુષ કમાવ, એ મારી બીજી પ્રાર્થના છે.

જેઓ માણસખતના તેમજ જનાવરોના આચીવાંદ લે છે તેઓને
ઈશ્વરી ન્યાયાધીશ સ્વર્ગે મોકલે છે. જેઓ માણસખત તથા જનાવ-
રોના આપ લે છે તેઓ તરકમાં પડીને તાસદાક પીડા મોઝવે છે.

વાંચનાર, તમે શું લો છો?—માણસખત તેમજ જનાવરોના
આચીવાંદ કે આપ ? ઈશ્વરી ન્યાયાધીશને કાષ્ટ કમી રાકવું નથી.

સાબરશંકર લક્ષ્મીદાસ-જુનાગઢ.

વિલાપતી રૈય અને જમરીકન વીલેરી ગોદરેજની ગામઠી

કાપરપુર કરવા માટે જે જે વસ્તુઓ ગોદરેજ
છે તેવી ખીજીઓ વાપરવા નથી.

મુળતઃ જોડા માનવીની આત્મા એ રૂનાતમા જેમે
જોડ હતી, એકે જોડને પત્ની અને એકે પત્ની
હતી. અને કેકાંજે જોડરેજની વીલેરીમાં મન મન મન થઈ
જાતાં બળીમય થતું.

ચોર અને ઘરફાડુથી અચાવનારી રૂડીલની

પોતાનું જાંબમ સાચવવા માટે જે જે વસ્તુઓ પડી છે
તેઓ માટે ગોદરેજે એક નવી જાતની મદદ મળતું જોડાની જે
વવા માંડી છે. એ પેટીઓ કે જે અથવા કપડાંની અથવા જૂદી
દોવાથી ચોર ઉપાડી જઈ શકે તે નથી જોડાની અથવા જૂદી
પેટીઓ બહુ ખરીદે છે.

ગોદરેજનું કારખાનું-એસ કંપની પાસે. પંચેલ, મું.

ગોદરેજનો કપડાં ધોવાનો સાધુ

બહુ લાંબા અનુભવ પછી ગોદરેજે એ સાધુ જાણવવા
કિંમતમાં સરેરાશ હોવા સાથે સારા વિલાપતી સાધુના જેવો છે
તેની સમજ વાપરવાથી પડશે. દરેક જાણીના દુકાનદારને ત્યાં

ગોદરેજનું ઘર રંગવાનું બેલ તેલ

આમાં પાસતેલ થા બીલું થયું પણ બેજવવામાં આવતું
તેલ દરેક જાતનાં ઉચામાં ઉચા વિલાપતી તેલની બજાર ઉતરે
જતાં કિંમતમાં વિલાપતીથી ૨૦ ટકા કમી હોય છે. મોટા
અને ઇજારેના બહુ ખરીદે છે.

ગોદરેજ એર્લિસ એન્ડ સોપ કું. સરતી મોહોદસા, કાન.

